

Harvaan asutun maaseudun nykytila-analyysi

Rasmus Aro, Niklas Aro, Samuli Manu & Janne Sinerma

Sisällysluettelo

1. Johdanto ja työn aineistot	3
1.1 Taustaa maaseudun ja harvaan asutun maaseudun kehityksestä	3
1.2 Aineistot, määritelmät ja aluerajaukset	5
2. Harvaan asutun maaseudun nykytila tilastojen valossa.....	6
2.1 Harvaan asutun maaseudun väestö	6
2.2 Väestönkehityksen osatekijät.....	15
2.3 Vapaa-ajan asuminen	24
2.4 Työssäkäynti ja työpaikat	27
3. Älykäs sopeutuminen harvaan asutun maaseudun näkökulmasta.....	35
4. Yhteenveto- ja johtopäätökset.....	40
LÄHTEET.....	46
LIITTEET.....	49

1. Johdanto ja työn aineistot

Suomen aluekehitys on ollut koko 2000-luvun ajan jatkuvassa muutostilassa. Aluekehitykseen heijastuu elinkeinorakenteessa ja väestörakenteessa tapahtuneet huomattavat muutokset, kuten yksittäisten toimialojen merkityksen väheneminen ja toisten toimialojen merkityksen kasvu, väestön ikääntyminen ja syntyvyyden lasku. Samalla myös kansalliset sekä globaalit tapahtumat ja ilmiöt, kuten Covid-2019 pandemia, Venäjän aloittama ja eskaloima hyökkäyssota tai ilmastonmuutos ovat heijastuneet, heijastuvat ja tulevat heijastumaan alueiden kehitykseen. Myös aluetasolla muutokset ovat olleet suuria esimerkiksi kaupungistumisen, etätyön yleistymisen ja eri suuntaisesti kehittyvien työmarkkinoiden takia. Suomen eri alueiden toimintaympäristöt sekä kehityksen mahdollisuudet ovat muuttuneet merkittävästi aiemmasta, pakottaen myös tulkitsemaan uudelleen ratkaisuja vanhoihin ja uusiin haasteisiin.

Maaseutualueiden kehitys on ollut haasteellista 1990-luvulta lähtien, jolloin laman seurauksena elinkeinorakenne koki alueella valtavan murroksen. Tämän jälkeen maaseutualueiden väestö- ja työpaikkakehitys on ollut heikkoa, vaikka monia tästä yleiskuvasta poikkeaviakin alueita löytyy. Nämä yhteiskunnan rakenteelliset muutokset ovat osuneet erityisen rajusti harvaan asuttuun maaseutuun, jossa aluekehitystä ovat haastaneet esimerkiksi sijainti suhteessa kasvun keskittymiin, väestön iäkäs rakenne, infraan liittyvät haasteet, vetäytyvät ja keskittyvät julkiset palvelut sekä kansallisen politiikan painopisteiden siirtyminen kasvukeskuksiin. Samalla kuitenkin 2020-luvulla osissa harvaan asuttua maaseutua on havaittavissa merkittäviä positiivisia aluekehityksen signaaleja, minkä lisäksi turvallisuus- ja geopolitiikan merkityksen kasvu sekä esimerkiksi huoltovarmuuden kysymykset korostavat harvaan asutun maaseudun kansallista merkitystä uudella tavalla.

Harvaan asutusta maaseudusta ei ole olemassa kattavaa ja tuoretta tietopakettia alueen nykytilasta sekä kehityksestä, mikä mahdollistaisi alueen tulevien mahdollisuuksien ja haasteiden arvioinnin sekä alueen kehittämiseen tähtäävien toimien suunnittelun. Tässä selvityksessä on paikattu tätä puutetta, muodostamalla taustoittava katsaus aiempiin tutkimuksiin, tarkastelemalla tilastojen valossa harvaan asutun maaseudun nykytilaa ja kehitystä sekä selvittämällä älykkään sopeutumisen käsitteen toimivuutta harvaan asutun maaseudun kehittämisen näkökulmasta. Työn johtopäätöksissä on edeltävien vaiheiden pohjalta muodostettu analyysi harvan asutun maaseudun nykytilasta ja toteutuneesta kehityksestä sekä arvioitu tämän perusteella alueen tulevaisuuden kehityskulkua.

Selvitys koostuu neljästä luvusta. Johdantoluvun kappaleessa 1.1 on koostetusti taustoitettu harvaan asuttua maaseutua aiempien tutkimusten ja selvitysten valossa. Lisäksi johdannon luvussa 1.2 on kuvattu työssä käytetyt aineistot ja aluerajaukset. Luvussa 2. on esitetty eri tilastomuuttujien analyysi harvaan asutun maaseudun nykytilasta ja kehityksestä. Luku 3. koostuu älykkään sopeutumisen käsitteen analyysistä aihetta käsittelevän kirjallisuuden perusteella sekä kolmelle kunnalle suunnattujen haastatteluiden analyysistä. Luvussa 4. on työn yhteenveto ja johtopäätökset. Lisäksi työn lopussa on laaja kokoelma liitemateriaalia, esimerkiksi tarkentavia taulukoita tilastoanalyysistä (etenkin aluetason eroista) sekä luvun kolme taustatietoja.

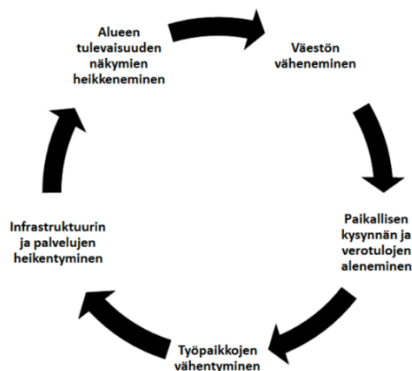
1.1 Taustaa maaseudun ja harvaan asutun maaseudun kehityksestä

Yli kaksikolmasosaa Suomen kokonaismaa-alueesta kattavalla harvaan asutulla maaseudulla asuu noin 5 prosenttia suomalaisista (Kattilakoski ym. 2021, 14). Harvaan asutun maaseudun tyypillisiä piirteitä ovat pitkät välimatkat sekä asutusten että palveluiden välillä. Harvasta asutuksesta huolimatta HAMA-alue koostuu lukuisista, kuntakeskuksista, kylistä ja pienemmistä asutuksen keskittymistä, joiden lisäksi alueella harjoitetaan mm. monipuolisesti maataloutta, teollisuutta sekä esimerkiksi matkailutoimintaa (Kauppinen 2022, 19). Vähäisehköstä väestöosuudesta huolimatta Suomen maaseutualueet toimivat muun muassa äärimmäisen tärkeinä ruokaturvan kannalta sekä historiallis-kulttuurisesti tärkeinä alueina. Lisäksi etenkin vapaa-ajan asuminen kytkee myös kaupunkialueita harvaan asuttuun maaseutuun.

Historiallisesti Suomen maaseutualueet kasvoivat tasaisesti keskuskaupunkien kanssa ennen sotia, mutta sotien jälkeen, kaupungistumisen prosessi alkoi näkyä kiihtyen erityisesti 1970-luvulta lähtien (Tervo ym. 2018, 260). Harvaan asutulle maaseudulle alkutuotannon merkitys on ollut suuri ja 1950-luvulta lähtien tapahtuneet muutokset alkutuotannossa ovat heijastuneet negatiivisesti alueen kehitykseen. Etenkin 1960–1970-lukujen aikana maaseutualueet alkoivat kärsiä erittäin suuria muuttotappioita, jotka korostuivat erityisesti metsätalousvaltaisilla harvaan asutun maaseudun alueilla (esim. Westholm 2002, 133; Kortelainen 2002, 232). Monilla harvaan asutun maaseudun alueilla haasteellinen väestön- ja elinkeinorakenteen kehitys on jatkunut tästä murroksesta lähtien.

Maaseutualueita, ja erityisesti harvaan asuttua maaseutua, ovatkin jo pitkään leimanneet merkittävät demografiset muutokset, väestön väheneminen ja aktiviteettien lasku (Tervo ym. 2018, 258). Tähän on yhtäältä vaikuttanut niin globaalin toimintaympäristön, kun kansallisen toimintaympäristön muutokset (Antikainen ym. 2017, 10). Harvaan asutulle maaseudulle yhä tärkeä alkutuotanto on myös jatkuvassa muutoksessa. Esimerkiksi 2000-luvulla maatilojen kokonaismäärä on laskenut merkittävästi, ja tämän kehityksen ennakoidaan jatkuvan myös tulevaisuudessa (Kallinen & Pirttijärvi, 2018, 8).

Merkittävä 2000-luvun ilmiö maaseutualueilla on väestön huomattava ikääntyminen. Harvaan asutulla maaseudulla yli 75-vuotiaiden osuus kasvaa yhä edelleen, ennestään huomattavan korkeasta osuudesta huolimatta (Antikainen ym. 2017, 14). Vähenevän väestön ja demografisen profiilin muuttuessa maaseutualueiden palvelut ja aktiviteetit ovat laskeneet samalla kun väestö on sekä vähentynyt että vanhentunut. Harvaan asuttujen maaseutualueiden suurena uhkakuvana onkin alueiden kiihtyvä väestön väheneminen, vanheneminen ja tämän seurauksena alati heikkenevä palveluntarjonta ja saavutettavuus. Tätä voi kutsua supistumisen kierteksi, kuten alle olevassa kuviossa (Makkonen ym. 2022) on esitetty.

Kuvio 1 Supistumisen kierre (Makkonen ym. 2022).

Väestön ikääntyminen luo myös valtavia haasteita harvaan asutun maaseudun palveluntarjonnalle. Tämän lisäksi maaseutualueiden ikääntyvän väestön sosiaalinen turvaverkko voi olla heikko ja sukulaiset tai muut läheiset voivat asua kaukana (Kauppinen, 2022, 18). Tämä riski korostuu pitkien etäisyyksien harvaan asutulla maaseudulla. Maaseutualueiden asukkaiden terveys onkin hieman heikompi kuin kaupunkialueilla (Saarsalmi ym. 2017, 193). 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä etenkin Itä- ja Pohjois-Suomen harvaan asutulla maaseudulla tunnistettiin olevan kuntia, joissa sekä sairastavuus että materiaallinen deprivatio (kuten taloudellinen toimeentulo, työllisyys ja työttömyys sekä asumiseen liittyvät muuttujat) olivat erityisen korkealla tasolla (Karvonen & Kauppinen 2009, 475–476).

Maaseutualueiden asukkaiden hyvinvointi ja tämän ylläpitäminen onkin yksi suurista harvaan asuttua maaseutua koskevista haasteista. Maaseutualueiden palveluiden väheneminen on ristiriidassa sen kanssa, että maaseutualueiden väestön ikääntyessä alueiden palveluntarve muuttuu ja toisaalta kasvaa (Kontio 2015, 47). Väestön vähenemisen ja vanhenemisen lisäksi harvaan asuttuja maaseutualueita haastaa myös alueiden saavutettavuus. Vähenevä väestö haastaa alueiden yleistä saavutettavuutta, mutta myös henkistä ja digitaalista saavutettavuutta koskevia haasteita.

Maaseutualueilla on samalla paljon asumiseen ympäristöön liittyvää, toistaiseksi hyödyntämätöntä potentiaalia (Kytö, Tuorila & Leskinen 2006, 19). Erityisesti vakituudesta väestöstä poiketen kasvava monipaikkainen väestö tarjoaa harvaan asutulle maaseudulle mahdollisuuksia. Alueella viettää aikaansa valtava määrä monipaikkaisia asukkaita, jotka tuottavat harvaan asutulle maaseudulle palveluiden kysyntää: monipaikkainen väestö nähdäänkin etenkin maaseutualueita koskettavana potentiaalina (Tantarinmäki 2020, 87), jolla on huomattava vaikutus elinvoimaisuuteen (Lehtonen & Vihinen 2020, 109). Samalla myös 2020-luvulla yleistynyt etätyö on merkittävä mahdollisuus harvaan asutulle maaseudulle: paikkariippumattomassa työssä kotiseutunsa voi valita huomattavasti vapaammin omien elämäntapojensa mukaan (Kytö, Tuorila & Leskinen 2006, 23). Tämä kuitenkin vaatii, että harvaan asuttu maaseutu on *saavutettavissa* niin fyysisesti, digitaalisesti kuin henkisesti. Maaseutualueet eivät voi saada uusia asukkaita, tai esimerkiksi etätyöläisiä, ilman että alue on saavutettavissa, korostaen toimivaa ja ylläpidettyä infrastruktuuria (Rannanpää ym. 2023, 5).

1.2 Aineistot, määritelmät ja aluerajaukset

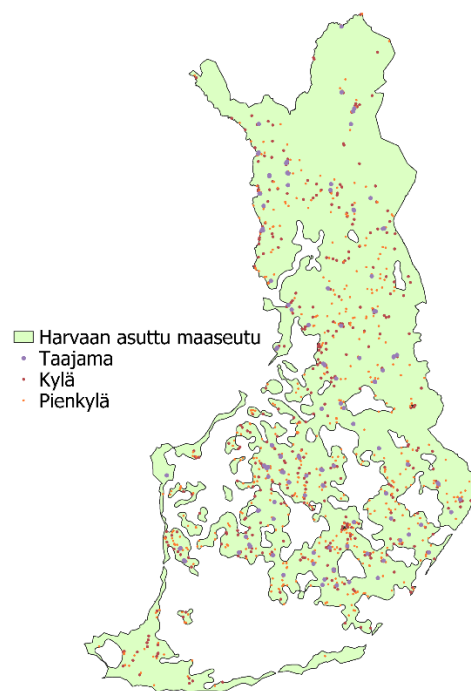
Työn tavoitteena on tarkastella harvaan asuttua maaseutua, joka määritellään tässä työssä vastaamaan Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) tuoreimman kaupunki-maaseutuluokituksen harvaan asutun maaseudun aluetta. Luokitus on paikkatietopohjainen, jossa koko Suomi on jaettu seitsemään alueluokkaan: sisempi kaupunkialue, ulompi kaupunkialue, kaupungin kehysalue, maaseudun paikalliskeskus, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu ja harvaan asuttu maaseutu. Luokitus perustuu eri aineistojen pohjalta laskettuun maankäytön tiheyteen, tehokkuuteen, saavutettavuuteen, intensiteettiin, monipuolisuuteen jne.

Luokittelu perustuu 250x250m ruudukkoon. Koska luokitus on paikkatietopohjainen, saman kunnan sisällä saattaa olla useita eri kaupunki-maaseutuluokkien alueita. Tarkempi kuvaus kunkin alueen määrittelystä löytyy liitteistä.

Oheisessa kartassa 1. on kuvattu työssä tarkasteltavaa harvaan asuttua maaseutua, sekä alueen asutuksen tihentymiä.

Alueen asutuksen tihentymien tarkasteluun työssä on käytetty Suomen ympäristökeskuksen yhdyskuntarakenteen aluejakoa, joka mahdollistaa tietyillä muuttujilla erilaisten alueiden tarkastelun harvaan asutulla maaseudulla. Aluejako on luotu paikkatietomenetelmin yhdistelemällä 250x250 metrin ruutuja. Alueita on yhteensä neljä kappaletta: taajamat, kylät, pienkylät ja haja-asutusalue. Näiden lisäksi työssä luotiin erikseen "taajamien lähialueet" luokka, mallintamalla ajoetäisyyttä suhteessa taajamiin (henkilöautolla). Liitteenä 5 olevassa taulukossa on määritelty tarkemmin alueiden kriteerit.

Työn tilastoanalyysissa käytettiin Tilastokeskuksen maksullisia ja maksuttomia aineistoja sekä Suomen ympäristökeskuksen paikkatietopohjaisia aineistoja. Tilastokeskuksen tietokannoista käytössä olivat StatFin-tietokanta sekä väestötilastopalvelu ja kartta-aineistona 1x1 kilomerin ja 250x250 metrin ruutuaineistot. Tilastokeskukselta tilattiin myös erillisenä aineistona dataa harvaan asutusta maaseudusta eri muuttujilla, paikkatietopohjaisen luokituksen hyödyntämiseksi. Laadullisen osion (luku 3.) aineistot ja menetelmät on kuvattu yksityiskohtaisesti osana lukua 3. ja liitteissä.

Kartta 1 Työssä tarkasteltava harvaan asuttu maaseutu sekä alueen taajamat, kylät ja pienkylät (suurempi kartta liitteenä)
Lähde: Suomen ympäristökeskus.

2. Harvaan asutun maaseudun nykytila tilastojen valossa

2.1 Harvaan asutun maaseudun väestö

Keskeisimpiä tuloksia:

- Harvaan asutun maaseudun väestö on suhteellisen keskittynyttä taajamiin sekä kyliin. Vain puolet väestöstä asuu haja-asutusalueilla ja tästä väestöstäkin suuri osa lyhyen matkan päässä taajamista. Väestö on myös keskittynyt 2010-luvulla taajamiin, kyliin ja taajamien lähialueille, sillä väestönkehitys oli näillä alueilla vahvempaa kuin haja-asutusalueella.
- **Harvaan asutun maaseudun väestönkehitys on poikkeuksellisen haastavaa**, myös suhteessa muuhun maaseutuun. Alueen väestö on supistunut jopa 29 prosentilla 2000-luvulla. 2020-luvun kehitys oli hieman vahvempaa, mutta yhä erittäin negatiivista.
- **Alueen väestönkehitys oli kaikissa maakunnissa negatiivista**, mutta kehityksen negatiivisuus vaihteli suhteellisen negatiivisesta (esim. Lappi) erittäin negatiiviseen (esim. Pohjois-Karjala). Heikko kehitys linkittyy laajempiin kansallisiin väestönkehityksen trendeihin sekä alueen iäkkääseen rakenteeseen.
- **Alueen leimallinen piirre on erittäin iäkäs väestörakenne**. Lasten ja työikäisen osuus on poikkeuksellisen matala, eläkeikäisten osuus on poikkeuksellisen korkea. Eläkeikäinen väestö kasvoi myös 2010-luvulla, kun taas työikäisten ja lasten määrä väheni voimakkaasti.
- **Alueen sukupuolirakenne on nuorten ryhmissä vahvasti epätasapainossa**, alueella on merkittävästi enemmän nuoria miehiä kuin nuoria naisia. Tämä heikentää alueen väestönkehitystä.

Harvaan asutulla maaseudulla asui hieman alle 260 000 henkilöä eli hieman alle joka kahdeskymmenes suomalainen ja joka viides maaseudulla asuva vuonna 2022. Kaikissa Suomen maakunnissa on harvaan asuttua maaseutua, mutta vain osassa alueella asuu merkityksellisesti asukkaita. Selvästi eniten harvaan asutulla maaseudulla asuvia henkilöitä on Lapissa, jossa asuu joka viides harvaan asutun maaseudun asukas. Lapin lisäksi Etelä-Savon, Keski-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnissa asuu noin 60 prosenttia koko maan harvaan asutun maaseudun väestöstä. Myös Pohjois-Karjalassa, Kainuussa, Pohjois-Savossa ja Pirkanmaalla asuu yli 10 000 henkilöä harvaan asutulla maaseudulla. Erityisen vähän harvaan asutun maaseudun asukkaita on ns. Rannikko-Suomessa.

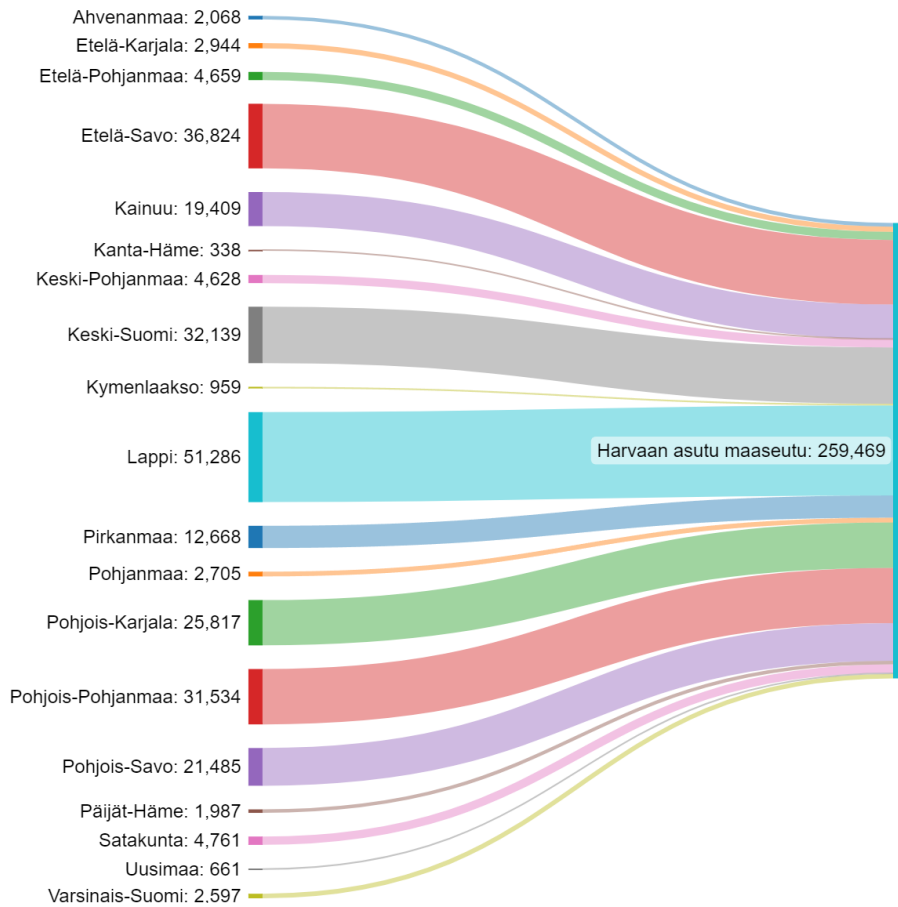
Kaikissa maakunnissa selvä enemmistö asukkaista asuu harvaan asutun maaseudun ulkopuolella. Lapissa, Etelä-Savossa ja Kainuussa yli neljäsosa maakuntien väestöstä sijoittuu harvaan asutulle maaseudulle, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa yli 10 prosenttia asukkaista asuu harvaan asutulla maaseudulla ja neljässä muussa maakunnassa 7–8 prosenttia asukkaista asuu harvaan asutulla maaseudulla. Muissa maakunnissa alueen väestöllinen painoarvo on vähäinen, alle 2,5 prosenttia (pienimmillään Uudellamaalla 0,4 promillea).

Harvaan asuttu maaseutu on nimensä mukaisesti harvaan asuttua: vain noin 15,2 prosenttia alueesta on asuttuja. Keskimääräisellä neliökilometrillä asuu 1,2 asukasta. Kuitenkin alueella on myös tiheästi asuttuja alueita, kuten maaseutukuntien keskustaajamia sekä merkittävästi kyläalueita. Ääripäänä tiheimmin asutulla neliökilometrillä asuu 1 200 henkilöä (Pudasjärven keskustassa).

Hieman yli kolmasosa (35,6 %) harvaan asutun maaseudun asukkaista asuukin taajamissa¹. Keskimääräisessä alueen taajamassa asuu hieman yli 1 000 henkilöä, suurin taajama alueella on Sodankylän kirkonkylä (4 900 henkilöä). Noin 11 prosenttia harvaan asutun maaseudun asukkaista asuu kylissä, joita koko alueella on 370 kappaletta. Keskimääräinen harvaan asutun maaseudun kylä on väestöpohjaltaan pieni, 75 asukkaan asumisen keskittymä, suurimmissa kylissä on 300–400 asukasta. Lisäksi harvaan asutulla maaseudulla sijaitti 531

¹ Tässä käytetään taajaman määritelmänä Suomen ympäristökeskuksen YKR-aineiston pohjalta muodostettuja taajamia. Sama koskee kylä ja pienkyliä. Tarkat määritelmät löytyvät liitteistä. Muun väestön on tulkittu asuvan haja-asutusalueella.

pienkylää, joissa asui noin 6 prosenttia alueen väestöstä. Nimensä mukaisesti pienkylät ovat väestöpohjaltaan pieniä, keskimääräisessä pienkylässä asuu 28 henkilöä ja suurimmissakin enintään 40 asukasta².

Kuva 1 Harvaan asutun maaseudun väestö maakunnittain. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne

Alle puolet (47,4 prosenttia) harvaan asutun maaseudun asukkaista asuu varsinaisella haja-asutusalueella. Myös haja-asutusalueen väestö asuu todellisuudessa suhteellisen lähellä taajamia: 28,8 prosenttia³ harvaan asutun maaseudun väestöstä asuu taajamien ulkopuolella, mutta 15 minuutin ajomatkan päässä lähimmän (harvaan asutun maaseudun) taajaman keskustasta. Yli puolet (51 %) harvaan asutun maaseudun asukkaista asuukin taajamissa tai saavuttaa 15 minuutin ajolla lähimmän taajaman keskustan.

Harvaan asutun maaseudun taajamia oli 12 maakunnassa: eniten taajamia oli Lapissa (24 taajamaa)⁴. Ainoastaan Lapissa asui yli 20 000 henkilöä harvaan asutun maaseudun taajamissa (24 744 henkilöä). Etelä-Savon, Keski-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan harvaan asutun maaseudun taajamissa asui yli 10 000 asukasta.

Taajamista poiketen harvaan asutun maaseudun kyliä on kaikissa maakunnissa. Eniten kyliä sijaitsi Lapissa (97), Pohjois-Pohjanmaalla (68) sekä Etelä-Savossa (42). Maakuntatasolla alueen kylissä asui eniten väestöä Lapissa (7 844 henkilöä) ja Pohjois-Pohjanmaalla (4 619 henkilöä). Useimmissa maakunnissa asui yli 1 000 asukasta kylissä. Myös pienkylä on jokaisessa maakunnassa. Kylien tavoin eniten pienkylä sijaitsi Lapissa (107), Pohjois-Pohjanmaalla (60) ja Etelä-Savossa (55). Ainoastaan Lapissa pienkylissä asui yli 3 000 henkilöä, Pohjois-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Etelä-Savossa pienkylissä asui yli 1 500 asukasta.

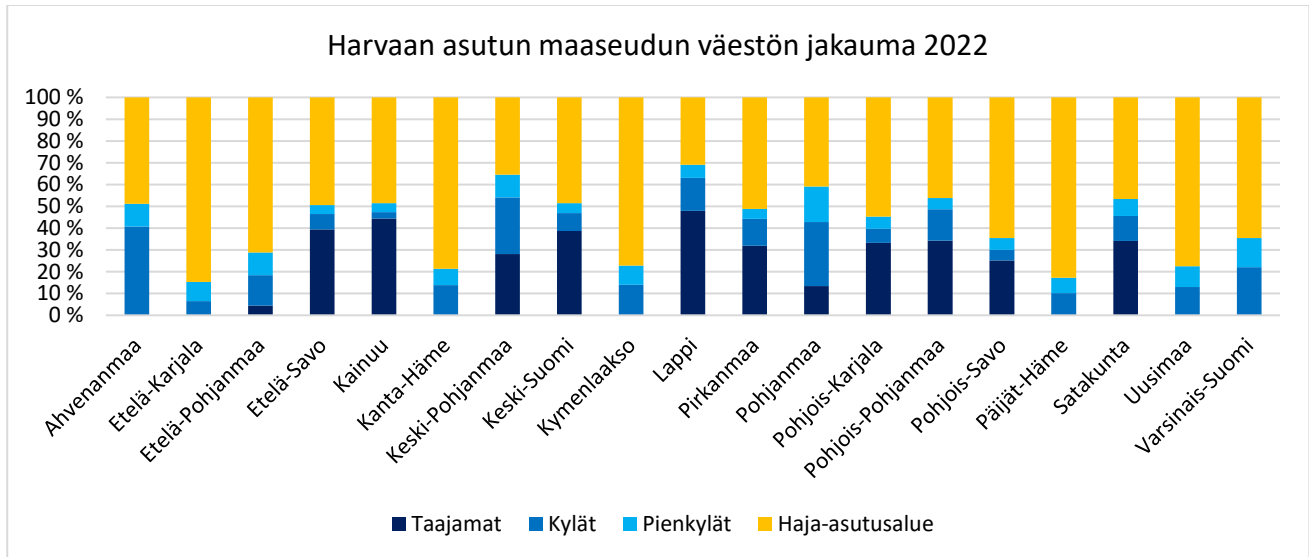
Noin puolessa maakuntia yli puolet harvaan asutun maaseudun asukkaista asui taajamissa, kylissä ja pienkylissä. Osassa maakuntia osuus jäi matalaksi, mutta näissä maakunnissa ylipäätään harvaan asutun

² Tämä perustuu kuitenkin määritelmään, jossa pienkylän asukasluvun yläraja on 40 henkilöä.

³ Tässä luvussa on kuitenkin myös kyliin sijoittuvaa väestöä.

⁴ Taajamien, kylien ja pienkylien määrää, väestöpohjaa sekä suurimpia yksiköitä on kuvattu erikseen liitetaulukoissa X-Y.

maaseudun väestöpohja on vähäinen. Taajamissa, kylissä ja pienkylissä asuvien osuus on korkein Lapissa ja Keski-Pohjanmaalla. Lapissa taajamissa asuvien osuus oli erityisen korkea, kattaen puolet harvaan asutun maaseudun väestöstä. Osuus oli korkea myös Kainuussa ja Etelä-Savossa. Kylissä (sis. pienkylissä) asuvien osuus on korkea etenkin Ahvenanmaalla, jossa yli puolet harvaan asutun maaseudun asukkaista asuu kylissä. Kylissä asuvien osuus oli korkea myös Keski-Pohjanmaalla, Pohjanmaalla sekä Varsinais-Suomessa, joskin kahdessa jälkimmäisessä maakunnassa harvaan asutun maaseudun väestöpohja on matala.

Kuvio 2 Eri alueilla asuvien osuus harvaan asutun maaseudun väestöstä. Lähde: SYKE: YKR-kylät, Tilastokeskus: 250mx250m ruudut

Harvaan asutun maaseudun väestönkehitys

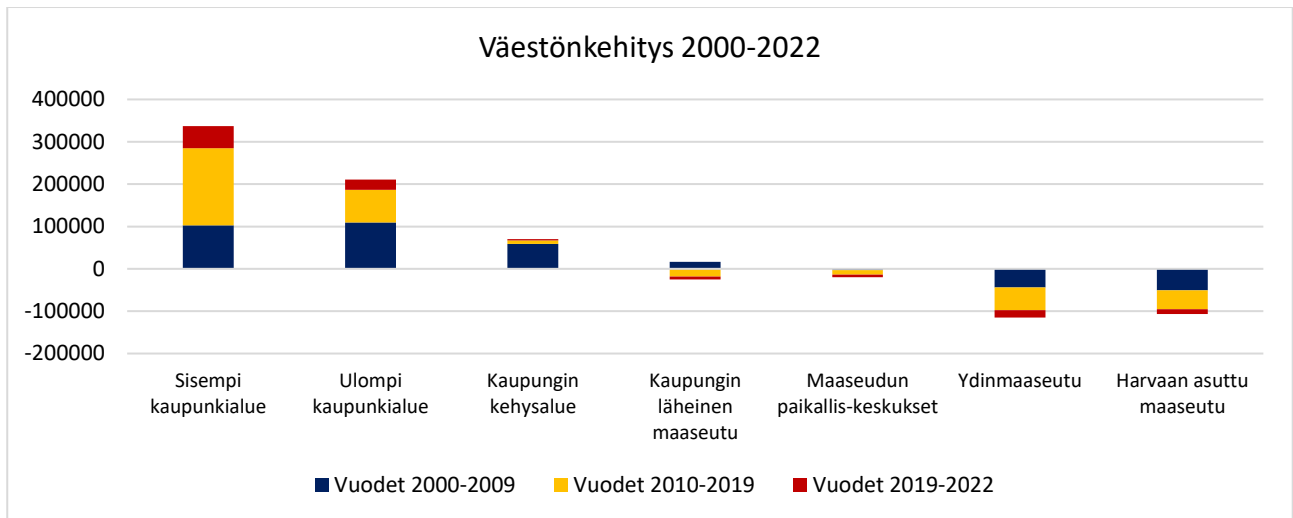
Harvaan asutun maaseudun väestöllinen painoarvo on vähentynyt 2000-luvun aikana: yhä pienempi osa suomalaisista ja maaseudulla asuvista asuu harvaan asutulla maaseudulla. Osuuden laskua selittää hyvin haasteellinen väestönkehitys: alueella väestö väheni 115 000 henkilöllä vuosien 2000–2022 aikana, josta 71 300 henkilöllä vuosien 2010–2022 aikana. 2000-luvun aikana harvaan asuttu maaseutu on menettänyt 2000-luvulla jopa 29,2 prosenttia väestöstään, selvästi eniten kaikista kaupunki-maaseutuluokista. Väestö keskittyikin voimakkaasti kaikilla aluetasoilla: etenkin kohti kaupunkimaisimpia alueita, mutta myös maaseudulla aiempaa suurempi osa väestöstä asuu paikalliskeskuksissa, kaupungin läheisellä tiheämmin asutulla maaseudulla tai maaseudun taajamissa. Tämä keskittymiskehitys on erityisen haastavaa juuri harvaan asutulle maaseudulle.

Harvaan asutun maaseudun väestönkehitys oli erityisen haasteellista vuosien 2010–2019 välillä, jolloin väkiluku laski keskimäärin 1,4 prosentilla vuodessa. 2020-luvulla harvaan asutun maaseudun väestönkehitys on sen sijaan⁵ vahvistunut, ainoana maaseutualueena. Tästä huolimatta alueen väestö väheni 2020-luvulla yhä merkittävästi, mutta vähemmän merkittävästi kuin 2010-luvulla.

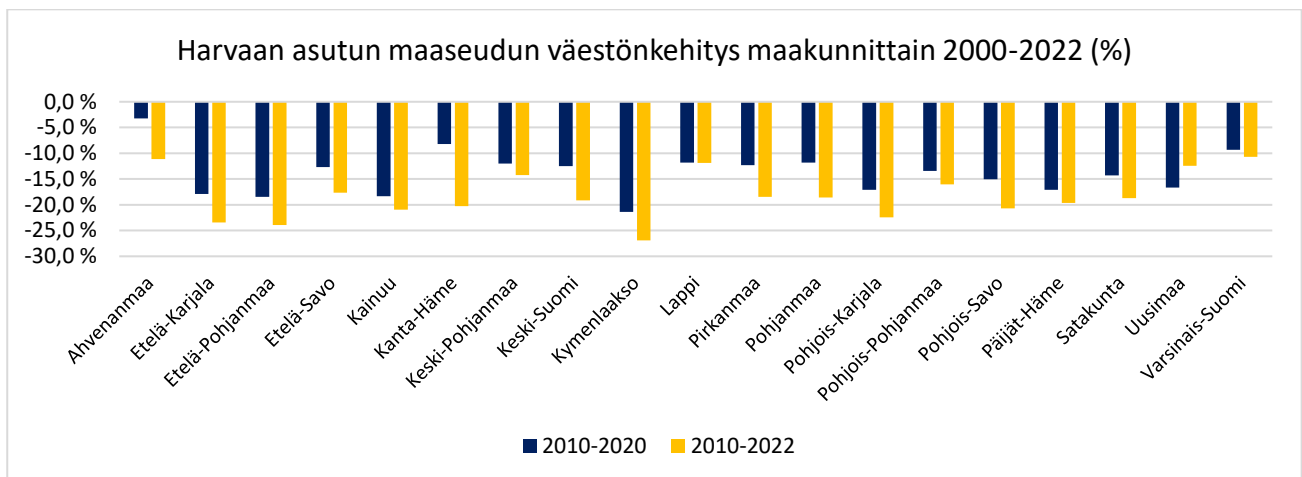
Alueen väestönkehityksen haastavuudesta kertoo sen maantieteellinen laajuus: väestö väheni kaikissa maakunnissa harvaan asutulla maaseudulla sekä vuosien 2000–2010 että 2010–2022 aikana. 2000-luvun aikana merkittävässä osassa maakuntia harvaan asutun maaseudun väestö väheni yli kolmanneksella: Kymenlaaksossa harvaan yli 42 prosentilla, minkä lisäksi Pohjois-Karjassa, Etelä-Karjalassa Etelä-Pohjanmaalla ja Kainuussa yli 35 prosentilla. Ainoastaan Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomessa harvaan asutun maaseudun väestö väheni alle 20 prosentilla. Huomionarvoisesti väestöpohjaltaan merkittävästi kasvaneiden maakuntien,

⁵ Kuviossa käytetään vuosia 2019–2022 viitaten samaan ajanjaksoon kuin tekstissä 2020-luku, sillä väestötilastot ovat aina kyseisen vuoden viimeisen päivän lukuja. Vuoden 2019 väestö on siis vuoden 2019 joulukuun 31 päivän väestö. Tällöin 2020-luvun väestönkehitys on 31.12.2019 väestön (2019) ja 31.12.2022 (2022) väestön erotus eikä vuosien 2020–2022 väestön erotus (31.12.2020 – 31.12.2022).

kuten Uudenmaan ja Pirkanmaan, harvaan asutun maaseudun väestönkehitys oli myös hyvin heikkoa, eikä eronnut merkittävästi maakunnista, joissa väestö (koko maakunnan tasolla) väheni voimakkaasti.

Kuvio 3 Väestönkehitys vuosien 2000–2022 kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne.

Kuvio 4 Maakunnittainen harvaan asutun maaseudun väestönkehitys 2000–2022 (%). Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne

2010-luvulla harvaan asutun maaseudun väestönkehitys on suurimmassa osassa maakuntia ollut heikompaa kuin 2000-luvun alussa. Haastavinta ja maltillisinta kehitys oli kuitenkin pitkälti samoissa maakunnissa kuin koko 2000-luvulla. Lappi oli harvoja maakuntia, jossa harvaan asutun maaseudun väestönkehitys vahvistui 2010-luvulla. 2020-luvun aikana väestö väheni yhä kaikissa maakunnissa harvaan asutulla maaseudulla, mutta Lapissa, Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomessa supistuminen oli hyvin hillittyä.

Laajemman kansallisen kehityksen tavoin harvaan asutun maaseudun väestö keskittyy kohti tiheimmin asuttuja alueita. Taajamissa, kylissä ja pienkylissä väestö väheni (vuosien 2009–2021 aikana) 13–14 prosentilla. Samalla haja-asutusalueilla väestö väheni 17,8 prosentilla. Tämän seurauksena yhä pienempi osuus alueen väestöstä asuu haja-asutusalueilla. Myös taajamien lähialueella (15 minuutin ajomatka taajaman keskustasta) väestönkehitys oli koko haja-asutusaluetta hillitympää, vastaten taajamien väestönkehitystä. Syrjäisemmillä haja-asutusalueilla väestönkehitys on vielä haja-asutusalueiden keskitasoa merkittävästi heikompaa.

Harvaan asutun maaseudun taajamissa asuva väestö väheni kaikissa maakunnissa vuosien 2009–2021 aikana. Suhteellinen muutos oli erityisen raju Pohjois-Karjalassa (-21 %) sekä Pohjois-Savossa (-17,7 %). Lapin harvaan

asutun maaseudun taajamien kehitys oli hillityintä (-7,3 prosenttia), jossa sijaitsi myös kaksi kolmesta kasvavasta harvaan asutun maaseudun taajamasta (Inari ja Äkäslompolo)⁶.

YKR-taajama	Väestö 2009	Väestö 2021	Väestönmuutos 2009–2021	Väestönmuutos (%) 2009–2021
Taajama	108 906	93 971	-14 935	-13,7 %
Kylä	32 168	28 064	-4 104	-12,8 %
Pienkylä	17 251	14 805	-2 446	-14,2 %
Haja-asutus	154 373	127 031	-27 342	-17,7 %
Yhteensä	312 698	263 871	-48 827	-15,6 %
Taajamien lähialueet (15min) *	47 614	40 909	-6 705	-14,1 %

Lähde: SYKE: YKR-kylät, Tilastokeskus: 250mx250m ruudut. *Taajamien lähialueet sisältävät väestöä myös kylistä.

Myös kylien ja pienkylien väestöpohja supistui jokaisessa maakunnassa vuosien 2009–2021 aikana⁷. Suhteellinen muutos oli erityisen suuri Itä-Suomen maakunnissa (sekä Kainuussa), joissa kylien väestö väheni 19–23 prosentilla. Hillityintä kehitys oli Lapissa ja Ahvenanmaalla. Harvaan asutulla maaseudulla on myös kasvavia kyliä: 84 kylässä väestö kasvoi, joista yli kolmannes sijaitsi Lapissa. Suurin osa yksittäisten kylien kasvusta oli kuitenkin maltillisia muutaman henkilön muutoksia. Pienkylien väkiluvun suhteellinen muutos oli erityisen suuri Pohjois-Karjalassa (-23 %). Kylistä ja taajamista poiketen Lapin pienkylien kehitys oli heikkoa (-16,2 %). Maltillisinta kehitys oli Pohjois-Pohjanmaan pienkylissä (-9,4 %). Noin joka neljännen pienkylän väestö kuitenkin kasvoi (132 pienkylää). Eniten kasvaneet pienkylät sijaitsivat Pelkosenniellä (+24 hlö), Hailuodossa (+21 hlö) ja Kuhmossa (+20 hlö).

Jokaisessa maakunnassa harvaan asutun maaseudun haja-asutusalueiden väestö väheni vuosien 2009–2021 aikana. Useimmissa maakunnissa haja-asutusalueilla väestö väheni 15–20 prosentilla, suhteellisesti mitattuna haasteellisinta kehitys oli Kainuussa. Useimmissa maakunnissa haja-asutusalueilla väestönkehitys oli muita harvaan asutun maaseudun alueita heikompaa, eli väestö keskittyi kohti tiiviimmin asuttuja alueita. Ero oli erityisen suuri Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Harvaan asutun maaseudun haja-asutusalueiden väestönkehitys oli kaikissa maakunnissa merkittävästi heikompaa yli 15 minuutin ajomatkan päästä taajamien keskustasta verrattuna alle 15 minuutin ajomatkaan (ilman taajaman kehitystä).

Autioituneet ja asutetut alueet

2010-luvun väestön huomattava väheneminen johti myös yksittäisten alueiden autioitumiseen⁸ harvaan asutulla maaseudulla, mutta toisaalta samaan aikaan harvaan asutulla maaseudulla myös "asutettiin" uusia alueita. Harvaan asutun maaseudulla tapahtunutta yksittäisten alueiden asuttamista ja autioitumista tarkasteltiin Tilastokeskuksen 1x1km väestöruutuaineistolla, vertaamalla vuoden 2010 ja vuoden 2022 väestöruutuja. Jos vuonna 2010 asutussa ruudussa ei enää ollut asukkaita vuonna 2022, ruutu "autioitui", jos ruudussa ei ollut asukkaita vuonna 2010, mutta oli vuonna 2022, ruutu "asutettiin" ajanjakson aikana.

Vuosien 2010–2022 aikana 4 800 aiemmin asuttua neliökilometriä harvaan asutulla maaseudulla tyhjentyi vakituisista asukkaista. Autioituneet neliökilometrit sijaitsivat lähes säännöstään haja-asutusalueilla. Kokonaan autoituneilla alueilla asui hieman alle 9 000 henkilöä vuoden 2010 alussa, eli asutus oli hyvin harvaa jo valmiiksi. Suoraa syytä autoitumiseen ei voida paikkatietoaineistolla osoittaa.

Yhteensä 2 391 neliökilometriä harvaa asuttua maaseutua asutettiin vuosien 2010–2022 aikana. Myös uudet asutetut alueet sijaitsivat lähes täysin haja-asutusalueella, joskin tätä selittää osin myös taajamien ja kylien

⁶ Kolmas kasvava taajama on Rovaniemi (luokituksessa kuitenkin taajama) Muhoksella

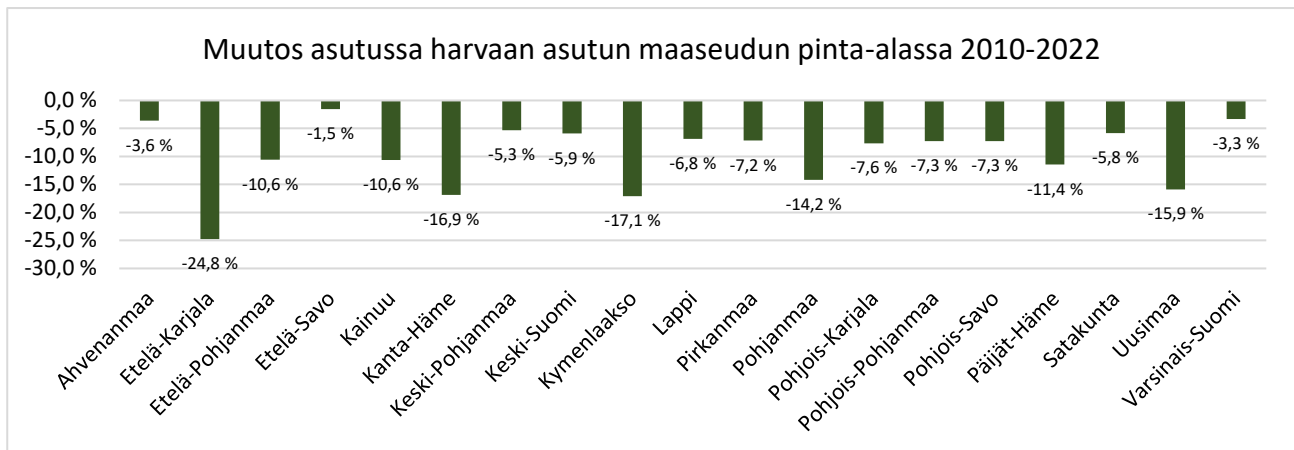
⁷ Pienenä poikkeuksena tästä Uusimaa, jonka kahdessa pienkylässä väestöpohja ei muuttunut

⁸ Kuitenkin vain vakituisen väestön näkökulmasta, usea "autioitunut" alue saattaa olla muuttunut vain vapaa-ajan asumisen alueeksi.

määritelmät. Asutetuilla alueilla väestö kasvoi noin 5 100 henkilöllä vuosien 2010–2022 aikana. Myös asutetut alueet ovat hyvin harvaan asuttuja, keskimääräisellä ”uudella” neliökilometrillä asui 2,2 henkilöä vuonna 2022.

Vuosien 2010–2022 aikana autioituneita alueita oli selvästi enemmän sekä pinta-alaltaan että väestöltään. Tämän seurauksena harvaan asutun maaseudun asuttu pinta-ala pienentyi noin 2 400 neliökilometrillä. Noin 6,7 prosenttia vuoden 2010 asutusta pinta-alasta autioitui vuosien 2010–2022 aikana. Maakuntatasolla vakituisesta asutuksesta autioitui eniten alueita Lapissa (14 % kaikista autioituneista alueista), Etelä-Savossa (13 %), Pohjois-Karjalassa (12 %) (tarkemmin tästä liitetaulukossa 7). Uusia asutettuja alueita muodostui eniten samoihin maakuntiin: Etelä-Savoon (18 % kaikista asutetuista alueista), Lappiin (16 %), Pohjois-Karjalaan (11 %). Jokaisessa maakunnassa harvaan asutun maaseudun asuttu alue supistui vuosien 2010–2022 aikana, eli jokaisessa maakunnassa alati pienenevä osuus harvaan asutusta maaseudusta on vakituisesti asuttua.

Maakunnittaiset erot harvaan asutun maaseudun asuttujen alueiden pienentymisessä suhteessa koko asuttuun pinta-alaan olivat kuitenkin suuria: esimerkiksi Etelä-Karjalassa vakituisesti asutetun harvaan asutun maaseudun pinta-ala pienentyi neljänneksellä, kun taas Etelä-Savossa vain 1,5 prosentilla. Maakunnissa, joissa harvaan asutun maaseudun pinta-ala oli ennestään vähäinen, suhteellinen muutos oli pääsääntöisesti suurempi, eli jo ennestään maantieteellisesti pienet maaseutualueet supistuivat erityisen nopeasti.

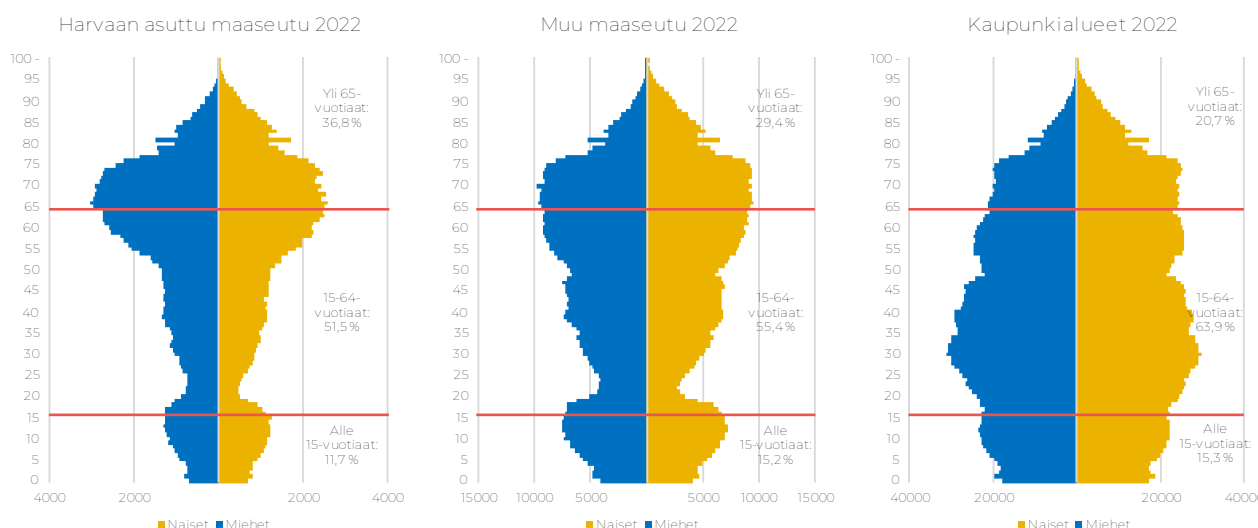
Kuvio 5 Muutos asutussa harvaan asutun maaseudun pinta-alassa maakunnittain. Lähde: Tilastokeskus, ruutuaineistot.

Väestön demografinen rakenne ja kehitys

Harvaan asuttu maaseutu poikkeaa ikärakenteeltaan merkittävästi maan keskitasosta sekä muista maaseutualueista (kuvio 6), mikä selittää osin hyvin haasteellista väestönkehitystä. Harvaan asutun maaseudun väestö on erittäin iäkästä: alueen väestön keski-ikä oli vuoden 2022 lopussa 52,0 vuotta (muu maaseutu 47,3 vuotta ja kaupunkialueet 42,2 vuotta). Yli kolmasosa harvaan asutun maaseudun väestöstä on eläkeiässä (koko maa 23,3 %). Lisäksi yli 74-vuotiaiden osuus on harvaan asutulla maaseudulla muuta maata korkeampi: noin 16,4 prosenttia alueen asukkaista on yli 74-vuotiaita (koko maa 10,8 %).

Työikäisen väestön ja lasten osuus väestöstä on harvaan asutulla maaseudulla huomattavasti kaupunkialueita ja maaseutualueita vähäisemmäksi. Kaupunkialueilla ja muilla maaseutualueilla lasten osuus on lähes vastaava (noin 15 prosenttia), mutta harvaan asutulla maaseudulla lasten osuus on alle 12 prosenttia. Erityisen vähän harvaan asutulla maaseudulla on nuoria, vain hieman yli joka kahdeskymmenes alueen asukas on 15-24-vuotias. Nuorten osuus on erityisen vähäinen myös suhteessa alueen lasten määrään.

Harvaan asutun maaseudun työikäinen väestö painottuuakin vahvasti 45–64-vuotiaiden ryhmään. Tämä voi olla tulevaisuuden kannalta osin haaste, sillä tämän seurauksena alueelta poistuu muita alueita huomattavasti suurempi joukko henkilöitä eläkeikään seuraavien vuosikymmenien aikana, korostaen tarvetta houkuttaa harvaan asutulle maaseudulle joko uutta työvoimaa tai vähentää taloudellista toimeliaisuutta alueella.

Kuvio 6 Harvaan asuttuun maaseudun, muun maaseudun ja kaupunkialueiden väestöpyramidit vuonna 2022. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne.

Koko maan ikärakenteessa tapahtui huomattavia muutoksia 2000-luvulla ja etenkin 2010-luvulla. 2010-luvulla koko maan tasolla suurimmat muutokset liittyivät eläkeikäisen väestön voimakkaaseen kasvuun suurten ikäluokkien siirtyessä eläkeikään sekä syntyneiden määrän voimakkaaseen laskuun. Jälkimmäisen muutos oli ennakoimaton ja suuri: syntyneiden määrä väheni 60 000 vuosittaisesta syntyneestä 45 000 syntyneeseen.

Molemmat demografiset muutokset koskettivat myös harvaan asuttua maaseutua. Eläkeikäisten (yli 64-vuotiaat) määrä kasvoi harvaan asutulla maaseudulla noin 15 500 henkilöllä vuosien 2010–2022 aikana. Kasvu painottui etenkin 65–74-vuotiaiden ryhmään muun maan tavoin. Vaikka määrällinen kasvu oli huomattavaa, suhteellinen kasvu oli hillityintä kaupunki-maaseutualueista. Tätä selittää alueen jo ennestään iäkäs ikärakenne: harvaan asuttuun maaseudun väestöstä eläkeikäisessä oli jo vuonna 2000 vastaava osuus kuin kaupunkimaisilla alueilla tällä hetkellä. Iäkkään väestön kehityksessä huomionarvoista on etenkin 75–84-vuotiaiden maltillinen kasvu muihin alueisiin verrattuna.

Taulukko 1 Ikäryhmittäinen väestönkehitys kaupunki-maaseutuluokituksen mukaan vuosien 2010–2022 aikana

	Sisempi kaupunkialue	Ulompi kaupunkialue	Kaupungin kehysalue	Kaupungin läheinen maaseutu	Maaseudun paikalliskeskukset	Ydin-maaseutu	Harvaan asuttu maaseutu
Alle 6	-3592	-18890	-14320	-11110	-6278	-13243	-6370
7–12	22732	9786	-321	-2343	-787	-4170	-4058
13–15	5793	3147	1164	-767	-755	-3356	-3368
16–19	-59	-2180	-988	-2588	-2966	-8164	-5a972
20–24	6067	-2953	-2699	-3917	-4620	-10356	-5207
25–34	56567	6392	-5628	-8046	-3935	-10377	-4339
35–44	64063	15113	-4261	-4700	-1471	-7063	-5947
45–54	-12378	-7233	-1724	-9550	-10024	-25794	-23470
55–64	-16879	-3639	-1643	-5917	-8625	-18693	-12768
65–74	50653	52314	22415	15635	11915	20427	11521
75–84	44257	38360	15270	6193	7395	5948	1566
Yli 84	17643	11004	4118	1957	3414	3573	2476

Lähde: Tilastokeskus, statfin: väestörakenne.

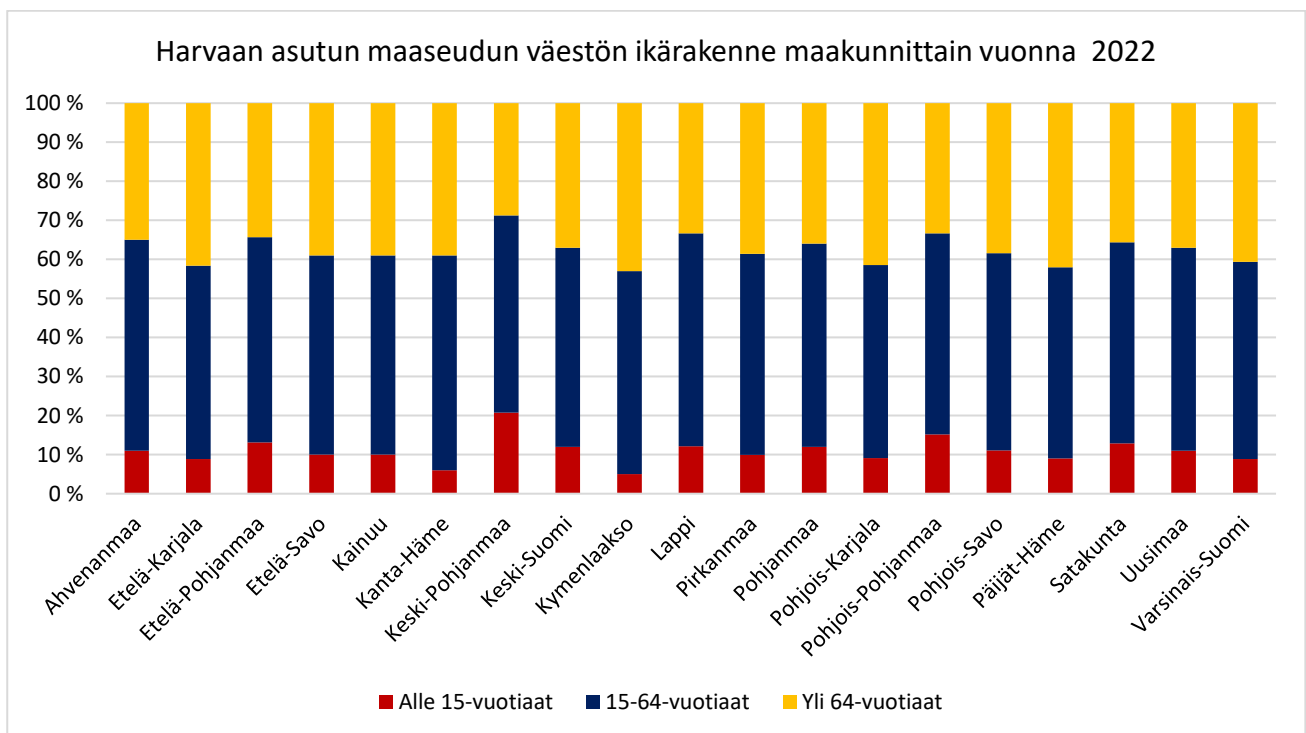
Lasten ikäryhmien kehitys jäi taas hyvin heikoksi HAMA-alueella vuosien 2010–2022 aikana. 0–15-vuotiaiden määrä väheni lähes 14 000 henkilöllä eli noin 30 prosentilla tarkastelujakson aikana. Kehitys oli heikompaa kuin

muilla maaseutualueilla. Toisin kuin muilla maaseutualueilla, HAMA-alueella myös ala- ja yläkouluikäisten määrä väheni harvaan asutulla maaseudulla voimakkaasti.

Myös työikäisen väestön kehitys oli harvaan asutulla maaseudulla maaseutualueista haastavinta. Työikäinen 20–64-vuotias väestö väheni noin 13 800 henkilöllä eli lähes 30 prosentilla. Vaikka kehitys oli hyvin haastavaa myös ydinmaaseudulla (-23 %), ero harvaan asutun ja ydinmaaseudun välillä oli suuri. Harvaan asutulla maaseudulla lähes kaikissa työikäisten ryhmissä tapahtui voimakasta supistumista muusta maaseudusta poiketen. Koska harvaan asutun maaseudun nykyinenkin työikäinen väestö painottuu 55–64-vuotiaiden ryhmään (kuvio 8 voimakas supistuminen jatkunee myös tulevana vuosikymmeninä).

Harvaan asutun maaseudun leimallisesti iäkäs ikärakenne koskettaa lähes kaikkien maakuntien HAMA-alueita. Koko maassa väestön keski-ikä oli 43,7 vuotta; jokaisen maakunnan harvaan asutulla maaseudulla keski-ikä ylittää tämän. Alueiden välillä on kuitenkin eroja. Keski-Pohjanmaan harvaan asutulla maaseudulla keski-ikä on poikkeavan matala (44,1 vuotta). Keski-ikä on muuhun harvaan asuttuun maaseutuun verrattuna matala myös Pohjois-Pohjanmaalla (48,9 vuotta), Lapissa (50,1 vuotta) ja Etelä-Pohjanmaalla (50,4 vuotta). Toisessa ääripäässä keski-ikä on erityisen korkea esimerkiksi Kymenlaaksossa, Etelä-Karjalassa, Päijät-Hämeessä ja Pohjois-Karjalassa. Jokaisessa maakunnassa harvaan asutun maaseudun asukkaiden keski-ikä on muuta maakuntaa korkeampi (Keski-Pohjanmaalla ero on vähäinen).

Ikärakennetta harvaan asutulla maaseudulla on kuvattu tarkemmin maakunnittain kuviossa 8. Keski-Pohjanmaan matala keski-ikä selittyy lasten huomattavan suurella osuudella, alueella joka viides asukas on lapsi. Lasten osuus on korostunut (harvaan asutun maaseudun keskitasoon verrattuna) myös Lapissa, Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Kuvio 7 Harvaan asutun maaseudun väestön ikärakenne vuonna 2022. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne.

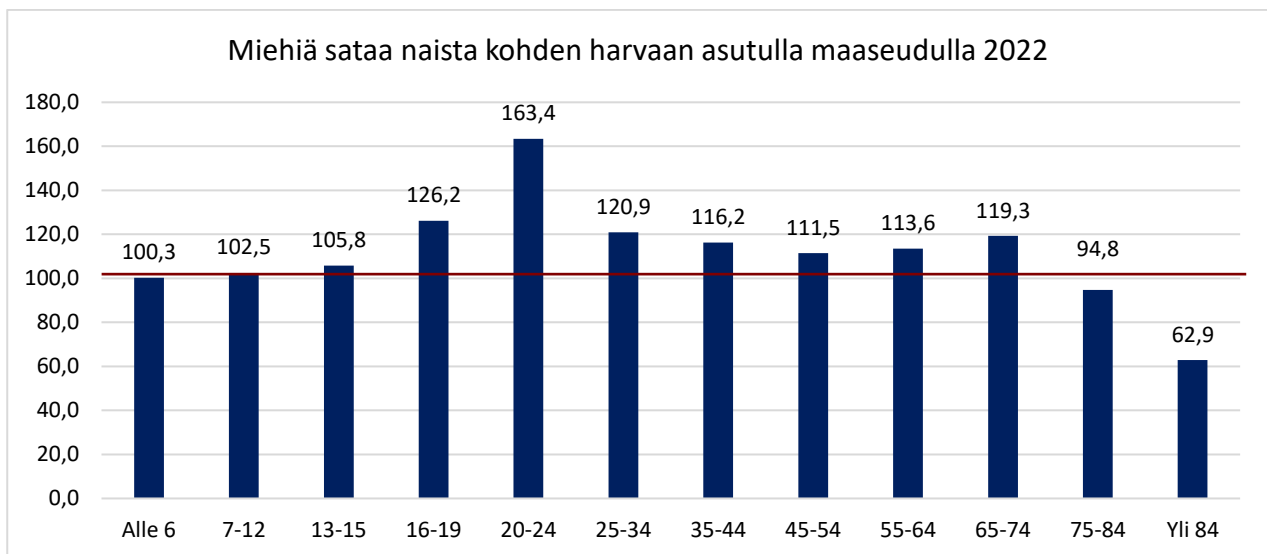
Työikäisten osuus vaihtelee taas suhteellisen vähän, kaikissa maakunnissa HAMA-alueen väestöstä noin 50–55 prosenttia väestöstä on työiässä (vrt. koko maa 61,6 prosenttia). Työikäisten osuus on korkeimmillaan Lapissa (54 %) ja matalimmillaan Pohjois-Karjalassa (49 %). Jokaisessa maakunnassa harvaan asutulla maaseudulla työikäisten osuus väestöstä on maakunnan keskitasoa matalampi.

Eläkeikäisten osuus on kaikissa maakunnissa harvaan asutulla maaseudulla hyvin korkea, ainoastaan yhdessä maakunnassa alle 30 prosenttia harvaan asutun maaseudun asukkaista on eläkeiässä. Useimmissa

maakunnissa yli kolmasosa HAMA-alueen asukkaista on eläkeiässä, viidessä maakunnassa osuus on yli 40 prosenttia. Kaikissa maakunnassa HAMA-alueella yli-64-vuotiaiden osuus on muuta maakuntaa suurempi.

Ikärakenteen lisäksi harvaan asutun maaseudun sukupuolirakenne poikkeaa koko maan rakenteesta, sillä miesten osuus väestöstä on HAMA-alueella merkittävästi maan keskitasoa korkeampi. Erot sukupuolirakenteessa korostuvat nuorten ja nuorten aikuisten ryhmissä (kuvio 9), 16–34-vuotiaiden ryhmässä harvaan asutulla maaseudulla asuu noin 130 miestä sataa naista kohden. Naisten huomattavasti vähäisempi osuus nuorten ryhmästä pätee jokaisen maakunnan HAMA-alueisiin. Vähäisimpiä erot ovat Lapissa, suurimpia osissa Itä-Suomea.

Myös muilla maaseutualueilla asuu merkittävästi enemmän nuoria miehiä kuin nuoria naisia⁹, mutta epäsuhta on erityisen suuri harvaan asutulla maaseudulla. Epäsuhta sukupuolten välillä on poikkeuksellisen suuri 20–24-vuotiaiden ryhmässä¹⁰. Epätasapaino miesten ja naisten ryhmien koossa tasaantuu vasta yli 74-vuotiaiden ikäryhmässä, jossa miesten lyhyempi odotettu elinikä kääntää sukupuolirakenteen naisvaltaiseksi.

Kuvio 8 Harvaan asutulla maaseudulla asuvia miehiä sataa naista kohden vuonna 2022. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne.

Nuorten ikäryhmän sukupuolten epäsuhtaista kokoa selittää etenkin maan sisäisen muuttoliikkeen sukupuolittaiset erot- Nuoret naiset muuttuvat huomattavasti alttiimmin kuin nuoret miehet¹¹ ja nuorten naisten muutot ovat keskittymishakuisempia esimerkiksi sukupuolittuneiden koulutusvalintojen ja työmarkkinoiden takia sekä (maaseudun) koettujen heikompien tulevaisuuden kuvien takia¹². (Fischer & Malmberg 2001; Branden 2014; Rauhut & Littke, 2016; Aro ym. 2021; Dahlström 1996.)

Naisten korostunut muuttoalttius ja epätasapaino on haaste harvaan asutun maaseudun näkökulmasta. Epätasapainoinen muuttoliike siirtää työvoimaa ja osaajia pois alueelta sekä hidastaa alueen väestön uusiutumista, siirtämällä tulevaa syntyvyyttä pois harvaan asutulta maaseudulta. Tämä epätasapaino selittää merkityksellistä osaa 2010-luvun ja tätä aiemmasta lasten ikäryhmän haastavasta kehityksestä. Lisäksi kasvava osuus nuorista miehistä jää vastoin toiveitaan lapsettomiksi mm. parisuhteen puutteen vuoksi, jonka riski korostuu miesvaltaisella harvaan asutulla maaseudulla.

⁹ Tämä pätee myös useimpiin kaupunkialueisiin: lähinnä Helsingissä sekä muutamassa muussa korkeakoulukaupungissa asuu enemmän nuoria naisia kuin nuoria miehiä, osin koska koko maassa on enemmän nuoria miehiä kuin naisia, sillä pojaksi määritettyjä lapsia syntyy hieman tytöksi määritettyjä lapsia enemmän ja maahanmuutossa miesten osuus on naisia korkeampi.

¹⁰ Tätä selittää kuitenkin osin ase- ja siviilipalveluksessa olevat miehet

¹¹ Työllisten 15–24-vuotiaiden ryhmässä sataa muuttavaa miestä kohden muuttaa 150 naista ja saman ikäisten opiskelijoiden ryhmässä sataa miestä kohden muuttaa 130 naista. (Tilastokeskus, muuttaneiden taustatiedot)

¹² Laajemmin (Norjan) maaseutuympäristön vaikutuksista nuorten naisten asuinpaikkavalintoihin tutkimuksessa Dahlström, Maria (1996): Young Women in a Male Periphery- Experiences from the Scandinavian North

2.2 Väestönkehityksen osatekijät

Keskeisimpiä tuloksia:

- **Harvaan asutun maaseudun väestöä ovat vähentäneet kuolleiden syntyneitä suurempi määrä, muuttotappiot muille kunnille ja muuttotappiot kuntien sisällä muille kaupunki-maaseutualueille.** Ainoastaan nettomaahanmuutto oli alueella positiivista, merkittävin väestöä vähentävä tekijä oli kuolleiden syntyneitä suurempi määrä (eli negatiivinen luonnollinen väestönlisäys).
- **Väestönkehityksen rakenne poikkeaa suhteellisen vähän maakunnittain harvaan asutulla maaseudulla,** joskin osissa maakuntia HAMA-alueen asema muuttoliikkeessä oli kohtuullinen.
- **Luonnollinen väestönlisäys (syntyneiden ja kuolleiden erotus) on heikentynyt voimakkaasti harvaan asutulla maaseudulla muun maan tavoin.** Syynä ovat kuolleiden määrän kasvu ja (merkittävämpänä) syntyneiden määrän lasku. **HAMA-alueella syntyneiden määrä väheni sekä yksilötason syntyvyyden laskun että hedelmällisessä iässä olevan väestön vähenemisen takia.**
- **Harvaan asuttu maaseutu kärsii erittäin suurista tappioista maan sisällä nuorten muuttoliikkeessä.** Tappiot yhdistettynä vain vähäisiin muuttovoittoihin 25–44-vuotiaista ovat tärkein syy alueen krooniselle väestön supistumiselle. Muuttoliike yli puolittaa alueella syntyvien ikäluokan koon ikävuosien 18–24 aikana.
- **Harvaan asutun maaseudun asema muuttoliikkeessä on parantunut hieman 2020-luvulla,** etenkin Lapin muutos on suuri. Toisaalta alueen kokonaisnettomuutto on yhä negatiivista.

Väestönkehityksen osatekijät ovat muuttujia, jotka muodostavat väestönkehityksen alueella. Tekijät ovat:

- 1) syntyneet ja kuolleet (joiden erotus on luonnollinen väestönlisäys)
- 2) tulo- ja lähtömuutto (alueelle muuttavat ja alueelta muuttavat, joiden erotus on kokonaisnettomuutto).
Voidaan jakaa kuntien sisäiseen, kuntien väliseen ja kansainväliseen muuttoliikkeeseen.

Väestönkehityksen osatekijät tarkentavat kuvaa alueiden väestönkehityksestä, kertomalla tarkemmin mitkä tekijät selittävät alueen väestönmuutosta ja paljastamalla mahdollisia vastakkaisia kehityksen suuntia eri väestönkehityksen osatekijöissä, jotka kokonaisväkiluvun tarkastelussa jäävät usein piiloon.

Työssä käytettyyn **aineistoon liittyy rajoitteita, minkä takia tämän luvun tuloksia tulee tulkita suuntaa antavina lukuina.** Keskeisin rajoite liittyy muutosten kirjautumiseen kaupunki-maaseutuluokituksen alueille: merkittävä määrä etenkin kuntien välisiä muuttoja on kirjattu ”tuntematon”-alueelle¹³.

Tuntematon-alueelle kirjattujen muutosten vaikutus on hyvin suuri, minkä takia kyseistä aluetta ei ole voitu jättää huomiotta. Tämän vuoksi pohja-aineisto on ”oikaistu” jakamalla väestönmuutokset kaupunki-maaseutuluokittain seuraavasti:

1. Laskettiin kunnittain kunkin tiedossa olevan kaupunki-maaseutuluokan osuus kyseisestä väestönmuutoksen osatekijästä (ilman tuntematon-aluetta)
2. Ositettiin tämän osuuden mukaan tuntematon-alueen muutokset kullekin kaupunki-maaseutuluokalle kunnittain
3. Lisättiin ositettu tuntemattoman alueen muutos kunkin kaupunki-maaseutuluokan tiedossa olevaan muutokseen kunnittain¹⁴

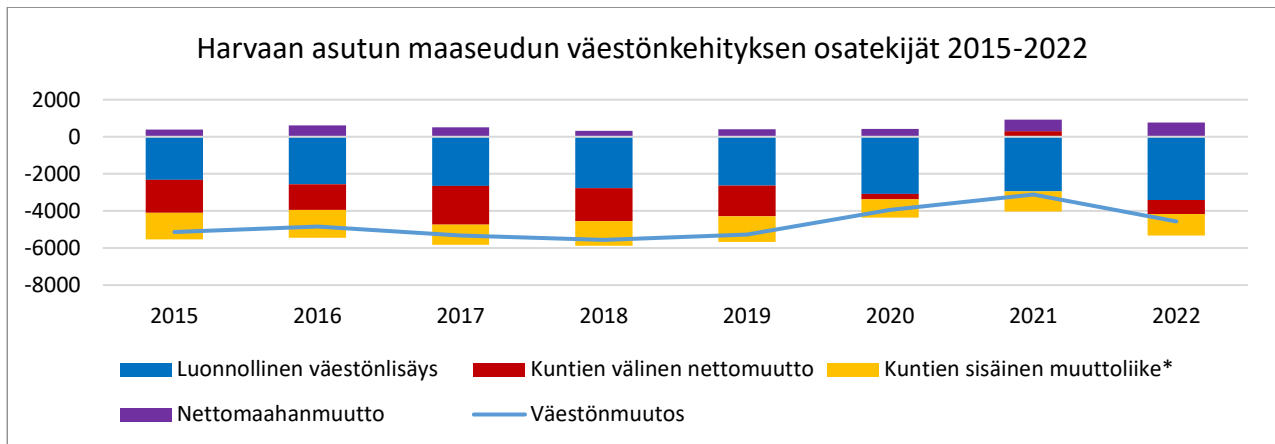
Vaikka ositustapa on suhteellisen karkea, on lopputulos huomattavasti tarkempi kuin ilman ositusta. Osituksen vastaavuutta todelliseen voidaan verrata saman ajanjakson väestönmuutokseen laskemalla saman ajanjakson

¹³ Näissä muutoissa muuton kohdekuunta on kuitenkin tiedossa.

¹⁴ Käytännössä oletama tarkoittaa, että jossa kunnassa K yhteensä 60 prosenttia muutoista kohdistui harvaan asutulle maaseudulle ja 40 prosenttia ydinmaaseudulle, 60 prosenttia tuntemattoman alueen muutoista siirrettiin harvaan asutulle maaseudulle ja 40 prosenttia tuntemattoman alueen muutoista siirrettiin ydinmaaseudulle. Osituksessa huomioitiin myös ikärakenne muuttoliikkeen osalta.

väestönmuutoksesta pois luonnollisen väestönlisäyksen, kuntien välisen muuttoliikkeen sekä kansainvälisen muuttoliikkeen vaikutukset. Jäljelle jää kuntien sisäinen muuttoliike (jota aineistossa ei ollut).

Kuviossa 10 on tarkasteltu harvaan asutun maaseudun väestönkehityksen (oikaistuja) osatekijöitä vuosien 2015–2022 aikana. Ainoa HAMA-alueen väestöä kasvattanut tekijä oli nettomaahanmuutto. Alue sai 4 000 henkilöä muuttovoittoa ulkomailta vuosien 2015–2022 aikana. Merkittävin väestöä vähentänyt tekijä oli luonnollinen väestönlisäys, sillä alueella kuoli noin 22 300 henkilöä enemmän kuin syntyi. Lisäksi harvaan asuttu maaseutu menetti muihin kuntiin kohdistuvassa muuttoliikkeessä noin 9 500 henkilöä ja kuntien sisäisessä muuttoliikkeessä noin 10 000 henkilöä.

Kuvio 9 Harvaan asutun maaseudun väestönkehityksen osatekijät 2015–2022. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto. *Kunnan sisäinen muutto viittaa saman kunnan sisällä KAMA-alueiden välillä tapahtuneisiin muutoksiin. Laskettu poistamalla väestönmuutoksesta muut väestönkehityksen osatekijät. Arvo voi sisältää myös esim. väärin kirjattuja muita muuttuja.

Harvaan asutun maaseudun väestönkehityksen osatekijöitä on kuvattu maakunnittain liitteenä olevassa taulukossa 9. Väestönkehityksen osatekijöiden rakenne on suhteellisen samankaltainen kaikkien maakuntien HAMA-alueilla. Luonnollisen väestönlisäys oli negatiivista jokaisen maakunnan HAMA-alueilla ja kaikissa maakunnissa paitsi Keski-Pohjanmaalla, jossa negatiivisuus oli huomattavan suurta. Erityisen negatiivista luonnollinen väestönlisäys oli Kainuussa, Etelä-Savossa ja Pohjois-Karjassa. Kaikkien maakuntien HAMA-alue kärsii myös muuttotappioita kuntien sisäisessä muuttoliikkeessä, joskin tappioiden suuruus vaihtelee. Lähes kaikissa maakunnissa HAMA-alue kärsii myös maan sisällä muuttotappioita ja yhdessäkään maakunnassa alue ei saa merkityksellisiä muuttovoittoja. Erityisen suuria maan sisällä kärsityt muuttotappiot ovat Keski-Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla. Kaikissa maakunnissa HAMA-alue saivat muuttovoittoa ulkomailta, mutta määrällisesti merkittäviä muuttovoittoja ulkomailta saivat lähinnä Lappi, Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu.

Väestönkehityksen rakenne on muuttunut harvaan asutulla maaseudulla vuosien 2015–2022 aikana, mikä selittää myös väestön supistumisen hidastumista 2020-luvulla. HAMA-alueen asema maan sisäisessä muuttoliikkeessä vahvistui merkittävästi 2020-luvulla, minkä on todettu linkittyneen korona-ajan muutoksiin maan sisäisessä muuttoliikkeessä (Lehtonen & Kotavaara 2021; Nordregio 2022:3). Harvaan asutun maaseudun nettomuuton tase suhteessa muihin kuntiin kääntyi jopa positiiviseksi vuoden 2021 aikana¹⁵. Vuonna 2022 kuntien välinen muuttoliike oli taas tappiollista, mutta vähäisemmin kuin 2010-luvulla.

Muutos muuttoliikkeessä kosketti useimpien maakuntien HAMA-alueita. Osassa maakuntia muutos oli merkittävä ja yhdenkään maakunnan HAMA-alueiden tappiot eivät kasvaneet merkityksellisesti. Muutos oli erityisen suuri Lapissa, jossa HAMA-alue sai jo merkittävää muuttovoittoa 2020-luvulla (n. 250 henkilöä vuodessa). Myös Etelä-Savon harvaan asutun maaseudun kuntien väliset muuttotappiot vaihtuivat

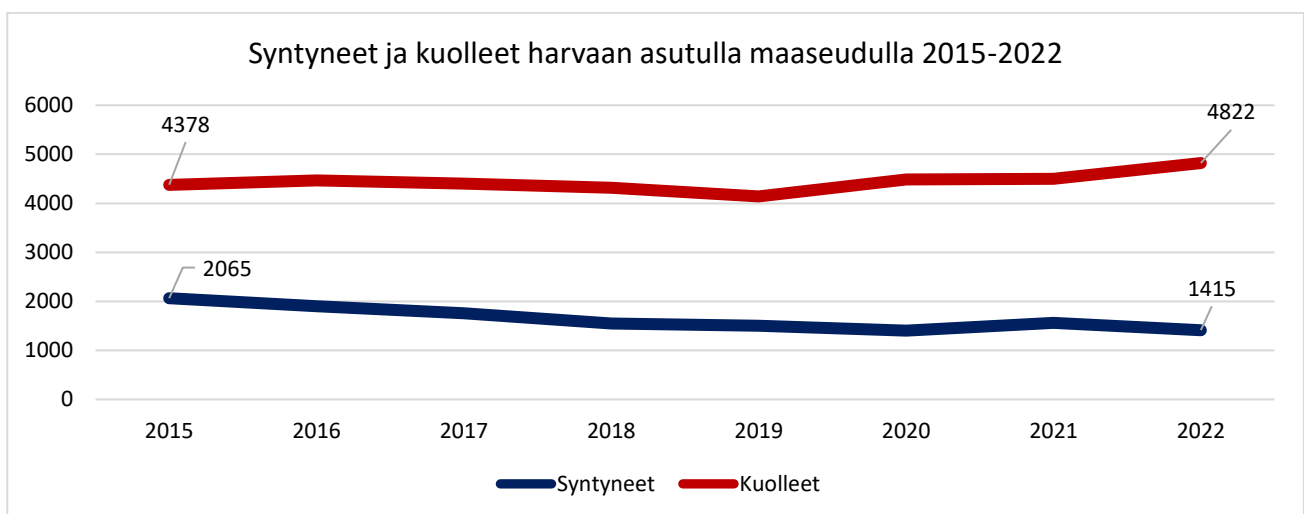
¹⁵ Vuosi 2021 oli ylipäättään erittäin poikkeuksellinen maan sisäisessä muuttoliikkeessä, etenkin pääkaupunkiseutu kärsi poikkeuksellisen suurista muuttotappioista, menettäen muuttajia aiempaa enemmän myös maaseutukunnille (etenkin mökkikunnille). Soinivaara et al. 2022

marginaalisiksi muuttovoitoiksi (+7 henkilöä vuodessa). Muutos oli merkittävä myös Kainuussa, Pohjois-Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa sekä Keski-Suomessa, joskin nämä maakunnat kärsivät yhä tappioita.

2020-luvulla huomionarvoista oli myös ulkomailta saatujen muuttovoittojen kasvu 2010-luvun loppupuoleen verrattuna, vaikka vuositasolla HAMA-alueelle muuttaa yhä suhteellisen vähän henkilöitä ulkomailta¹⁶. Myös useimmissa maakunnissa ulkomailta saadut muuttovoitot kasvoivat harvaan asutulla maaseudulla, joskin määrällinen muutos on pääosin hillitty. Merkittävin muutos tapahtui Kainuussa. Kuntien sisällä tapahtuvassa muuttoliikkeessä ei sen sijaan ole merkittäviä tapahtunut muutoksia, koko HAMA-alueella tai yksittäisten maakuntien HAMA-alueilla. Kuntien sisäisen keskittymisen takia harvaan asuttu maaseutu menetti (kokonais)nettomuutossa myös 2020-luvun jokaisena vuotena muuttajia.

Syntyneet ja kuolleet

Harvaan asutun maaseudun väestönkehitys olisi vahvistunut 2020-luvulla vielä enemmän, ellei alueen luonnollinen väestönlisäys olisi heikentynyt erittäin merkittävästi vuosien 2015–2022 aikana. Luonnollinen väestönlisäys on heikentynyt kaikissa maakunnissa HAMA-alueella. Alueen ikärakenteen seurauksena luonnollinen väestönlisäys on jo pitkään ollut negatiivista (eli alueella kuolllee enemmän henkilöitä kuin syntyy). Kuolleiden enemmisyys on kuitenkin kasvanut huomattavasti vuosien 2015–2022 aikana: vuonna 2015 alueella kuoli 2 300 henkilöä enemmän kuin syntyi, 2020-luvulla kuolleita oli jo yli 3 100 henkilöä enemmän kuin syntyneitä. 2020-luvulla harvaan asutulla maaseudulla on kuollut yli kolme henkilöä jokaista syntynyttä kohden. Suhdeluku on heikko muihin maaseutualueisiin verrattuna (esim. ydinmaaseutu 2,2 kuollutta/syntynyt).

Kuvio 10 Harvaan asutun maaseudun syntyneet ja kuolleet vuosittain. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Luonnollisen väestönlisäyksen heikentymistä selittää muutos sekä syntyneiden että kuolleiden määrässä. Harvaan asutun maaseudun kuolleiden määrä on ollut 2020-luvulla hieman suurempi kuin tarkastelujakson alussa. Tämä muutos on kuitenkin suhteellisen hillitty ja selittyy osin pandemia-ajanjakson ylikuolleisuudella (koko maassa oli vuosina 2022 ja 2023 ylikuolleisuutta¹⁷). Tulevaisuudessa pidemmän ajanjakson aikana kuolleiden määrä tulee kuitenkin kasvamaan väestön ikääntymisen seurauksena (vaikka elinikä nousisi).

Suurempi luonnollisen väestönlisäyksen heikkenemiseen vaikuttanut tekijä oli 2010-luvulla alkanut ja 2020-luvulla jatkunut syntyvyyden voimakas lasku. Syntyneiden määrä on vähentynyt vuosien 2015–2022 aikana noin 23,6 prosentilla harvaan asutulla maaseudulla. Harvaan asutulla maaseudulla syntyi vuosien 2015–2017

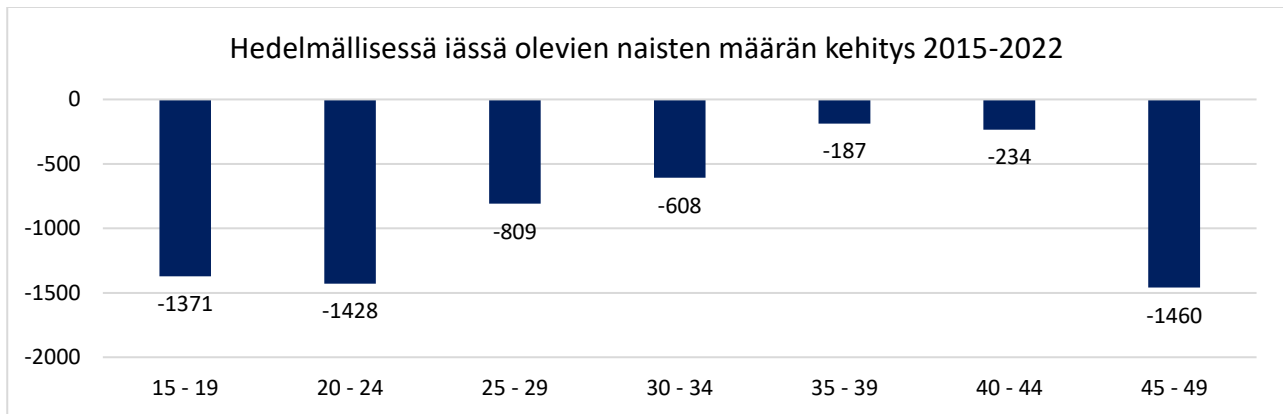
¹⁶ Vuoden 2022 luvuissa ei vielä näy ukrainalaiset pakolaiset, joiden muutot kirjataan maahanmuutoiksi vasta, kun he ottavat kotikunnan vastaan. Oletettavasti vuonna 2023 harvaan asuttu maaseutu saa myös tämän takia merkittävästi tavallista enemmän muuttovoittoja.

¹⁷ Ks. enemmän esim. [Eurostatin sivuilta ylikuolleisuudesta](#) tai [Tilastokeskuksen sivuilta ylikuolleisuudesta](#).

aikana vielä 1 900 lasta (yli 2 000 lasta vuonna 2015); 2020-luvulla syntyi enää 1 450 lasta vuodessa (1 400 lasta vuonna 2022). Syntyneiden määrä väheni lähes jokaisessa maakunnassa harvaan asutulla maaseudulla voimakkaasti, vaihdellen noin 15–40 prosentin laskun välillä.

Syntyneiden määrä laski vuosien 2015–2022 aikana kaikilla kaupunki-maaseutualueilla, mutta harvaan asutulla maaseudulla muutos oli negatiivisin (ero paikalliskeskuksiin ja ydinmaaseutuun oli kuitenkin vähäinen). Suhteellinen muutos oli kaupunkialueilla hillitympi kuin maaseutualueilla, mitä selittää hedelmällisessä iässä olevan väestön kasvu (kaupunkialueilla). Syntyneiden määrän vähenemistä koko maan tasolla selittää ensisijaisesti syntyvyyden lasku yksilötasolla, sillä keskimääräiselle naiselle syntyy historiallisen vähän lapsia¹⁸.

Harvaan asutulla maaseudulla yksilötason syntyvyyttä mittaava kokonaishedelmällisyysluku¹⁹ laski noin 10,4 prosentilla vuosien 2015–2017 ja 2020–2022 välillä. Tämä on hieman vähemmän kuin koko maassa keskimäärin (-12 prosenttia), eli syntyvyys naista kohden laski HAMA-alueella koko maan keskitasoa hillitymmin vuosien 2015–2022 aikana. Suurempi syntyvyyden laskua selittävä tekijä harvaan asutulla maaseudulla olikin hedelmällisessä iässä olevien naisten määrän lasku (kuvio 12). Hedelmällisessä iässä olevien naisten määrä väheni tarkastelujakson aikana alueella noin 6 000 henkilöllä eli 16 prosentilla. Tämä selitti koko maan tasoa heikompaa syntyneiden määrän kehitystä. Hedelmällisessä iässä olevien naisten määrä väheni harvaan asutulla maaseudulla kaikissa maakunnissa noin 15–25 prosentilla vuosien 2015–2022 aikana. Erityisen haastavaa kehitys oli mm. Kainuussa, Pohjois-Karjalassa ja Etelä-Pohjanmaalla (kaikissa lähes 30 prosentilla).

Kuvio 11 Harvaan asutun 15–49-vuotiaiden naisten määrän kehitys 2015–2022. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne.

Syntyvyyden kehitystä voi pitää harvaan asutulla maaseudulla erityisen haastavana, sillä sekä yksilötason syntyvyys että hedelmällisessä iässä oleva väestö supistuivat merkittävästi. Syntyneiden määrän kasvu vaatisi kasvua molemmissa muuttujissa. Haastetta korostaa kehityksen maantieteellinen ulottuvuus: kyseessä ei ole tiettyjen harvaan asutun maaseudun osien ilmiö, vaan negatiivinen kehitys käytännössä kaikkiin maakuntiin.

Syntyneiden määrän laskusta huolimatta nykyisellä syntyvyydellä harvaan asutulla maaseudulla keskimääräiselle (hedelmällisessä iässä olevalle) naiselle syntyy maan keskitasoa enemmän lapsia (1,84 lasta, vrt. koko maa 1,35 lasta; kuitenkin merkittäviä aluetason eroja). Ylipäätään maaseudun syntyvyys on ja on ollut kaupunkialueita korkeampaa (ks. enemmän esim. Kulu 2013), mutta harvaan asutun maaseudun syntyvyys naista kohden on myös keskimääräistä maaseutualueita suurempaa.

Vielä vuosina 2015–2017 keskimääräiselle naiselle syntyi 2,1 lasta HAMA-alueilla, eli synnyttävää ikäluokkaa vastaavaa määrää lapsia. 2020-luvulla syntyvyys on pudonnut myös harvaan asutulla maaseudulla alle ”uusiutumisluvun”. Tällä hetkellä syntyvä ikäluokka on jo syntyessään pienempi kuin synnyttävä ikäluokka.

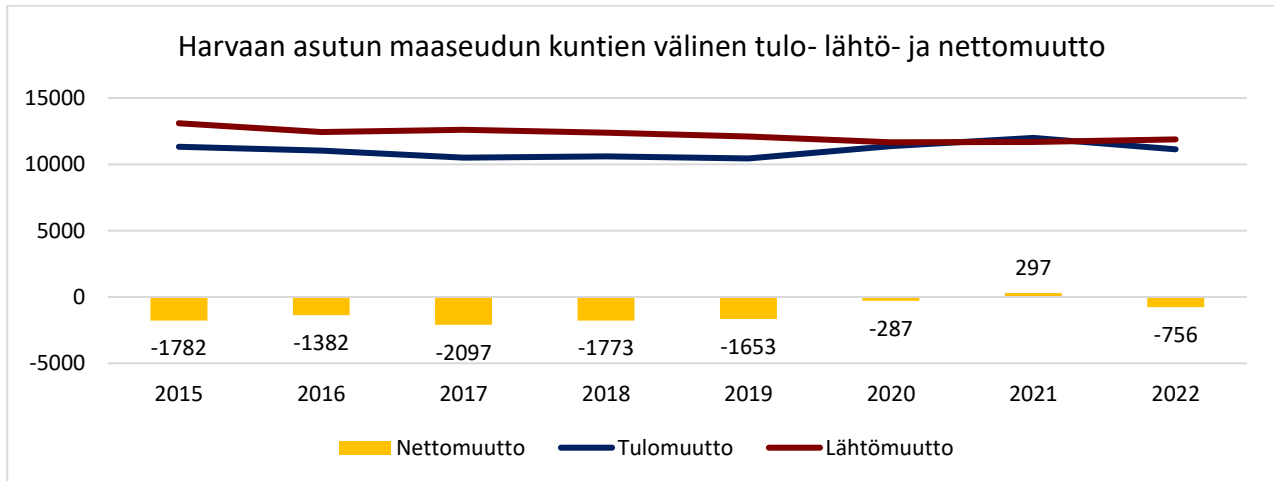
¹⁸ Muutos koskettaa koko maata ja käytännössä kaikkia alueita: syiden on todettu olevan moninaisia ja liittyvän mm. ensisynnyttäjän iän kasvuun, koettuun epävarmuuteen, taloudellisten resurssien puutteeseen, kumppanin puutteeseen jne. Toteutuvasta lapsiluvusta poiketen toivottu lapsiluku ei ole laskenut merkittävästi. (ks. esim. Väestöliitto 2015, 2017, 2022, Roustaei et al. 2019, Rotkirch 2020)

¹⁹ Kokonaishedelmällisyysluku kuvaa, kuinka monta lasta keskimääräiselle naiselle syntyy koko hedelmällisen kauden aikana (yleensä ikävuodet 15–49), jos syntyvyys ei muuttuisi kyseisen vuoden arvosta. Kokonaishedelmällisyysluku ei ole mielekäästä laskea aluetasolla harvaan asutulle maaseudulle liian pienen väestöpohjan takia.

Tämän seurauksena alueen ikärakenne tulee olemaan myös tulevaisuudessa jo syntyvyyden takia epätasapainoinen ilman muuttovoittoja.

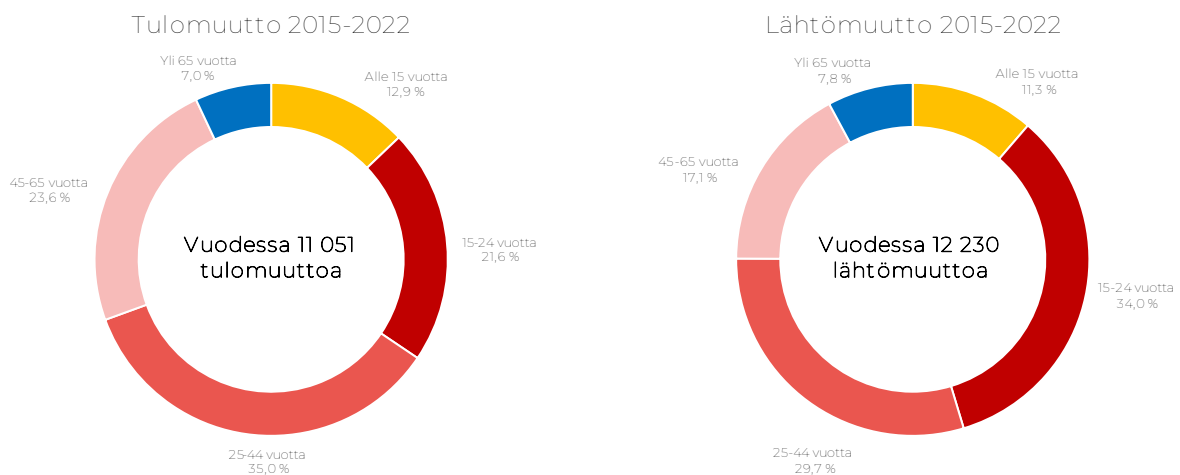
Harvaan asutun maaseudun asema maan sisäisessä kuntien välisessä muuttoliikkeessä

Harvaan asutulle maaseudulle muuttaa maan sisältä muista kunnista noin 11 000 henkilöä vuodessa (noin 3,8 prosenttia kaikista maan kuntarajat ylittävistä muutoista) ja alueelta muuttaa pois noin 12 200 henkilöä vuodessa. Vahvistunut asema maan sisäisessä kuntien välisessä muuttoliikkeessä 2020-luvulla johtui alueelle muuttajien määrän kasvusta (+4 prosenttia enemmän muuttoja vuosien 2020–2022 aikana vrt. 2015–2017) sekä alueelta lähtevien muuttajien määrän laskusta (-3,8 prosenttia vähemmän muuttoja).

Kuvio 12 Kuntien välinen tulo- lähtö- ja nettomuutto hama-alueella vuosien 2015–2022 aikana. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Harvaan asutun maaseudun asema muuttoliikkeessä oli vuosien 2015–2022 aikana vahvempi kuin maaseutualueilla keskimäärin, huolimatta ajanjakson aikana kärsityistä muuttotappioista. 2020-luvulla alueen asema maan sisäisessä muuttoliikkeessä oli jo merkittävästi vahvempi kuin koko maaseudun asema. Ero etenkin ydinmaaseutuun on merkittävä.

Kuvio 13 Tulo- ja lähtömuuton ikärakenne harvaan asutulla maaseudulla. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Hieman alle 60 prosenttia harvaan asutulle maaseudulle tehdyistä muutoista tapahtui 25–64-vuotiaiden ikäryhmässä ja noin joka kolmas (36 %) alueelle muuttava on 25–44-vuotias. Merkittävä osa muuttajista on myös nuoria (21,6 %). Lasten osuus on taas vähäisempi (12,9 prosenttia). Odotetusti myös eläkeikäisten osuus alueelle muista kunnista muuttavista on hyvin vähäinen (vain 7 prosenttia). HAMA-alueen muuttoliikkeen

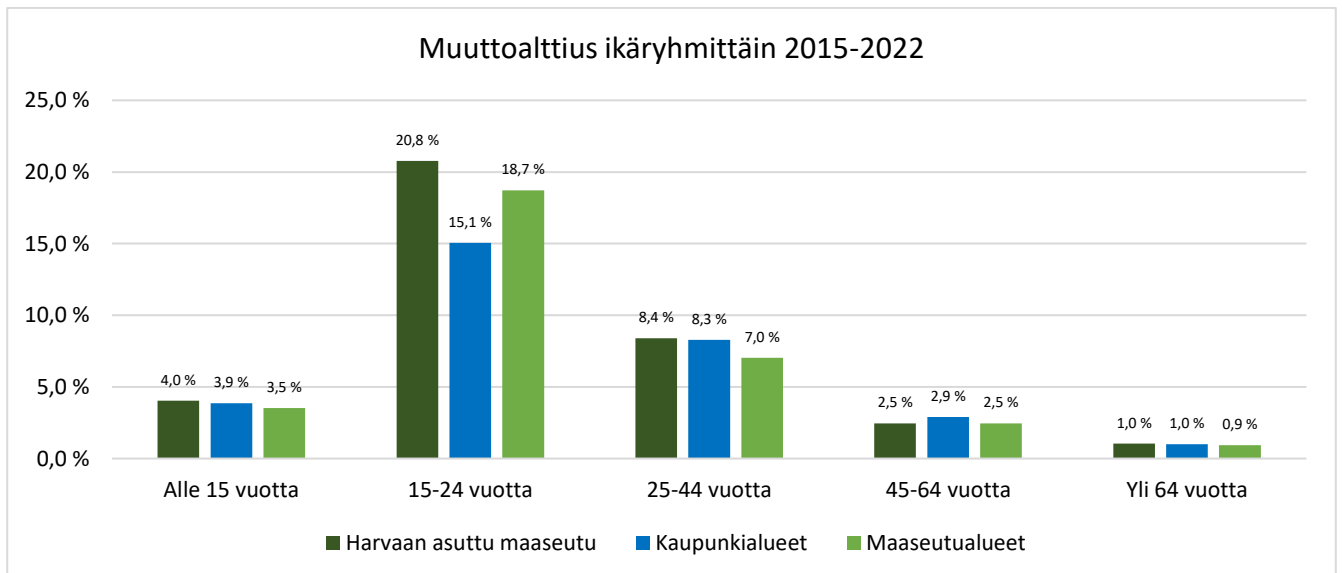
ikä rakenne on pääpiirteissään suhteellisen tyypillinen: nuorten ja nuorten aikuisten osuus muutoista on korkea kaikilla alueilla (ja myös muissa maissa) ja eläkeläisten osuus on matala kaikilla alueilla²⁰. Aluetasolla tulomuuton rakenne on pääsääntöisesti vastaava, joskin paikallisia poikkeuksia löytyy. Esimerkiksi Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan harvaan asutulle maaseudulle muuttaa keskimääräistä enemmän lapsiperheitä ja nuoria, Lappiin muuttaa poikkeuksellisen paljon 25–44-vuotiaita ja Etelä-Savoon taas iäkkäitä muuttajia.

Tarkemmin tarkastellen harvaan asutun maaseudulle muuttavien ikärakenteessa on kuitenkin selviä eroja sekä kaupunki- että maaseutualueisiin verrattuna. Kaupunkialueisiin verrattuna HAMA-alueelle muuttaa erityisen vähän nuoria. Nuorten muuttoliike painottuu kaupunkeihin koulutuksen, työllistymismahdollisuuksien sekä muiden sosiaalisten syiden takia. Kaupunkialueiden tulomuutossa myös 24–44-vuotiaiden osuus on korostuneempi kuin harvaan asutulla maaseudulla. Myös maaseutualueisiin verrattuna harvaan asutulle maaseudulle muuttavien ryhmässä 15–24-vuotiaiden ja 25–44-vuotiaiden osuus on matalampi. Lisäksi muille maaseutualueille muuttavien ryhmässä lasten osuus on harvaan asuttua maaseutua korostuneempi.

Harvaan asutun maaseudun tulomuuton rakenteessa etenkin 45–64-vuotiaiden osuus kaikista muutoista on selvästi muita kaupunki- ja maaseutualueita suurempi. Harvaan asutulla maaseudulle muuttavien ryhmässä myös eläkeikäisten osuus on kaupunkialueita sekä hieman maaseutualueita korostuneempi.

Harvaan asutulta maaseudulta muuttavien ikärakenne poikkeaa merkittävästi alueelle muuttavien rakenteesta. Yli kolmasosa alueelta muuttavista on 15–24-vuotiaita nuoria, mikä on huomattavasti kaupunkialueita suurempi osuus, mutta vastaa muita maaseutualueita. 25–64-vuotiaiden sekä lasten osuus lähtömuutoista on harvaan asutulla maaseudulla taas selvästi matalampi kuin saman ikäryhmän tulomuutoista. Yli 64-vuotiaiden osuus lähtömuutoista on taas hieman korkeampi kuin tulomuutoista. Aluetasolla erot lähtömuuton rakenteessa ovat harvaan asutulla maaseudulla suhteellisen vähäisiä, lähes kaikissa maakunnissa (harvaan asutulta maaseudulta) lähtijöiden ryhmässä nuorten osuus on hyvin huomattava. Lapin harvaan asuttu maaseutu poikkeaa tästä hieman, sillä alueelta lähtijöiden ryhmässä 25–44-vuotiaiden osuus on korostuneempi.

Lähtömuuttoa ei ole mielekästä tarkastella pelkästään ikäryhmien osuuksien mukaan, sillä alueiden välillä on huomattavia ikärakenteen eroja. Kuviossa 15 on kuvattu kunkin ikäryhmän lähtömuuttoalttiutta (todennäköisyyttä muuttaa vuoden aikana pois alueelta muihin kuntiin) HAMA-alueella, koko maaseudulla ja kaupunkialueilla. Osuudet ovat prosentteja alueella asuvasta ikäluokasta (vuosien 2015–2022 aikana).

Kuvio 14 Harvaan asutun maaseudun, kaupunkialueiden ja maaseutualueiden ikäryhmittäinen muuttoalttiutta vuosina 2015–2022. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

²⁰ Muuttoalttiutta laskee iän myötä esim. vakituisten työpaikkojen, omistusasumisen, perheellisuuden, paikkakiintymyksen ym. tekijöiden vaikutuksesta (esim. Haapanen & Ritsilä 2007; Aude & Kolk, 2019).

Kaikissa alle 45-vuotiaiden HAMA-alueilla asuvien ikäryhmissä alttius muuttaa on korkeampi kuin muilla maaseutualueilla. Ero on erityisen suuri nuorten ryhmässä. Kaupunkialueisiin verrattuna ero nuorten ryhmässä on vielä huomattavasti suurempi, mutta yli 25-vuotiaiden ryhmissä kaupungeissa asuvilla muuttoalttiudet ovat harvaan asuttua maaseutua suuremmat. Ikäryhmittäinen muuttoalttiuksien tarkastelu kertoo harvaan asutun maaseudun pitovoiman haasteista. Muuttoalttiuksissa on suhteellisen vähän alueellisia eroja (HAMA-alueiden välillä). Lähes kaikissa maakunnissa nuorilla on erityisen korkea alttius muuttaa pois HAMA-alueelta muille kaupunki-maaseutualueille (etenkin kaupunkialueille), tästä poikkeaa lähinnä Pohjanmaa ja Ahvenanmaa (kielirakenne vaikuttaa tähän).

Ikäryhmittäisten muuttoalttiuksien ja osuuksien erojen takia harvaan asutun maaseudun kuntien välisen nettomuuton taseessa on merkittäviä ikäryhmittäisiä eroja. Vaikka harvaan asuttu maaseutu kärsi vuosien 2015–2022 aikana noin 9 500 henkilöä muuttotappiota maan sisäisessä muuttoliikkeessä, alue sai 25–64-vuotiaiden ikäryhmästä 6 000 henkilöä muuttovoittoa saman ajanjakson aikana. Lisäksi alue sai pientä muuttovoittoa lapsista (eli lapsiperheistä). Ero näissä ryhmissä suhteessa muuhun maaseutuun huomionarvoinen, ydinmaaseudun ja paikalliskeskusten asema näissä ryhmissä on selvästi heikompi.

Harvaan astuttu maaseutu kärsii kuitenkin erittäin suuria muuttotappioita nuorten (15–24-vuotiaiden) ryhmässä. Vuosien 2015–2022 aikana alue menetti maan muille kunnille jopa 14 000 nuorta (lisäksi kuntien sisäinen muutto on myös todennäköisesti tappiollista). Asukaslukuun suhteutettuna nuorten ryhmässä kärsityt tappiot olivat kaikista kaupunki-maaseutuluokista suurimmat. Huomattavia tappioita selittää erittäin korkeat muuttoalttiudet ja muihin alueisiin verrattu vähäinen nuorten muutto alueelle. Nuorten ryhmän lisäksi harvaan asuttu maaseutu kärsii pieniä muuttotappioita yli 64-vuotiaiden ikäryhmässä. Nämä muuttotappiot ovat kaupunki-maaseutuluokista asukaslukuun suhteutettuna suurimmat. Huomionarvoisesti maaseudun paikalliskeskukset saavat muuttovoittoa eläkeikäisistä muuttajista, heijastellen iäkkään väestön keskittymistä.

Taulukko 2 Nettomuutto ikäryhmittäin vuosien 2015–2022 aikana kaupunki-maaseutuluokittain.

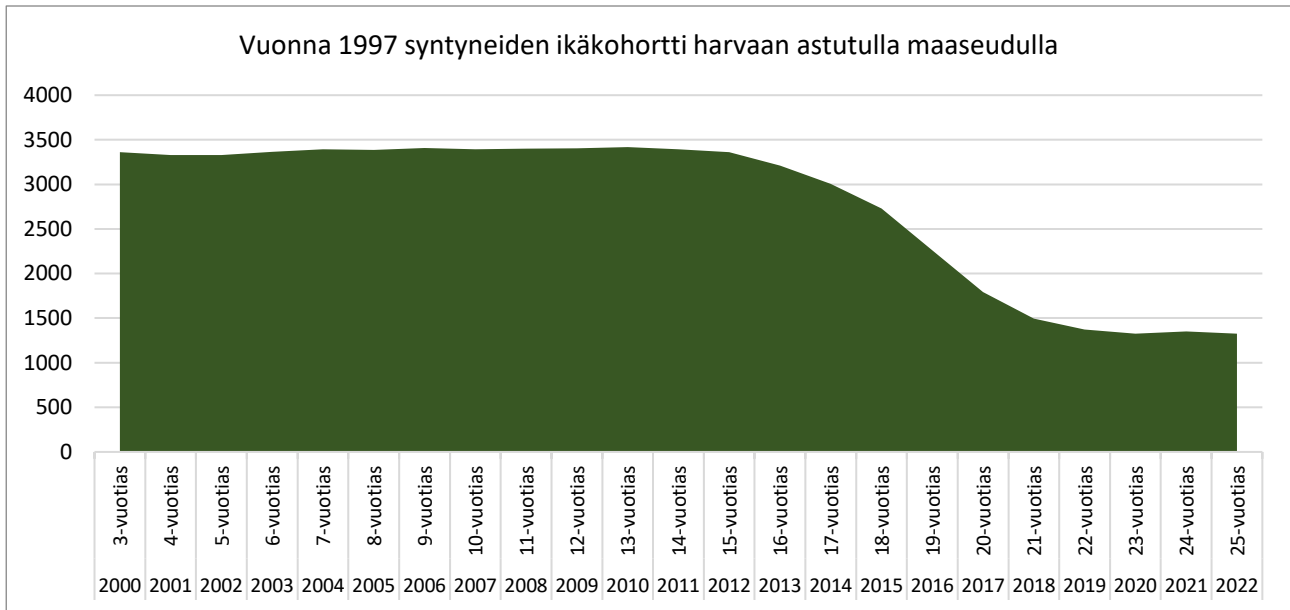
	Alle 15-vuotiaat	15–24-vuotiaat	25–44- vuotiaat	45–64- vuotiaat	Yli 64-vuotiaat
Sisempi kaupunkialue	-9393	130104	-44157	-1238	2911
Ulompi kaupunkialue	1663	-21639	14546	-4826	1070
Kaupungin kehysalue	7051	-30840	20308	-2034	-1201
Kaupungin läheinen maaseutu	1760	-20123	8501	1312	-1463
Maaseudun paikalliskeskukset	-706	-13913	-655	883	1024
Ydinmaaseutu	-690	-29366	-387	1783	-851
Harvaan asuttu maaseutu	314	-14223	1844	4120	-1489

Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Nuorten ryhmän valtavat muuttotappiot ovat hyvin huomionarvoisia ja selittävät luvussa 2.1 kuvattua harvaan asutun maaseudun ikärakenteen nuorten poikkeuksellisen matalaa osuutta. Koko maaseudun näkökulmasta maan sisällä tapahtuva muuttoliike selittää väestön ikärakenteen ”vinoutumista”. Muuttoliike voimistaa kaupunki-maaseutualueiden välisiä ikärakenteen eroja siirtämällä etenkin nuoria kaupunkiin.

Havainnollistavana esimerkkinä voidaan seurata vuonna 1997 syntyneiden ikäkohortin kehitystä 2000-luvulla²¹ (kuvio 16; kuvion kehitykseen vaikuttaa kuitenkin myös kuntien sisäinen muuttoliike). Vuonna 2011 (ikäkohortin jäsenten ollessa 14-vuotiaita) vuonna 1997 syntyneitä asui harvaan asutulla maaseudulla noin 3 400 henkilöä, mikä ei juuri poikennut ikäkohortin koosta syntymävuonna. Vuonna 2022 HAMA-alueella asui enää 1 326 vuonna 1997 syntyneitä (ikäkohortin jäsenten ollessa 25-vuotiaita). Kymmenen vuoden aikana ikäkohortin koko pieneni 39 prosenttiin vuoden 2011 tasosta. 25–44-vuotiaista saadut muuttovoitot eivät riitä palauttamaan ikäluokkien kokoa edes puoleen siitä, mitä ne olivat ennen 15 ikävuotta. Vuonna 1997 syntynyt ikäkohortti ei myöskään ole poikkeus, vaan 2000-luvulla tyypillinen ikäkohortin kehitys.

²¹ Vuosien 1997–1999 osalta ei ole saatavilla väestörakenteen tietoja kaupunki-maaseutuluokituksella selvityksen lähteissä.

Kuvio 15 Vuonna 1997 syntyneiden ikäkohortin kehitys harvaan asutulla maaseudulla 2000-luvulla. Huom! Kaikki ryhmän henkilöt eivät ole syntyneet harvaan asutulla maaseudulla, vaan kuvio kuvaa vuonna 1997 (missä tahansa) syntyneiden kehitystä, jotka asuvat tarkastelu vuonna harvaan asutulla maaseudulla. Lähde: Tilastokeskus, Statfin: väestörakenne

Maan sisäinen muuttoliike enemmän kuin puolittaa alueelle syntyvien ikäluokkien koon 25 vuoden aikana syntymästä, samalla yli puolet potentiaalisesta syntyvyydestä siirtyy pois harvaan asutulta maaseudulta (tämä osuus on todennäköisesti jopa korkeampi, sillä naisten osuus lähtijöistä on korostunut). Nuorten ryhmän muuttotappiot ovatkin merkittävin syntyneiden määrää laskeva tekijä harvaan asutulla maaseudulla.

Kuntien välisen muuttoliikkeen haastava rakenne on kaikkien maakuntien harvaan asutun maaseudun (ja laajemmin koko maaseudun) haaste. Kaikki maakunnat, joissa harvaan asutulla maaseudulla on merkittävästi asukkaita, kärsivät suurista tappioista nuorten ryhmässä. Tappioiden suuruudessa on kuitenkin eroja, etenkin Kainuulla ja Pohjois-Karjalalla tappiot olivat ryhmän kokoon suhteutettuna erityisen suuret.

Muissa ikäluokissa maakuntien harvaan asutun maaseudun kuntien välisen nettomuuton taseessa on hajontaa. Suurimmassa osassa maakuntia harvaan asuttu maaseutu saa muuttovoittoa muista kunnista muuttavista 45–64-vuotiaista. Muuttovoitot korostuvat etenkin Etelä-Savossa sekä Pirkanmaalla suhteessa väestöpohjaan, määrällisesti myös Lappi sai ryhmästä merkittäviä muuttovoittoja. Lapin HAMA-alueet saavat taas 25–44-vuotiaista ja lapsista (=lapsiperheistä) merkittäviä muuttovoittoja, suurimmasta osasta maakuntia poiketen. Kaikissa maakunnissa HAMA-alue kärsii muuttotappioita yli 64-vuotiaiden ryhmässä.

2020-luvun aikana, ja etenkin vuonna 2021, maan sisäisessä muuttoliikkeessä tapahtui poikkeuksellisen suuria muutoksia. Taustalla vaikutti etenkin pääkaupunkiseudun merkittävästi heikentynyt asema maan sisäisessä muuttoliikkeessä, erityisesti 25–34-vuotiaiden, työllisten suhteellisen hyvätuloisten ryhmässä. Tämä muutos sekä pienempi muotoinen vastaava muutos muissa suurissa kaupungeissa johti etenkin kehyskuntien, mutta myös seutukaupunkien ja maaseutumaisien kuntien aseman vahvistumiseen. Maaseutumaisista kunnista etenkin harvaan asutun maaseudun kunnat hyötyivät tästä muutoksesta. (Soininvaara et al. 2022, Lehtonen & Kotavaara 2021.) Taulukossa 3 on tarkasteltu kuntien välisen nettomuuton taseessa tapahtunutta muutosta vuosien 2015–2017 ja 2020–2022 välillä ikäryhmittäin.

Harvaan asutun maaseudun asema 25–44-vuotiaiden muuttoliikkeessä vahvistuikin vuosien 2020–2022 aikana, etenkin tulomuuttojen määrän kasvun takia. Myös lähtijöiden määrä harvaan asutulta maaseudulta väheni, mutta tämän merkitys oli huomattavasti vähäisempi. Positiivinen muutos oli asukasluvuun suhteutettuna suurempi kuin muulla maaseudulla. Harvaan asutun maaseudun asema vahvistui myös 45–64-vuotiaiden ja alle 15-vuotiaiden ryhmässä, joissa myös etenkin tulijoiden määrän kasvu selittää muutosta.

Taulukko 3 Muutos kuntien välisen nettomuuton taseessa 2020–2022 vrt. 2015–2017. Huom! arvo on ajanjakson nettomuuton erotus, ei tase (esim. hama-alue kärsi vuosina 2020–luvulla 1 186 henkilöä vähemmän tappioita kuin vuosina 2015–2017).

Muutos nettomuuton taseessa (2020–2022 – 2015–2017)	Alle 15-vuotiaat	15–24-vuotiaat	25–44- vuotiaat	45–64- vuotiaat	Yli 64-vuotiaat
Sisempi kaupunkialue	-4062	-24	-13610	-2180	-290
Ulompi kaupunkialue	905	-1002	4568	-271	-158
Kaupungin kehysalue	586	-787	3096	113	-336
Kaupungin läheinen maaseutu	374	102	671	201	224
Maaseudun paikalliskeskukset	828	-221	1863	436	69
Ydinmaaseutu	647	746	1802	840	355
Harvaan asuttu maaseutu	722	1186	1609	861	136

Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

15–24-vuotiaiden ryhmässä tapahtunut muutos oli harvaan asutulla maaseudulla myös merkittävä, mutta tätä muutosta selittää ensisijaisesti lähtijöiden määrän väheneminen, eikä niinkään tulijoiden määrän kasvu. Myös ydinmaaseudulla tapahtui vastaava muutos nuorten ryhmässä. HAMA-alue kärsi kuitenkin yhä suuria muuttotappioita nuorten ryhmässä. Kun lähtömuuton kehitystä vuosien 2015–2022 aikaan tarkastellaan suhteessa alueella asuvien nuorten määrään, muuttuu myös tulkinta lähtömuuton kehityksestä. Vaikka harvaan asutulta maaseudulta lähtevien nuorten määrä on vähentynyt, lähtijöiden määrä suhteessa alueella asuviin nuoriin on kasvanut. Pienemmästä määrästä nuoria yhä suurempi osa on muuttanut pois, vaikka absoluuttiset muuttajien määrät ovat vähentyneet.

Muutos 2020-luvulla kuntien välisessä muuttoliikkeessä on ollut harvaan asutun maaseudun näkökulmasta positiivinen, sillä etenkin 25–64-vuotiaiden ryhmistä saadut muuttovoitot ovat vahvistaneet alueen työikäisen väestön muuten heikkoa kehitystä. Positiivinen muutos näkyi lähes kaikkien maakuntien HAMA-alueilla, etenkin Lapin asema kaikissa alle 64-vuotiaiden ryhmissä vahvistui merkittävästi, pienempiä mutta merkittäviä vastaavia muutoksia tapahtui mm. Pohjois-Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Etelä-Savossa.

Toisaalta melkein kaikissa maakunnissa harvaan asuttu maaseutu kärsii yhä muuttotappioita. Muutos ei myöskään ole ratkaissut tai merkittävästi helpottanut harvaan asutun maaseudun väestönkehityksen ehkä suurinta haastetta, nuorten huomattavaa lähtömuuttoa pois alueelta. Käytännössä kaikissa maakunnissa harvaan asuttu maaseutu on yhä 2020-luvulla kärsinyt nuorten ryhmissä suuria tappioita (myös Lappi, kehityksen hyvästä suunnasta huolimatta). Lisäksi harvaan asuttu maaseutu kärsii yhä kuntien sisällä suuria muuttotappioita kuntien sisällä, mikä on muodostunut kuntien välistä muuttoliikettä merkittävämmäksi väestöä vähentäväksi tekijäksi. Kuntien välisen muuttoliikkeen näkökulmasta keskeinen kysymys harvaan asutun maaseudulla on myös muutosten pysyvyys: muutama vahvempi vuosi ei muuta väestönkehityksen diagnoosia, mutta pidempiaikainen muutos alkaa ”elvyttämään” alueen väestörakennetta.

Maahanmuutto ja harvaan asuttu maaseutu

Koko maan väestö on kasvanut 2010-luvun puolivälistä lähtien ainoastaan maahanmuuton seurauksena ja lähes kaikki kunnat saavat muuttovoittoa ulkomailta. Määrällisesti suuret muuttovoitot painottuvat kuitenkin suurimmille kaupunkiseuduille (myös asukasluukuun suhteutettuna). Maahanmuuton epätasainen jakauma on yksi keskeinen alueiden välisiä väestönkehityksen eroja selittävä tekijä, sillä maahanmuutto kiihdyttää kaupunkialueiden kasvua, kun taas maaseutualueilla nettovaikutus on hillitty. Epätasaista jakaumaa korostavat myös jatkomuutot maan sisällä, maahanmuuttajataustainen väestö on kiinnittynyt perinteisesti suhteellisen heikosti maaseutualueille, johtaan maan sisällä tapahtuviin jatkomuuttoihin etenkin pääkaupunkiseudulle²².

Harvaan asutulle maaseudulle muuttaa vuosittain keskimäärin noin 800–1 000 henkilöä ulkomailta ja harvaan asutulta maaseudulta muutti ulkomaille keskimäärin 300–400 henkilöä. HAMA-alue sai vuosittain 300–600

²² Suomesta mm. tästä esim. Yousfi & Vilkkama 2010, muista Pohjoismaista vastaavasti Bjerke & Mellander 2016

henkilöä muuttovoittoa vuodessa. Muun maan tavoin 2020-luvulla²³ muuttovoitot ulkomailta ovat kasvaneet ja kasvu ulottuu lähes kaikkien maakuntien harvaan asutulle maaseudulle.

Muuttovoitot ulkomailta ovat harvaan asutun maaseudun kannalta merkittäviä, sillä muuttovoitot kasvattavat etenkin alueen muuten haastavasti kehittyvää työikäistä väestöä. Harvaan asutulle maaseudulle muuttaa ja alue saa muuttovoittoa etenkin 25–44-vuotiaiden ja lasten ryhmistä, rakenne on suhteellisen saman kaltainen eri puolella maan harvaan asuttua maaseutua. Maan sisäisestä muuttoliikkeestä maahanmuuttoa erottaa nuorten ryhmä, josta harvaan asuttu maaseutu saa muuttovoittoa ulkomailta. Maan sisäiseen muuttoliikkeeseen verrattuna yli 44-vuotiaiden osuus maahanmuutosta on hyvin vähäinen.

Vaikka ulkomailta saadut muuttovoitot ovat alueelle merkittäviä, on niiden nettovaikutus sangen vähäinen verrattuna alueen muuhun väestönkehitykseen. Harvaan asutun maaseudun muuttovoitot ja ylipäättään maahanmuutto harvaan asutulle maaseudulle on myös väestöpohjaan suhteutettuna vähäistä. Maakunnittain lähinnä Lapin, Pohjois-Pohjanmaan, Etelä-Savon ja Kainuun harvaan asuttu maaseutu saa merkityksellisiä muuttovoittoa ulkomailta, asukaslukuun suhteutettuna nämäkin muuttovoitot ovat vähäisiä. Ulkomailta saadut muuttovoitot loiventavat hieman väestön voimakasta supistumista, mutta eivät korvaa kuin pienen osan muussa muuttoliikkeessä syntyvistä muuttotappioista sekä kuolleisuuden väestöä vähentävästä vaikutuksesta.

Vaikka maahanmuutto harvaan asutulle maaseudulle on lisääntynyt 2020-luvulla, kasvu ei ole ollut vastaavaa kuin koko maan tasolla. Harvaan asutun maaseudun osuus kaikista maahanmuutoista on pienentynyt 2020-luvulla²⁴. Myös harvaan asutun maaseudun osuus koko maaseudulle kohdistuvasta maahanmuutosta on vähentynyt 2020-luvulla.

2.3 Vapaa-ajan asuminen

Keskeisimpiä tuloksia:

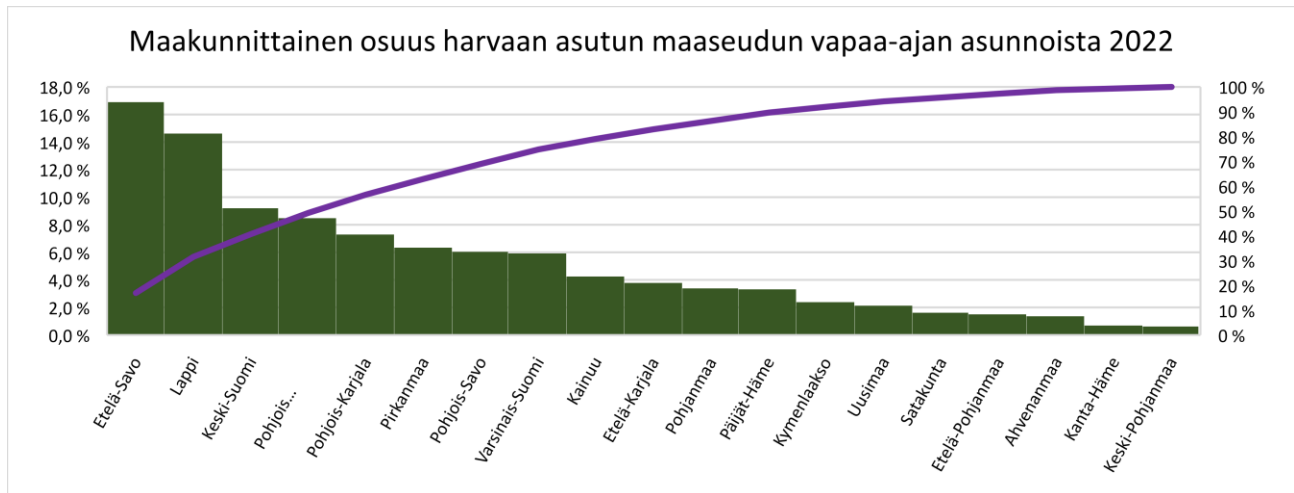
- **Harvaan asuttu maaseutu on koko maan merkittävin vapaa-ajan asumisen keskittymä.** Vapaa-ajan asumisen merkitys on suuri myös maakunnissa, joissa vakituista väestöä on vain vähän harvaan asutulla maaseudulla.
- **Alueella on lähes vastaava määrä vapaa-ajan asuntoja kuin vakituisia asukkaita.** Tämä suhdeluku on kasvanut, sillä harvaan asutulla maaseudulla vapaa-ajan asuntojen määrä on merkittävässä kasvussa. Kasvussa on kuitenkin hajontaa alueiden välillä, enemmistö kasvusta tapahtui pelkästään Lapissa.
- **Alueella on yli miljoona vapaa-ajan asuntojen käyttäjää** ja tämä määrä kasvaa sekä käytön kasvun että asuntojen määrän kasvun takia. **Harvaan asutulla maaseudulla on tiettyinä vuodenaikoina hyvin huomattavasti enemmän ei-vakituksia asukkaita kuin vakituksia asukkaita.**
- Vapaa-ajan asumisen merkitys kasvaa todennäköisesti alueella myös tulevaisuudessa.

Vaikka alle 5 prosenttia koko maan väestöstä asuu harvaan asutulla maaseudulla, alueella on hyvin huomattavasti monipaikkaista väestöä etenkin vapa-ajan asukkaiden muodossa. Suomen vapaa-ajan asunnoista lähes puolet sijaitsee harvaan asutulla maaseudulla (218 000 vapaa-ajan asuntoa). Vapaa-ajan asuntojen osuus on HAMA-alueella huomattavasti kaupungin läheistä maaseutua ja ydinmaaseutua suurempi. Mökkibarometrin (2021) mukaan yksittäisellä vapaa-ajan asunnolla on keskimäärin 4,7 käyttäjää. Jos harvaan asutulla maaseudulla keskimääräistä vapaa-ajan asuntoa käyttää vastaava määrä henkilöitä, on alueella noin 1,02 miljoonaa vapaa-ajan asukasta, noin neljä jokaista vakituista asukasta kohden.

²³ Vuoden 2022 maahanmuutossa eivät näy vielä ukrainalaiset pakolaiset

²⁴ Vuosina 2015–2017 n. 2,7 prosenttia maahanmuutoista kohdistui harvaan asutulle maaseudulle, vuosina 2020–2022 vain 2,3 prosenttia maahanmuutoista kohdistui harvaan asutulle maaseudulle.

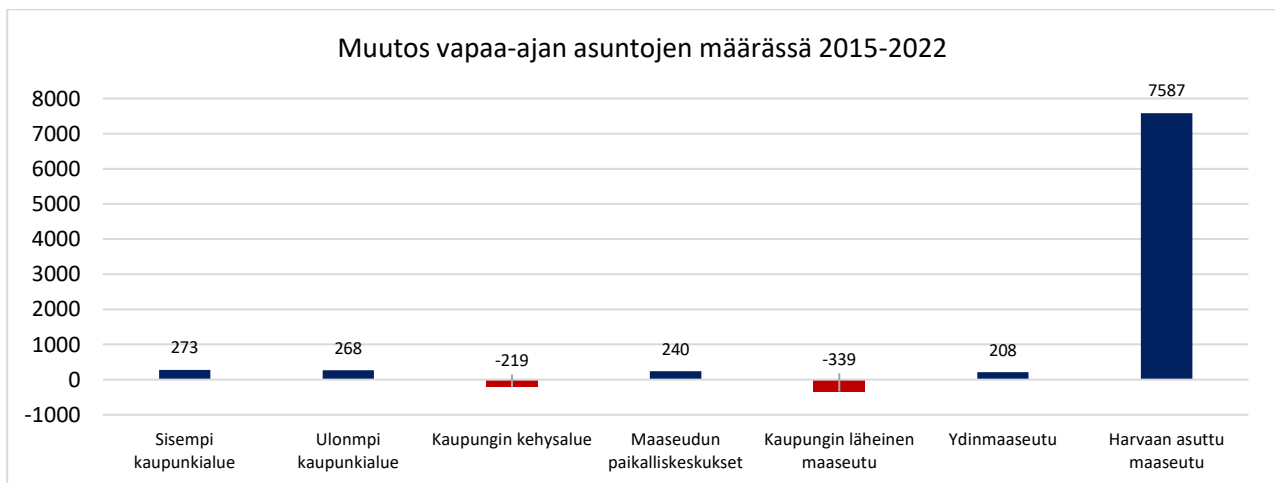
Kaikissa maakunnissa on merkittävästi harvaan asutulla maaseudulla sijaitsevia vapaa-ajan asuntoja vakituista asukkaista poiketen. Merkittävimmit harvaan asutun maaseudun vapaa-ajan asumisen keskittymät ovat kuitenkin Etelä-Savossa ja Lapissa, joissa on noin kolmasosa harvaan asutun maaseudun vapaa-ajan asunnoista. Myös Keski-Suomessa on yli 20 000 harvaan asutulla maaseudulla sijaitsevaa vapaa-ajan asuntoa, viidessä muussa maakunnassa vapaa-ajan asuntoja on HAMA-alueella yli 10 000 kappaletta. Vähäisimmilläänkin Keski-Pohjanmaalla on 1 400 vapaa-ajan asuntoa harvaan asutulla maaseudulla.

Kuvio 16 Maakunnittainen osuus harvaan asutun maaseudun vapaa-ajan asunnoista vuonna 2022. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Harvaan asutulla maaseudulla on lähes vastaava määrä vapaa-ajan asuntoja, kuin alueella on väestöä (84 vapaa-ajan asuntoa/100 asukasta). Tämä tarkoittaa, että alueella on ajoittain (merkittävästi) enemmän vapaa-ajan asunnoissa oleskelevia asuntokuntia, kuin alueella on vakituisesti asuvia asuntokuntia (joskin osa vapaa-ajan asukkaista harvaan asutulla maaseudulla on myös vakituista asukkaita ja vapaa-ajan asujat viettävät alueella vakituista asukkaita vähemmän aikaa).

Erot harvaan asutun maaseudun vapaa-ajan asuntojen ja vakituisten asukkaiden suhdeluvussa ovat maakunnittain suuria. Suurimmilla vapaa-ajan asuntojen keskittymillä, Lapissa ja Etelä-Savossa on enemmän vakituista asukkaita harvaan asutulla maaseudulla kuin vapaa-ajan asuntoja. Etelä-Suomen maakunnissa tilanne on hyvin toisenlainen: esimerkiksi Varsinais-Suomen harvaan asutulla maaseudulla on viisi ja Uudellamaalla seitsemän ja puoli vapaa-ajan asuntoa yhtä vakituista asukasta kohden. Näissä maakunnissa harvaan asuttu maaseutu onkin erittäin vahvasti ensisijaisesti vapaa-ajan vieton paikka.

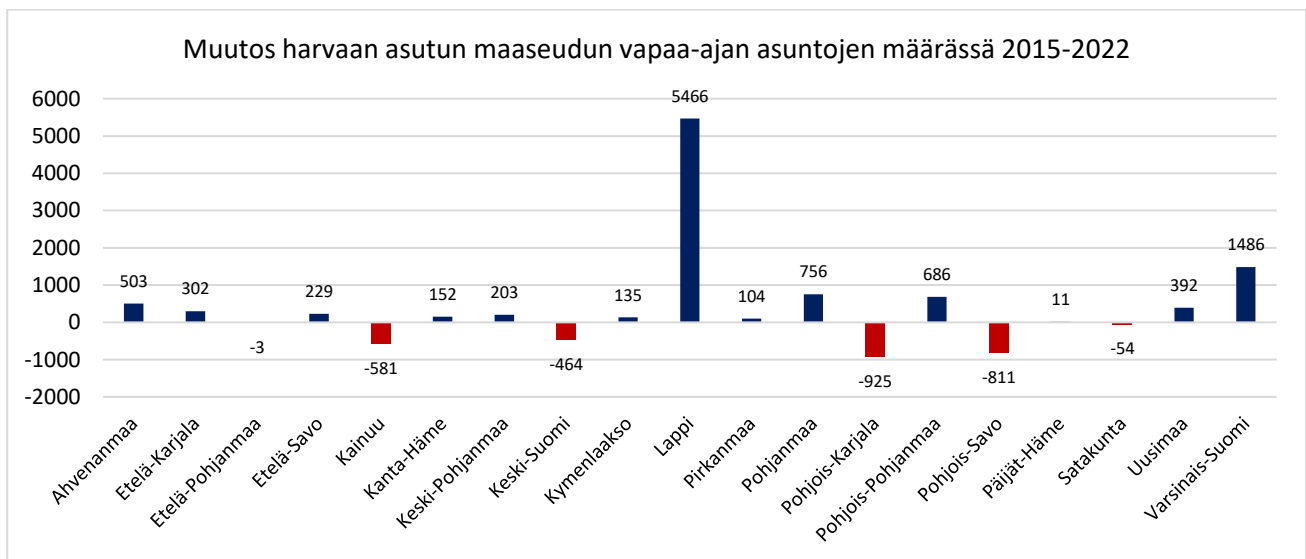

Kuvio 17 Vapaa-ajan asuntojen määrän muutos 2015–2022. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Vapaa-ajan asuntojen toteutunut kehitys poikkeaa harvaan asutulla maaseudulla täysin vakituisten väestön kehityksestä. Vaikka vakituinen väestö väheni voimakkaasti, vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi saman

ajanjakson aikana merkittävästi. Vuosien 2015–2022 aikana alueella vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi 7 600 kappaleella eli 3,6 prosentilla. Harvaan asuttu maaseutu oli myös ainoa kaupunki-maaseutualue, jossa vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi merkityksellisesti tämän ajanjakson aikana. Ero toiseen merkittävään vapaa-ajan asumisen keskittymään, kaupungin läheiseen maaseutuun, oli erityisen huomionarvoinen, sillä kaupungin läheisellä maaseudulla vapaa-ajan asuntojen määrä väheni vuosien 2015–2022 aikana.

Vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi harvaan asutulla maaseudulla useimmissa maakunnissa, mutta kuitenkin suurin osa kasvusta tapahtui pelkästään Lapissa: maakunnan HAMA-alueella vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi jopa 5 400 asutokunnalla eli noin 20 prosentilla. Myös suhteellinen muutos oli poikkeuksellisen suuri. Määrällinen kasvu oli hyvin huomattavaa myös Varsinais-Suomessa, suhteellinen kasvu oli taas Lappia vastaavaa Ahvenanmaan ja Pohjanmaan harvaan asutulla maaseudulla. Suhteessa vapaa-ajan asumisen merkitykseen Etelä-Savon kasvua voi pitää vähäisenä. Keski-Suomessa, Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa vapaa-ajan asuntojen määrä väheni harvaan asutulla maaseudulla.

Kuvio 18 Vapaa-ajan asuntojen kehitys maakunnittain harvaan asutulla maaseudulla vuosien 2015–2022 aikana. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Koska vapaa-ajan asuntojen määrä kasvoi samalla kun väestö väheni voimakkaasti vuosien 2015–2022 aikana, harvaan asutun maaseudun vapaa-ajan asuntojen määrä suhteessa vakituisiin asukkaisiin kasvoi merkittävästi. Harvaan asuttu maaseutu onkin muuttumassa vuosi vuodelta vahvemmin vapaa-ajan asumispainotteiseksi alueeksi. Harvaan asutulla maaseudulla oli vuonna 2015 sataa asukasta kohden 71 vapaa-ajan asuntoa, vuonna 2022 alueella oli jo 84 vapaa-ajan asuntoa sataa asukasta kohden. Samalla myös vapaa-ajan asuntoja keskimäärin käyttävien henkilöiden määrä on kasvanut, vuoden 2016 mökkibarometrissä keskimäärin 3,9 henkilöä käytti vapaa-ajan asuntoja, verrattuna vuoden 2021 keskimäärin 4,7 henkilöön. Tällä on alueella oleskelevien määrään suurempi vaikutus kuin vapaa-ajan asuntojen määrän kasvulla.

Vapaa-ajan asukkaiden ja asuntojen määrä suhteessa harvaan asutun maaseudun vakituisten asukkaiden määrään tulee todennäköisesti kasvamaan myös tulevaisuudessa. Harvaan asutun maaseudun vakituinen väestö tulee vähenemään suhteellisen varmasti tulevina vuosikymmeninä, ellei muuttoliikkeessä tapahdu hyvin huomattavia muutoksia. Vapaa-ajan asujien ja asuntojen määrä ei tuskin vähene vastaavasti, esimerkiksi mökkeilyn on arvioitu säilyttävän suosionsa myös tulevaisuudessa (MMM 2017). Vapaa-ajan asukkaiden ja asuntojen kasvu voi kuitenkin tulevaisuudessa hidastua väestönkehityksen painottuessa entistä vahvemmin Etelä-Suomeen ja maahanmuuttajaryhmiin, jolloin etäisyys harvaan asutulle maaseudulle tulee kasvamaan. Toisaalta näin tapahtui jo 2010-luvulla, mutta vapaa-ajan asuntojen määrä jatkoi kasvuaan tästä huolimatta.

2.4 Työssäkäynti ja työpaikat

Keskeisimpiä tuloksia:

- **Harvaan asutun maaseudun työllisten ja työpaikkojen kehitys on merkittävästi vahvempaa kuin työikäisen väestön kehitys.** Työllinen työvoima ja työpaikkojen määrä väheni alueella vain hieman. Työtön työvoima väheni taas erityisen voimakkaasti. Vahvempi kehitys pätee kaikkiin maakuntiin.
- **HAMA-alue ei ole työpaikkaomavarainen,** vaan riippuvainen muun maan työpaikoista. Työpaikkaomavaraisuus kuitenkin kasvoi vuosien 2015–2021 aikana.
- **Alueen työllisyys- ja työttömyystilanne on vahvistunut hyvin merkittävästi, eniten kaikista kaupunki-maaseutualueista.** Käytännössä kaikissa ikäryhmissä ja kaikissa maakunnissa työllisyysaste kasvoi ja työttömyysaste laski. Tämä mahdollisti myös työllisen työvoiman merkittävästi työikäistä väestöä vahvemman kehityksen.
- **Harvaan asutun maaseudun työllisyystilanne on kuitenkin yhä jäljessä muusta maaseudusta.** 55–64-vuotiaiden työllisyysaste on heikko. Aluetason erot ovat suuria, etenkin Itä-Suomessa työllisyystilanne on yhä hyvin haastava. Lapissa taas työllisyysaste on kasvanut erittäin voimakkaasti.
- **Alueen elinkeinorakenne on yhä ”perinteisin”** kaupunki-maaseutuluokista, painottuen vahvasti alkutuotantoon. Alueella erityisen korostuvia (suhteessa muuhun maahan) aloja ovat kaivostoiminta, matkailu sekä taide ja viihde.
- **Työpaikkojen määrä jatkoi voimakasta laskua maa- ja metsätaloudessa sekä teollisuudessa.** Samalla kuitenkin alueen elinkeinorakenne uudistui etenkin matkailun sekä taiteen ja viihteen aloilla tapahtuneen kasvun takia. Alueelta kuitenkin yhä käytännössä puuttuu ns. tietojen työpaikat.
- **Maakunnittain erot työpaikkakehityksessä ja elinkeinorakenteessa olivat suuria.** Erityisen positiivista oli Lapin kehitys, erityisen haastavaa kehitys oli osissa Itä-Suomea.

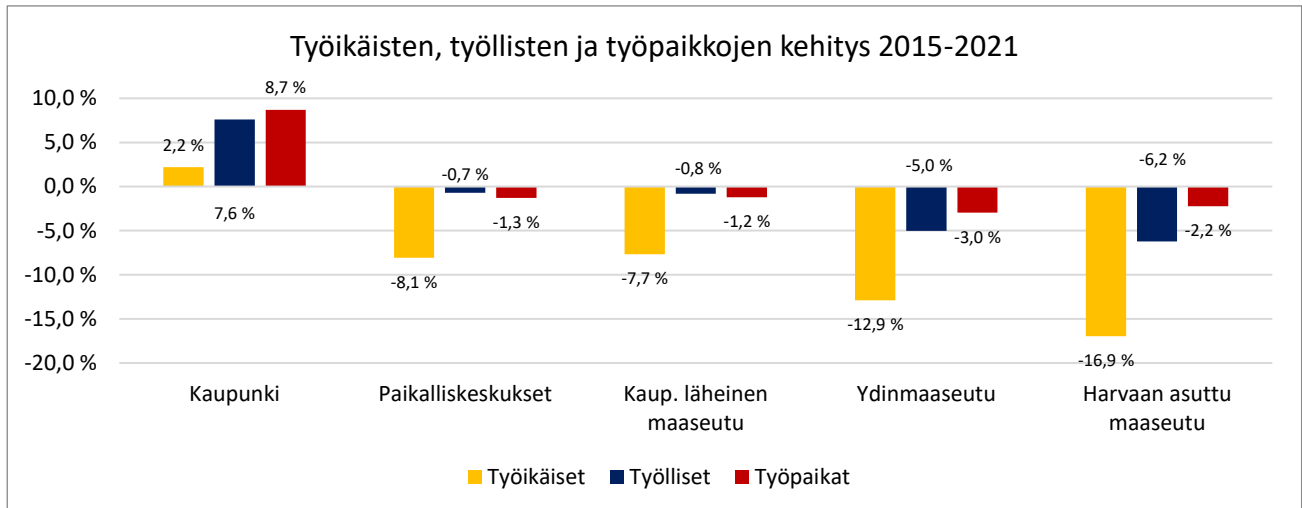
Työllisten, työpaikkojen ja työttömien kehitys

Harvaan asutulla maaseudulla asui noin 94 300 työllistä eli neljä prosenttia Suomen työllisestä työvoimasta (vuonna 2021) ja alueella sijaitti noin 75 000 työpaikkaa vuonna 2021. Harvaan asuttu maaseutu ei ole työpaikkaomavarainen, alueella on 79 työpaikkaa sataa työllistä kohden. Alueen työpaikkaomavaraisuus (79 %) on hieman matalampi kuin ydinmaaseudulla, mutta huomattavasti korkeampi kuin kaupungin läheisen maaseudulla. Harvaan asutulla maaseudulla asuu myös 12 300 työttömää työvoimaan kuuluvaa henkilöä (4,5 prosenttia koko maan työttömistä). Aluetasolla erot harvaan asutun maaseudun työvoiman osuudessa ovat suuret: Itä- ja Pohjois-Suomessa harvaan asutulla maaseudulla asuu merkittävä osa alueiden työvoimasta, mutta suurimmassa osassa Länsi- ja Etelä-Suomea harvaan asutulla maaseudulla osuus on marginaalinen.

Harvaan asutun maaseudun ikärakenteen takia alueen työllinen työvoima on muuhun maahan verrattuna iäkästä. Etenkin 55–74-vuotiaiden osuus (35 %) on poikkeuksellisen korkea (kaupungeissa 19,9 prosenttia, ydinmaaseudulla 28,8 prosenttia). Korkea 55–74-vuotiaiden osuus työvoimasta tulee heijastumaan alueella tulevaisuudessa merkittävänä eläköitymispaineena suhteessa muihin alueisiin: yli kolmasosa nykyisistä työllisistä on eläkkeellä viimeistään 10–20 vuoden sisällä. Työllisten tavoin harvaan asutun maaseudun työtön työvoima painottuu muita alueita vahvemmin iäkkäisiin ikäryhmiin.

Maakunnittain harvaan asutun maaseudun työllisen työvoiman ikärakenteen erot ovat suhteellisen maltillisia. Erityisen nuorta harvaan asutun maaseudun työllinen työvoima on Keski-Pohjanmaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla (mutta vain HAMA-alueiden kontekstissa). Työttömän työvoiman ikärakenteen erot ovat suurempia. Osassa maakuntia harvaan asutun maaseudun työtön työvoima on erittäin iäkästä: esimerkiksi Pohjois-Karjalassa, Etelä-Karjalassa ja Kainuussa lähes puolet harvaan asutun maaseudun työttömistä on 55–64-vuotiaita.

Harvaan asutun maaseudun työllinen työvoima väheni vuosien 2015–2021 aikana 5,1 prosentilla, eli 5 100 henkilöllä. Supistuminen oli kaupunki-maaseutualueista suhteellisesti mitattuna suurinta. Harvaan asutun maaseudun työllisten määrä väheni vuosien 2015–2018 aikana hillitysti, mutta vuosien 2018–2020 aikana kehitys oli hyvin haasteellista. Vuosien 2019–2020 kehitystä selittää osin COVID-2019 pandemia. Pandemian negatiivinen vaikutus vuoden 2020 aikana työllisyyteen oli harvaan asutulla maaseudulla useimpia alueita ja etenkin kaupunkeja hillitympi, mutta toisaalta vuosien 2020–2021 välillä työllisten määrän kasvu oli harvaan asutulla maaseudulla hillityntä kaupunki-maaseutuluokista. Muuta maata heikomman kehityksen takia harvaan asutun maaseudun osuus koko maan työllisistä on laskenut merkittävästi vuosien 2015–2021 aikana.

Kuvio 19 Työkäisten, työllisten ja työpaikkojen kehitys 2015–2021 kaupunki-maaseutuluokittain. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Harvaan asutun maaseudun työpaikkojen, työkäisen väestön (15–64-vuotiaat) ja työllisen väestön kehityksen ero oli huomattavan suuri (kuviot 21): vuosien 2015–2022 aikana työkäisten määrä väheni noin 17 prosentilla, kun taas työllisten määrä väheni ”vain” 6,2 prosentilla. Vastaavasti muilla kaupunki-maaseutualueilla työkäisten kehitys oli merkittävästi heikompaa kuin työllisten kehitys, mutta ero kehityksessä oli erityisen suuri harvaan asutulla maaseudulla. Työpaikkojen kehitys oli alueella vielä maltillisempaa (-2,2 prosenttia /-1 700 työpaikkaa, huom. alaviite²⁵). Harvaan asutun maaseudun työpaikkaomavaraisuus kasvoi vuosien 2015–2021 aikana työpaikkojen työllisiä maltillisemmän kehityksen takia.

Eroa työllisen työvoiman ja työkäisen väestön kehityksen välillä selittää osin työtön työvoima, sillä työttömien määrä väheni erittäin voimakkaasti vuosien 2015–2021 aikana. Yhteensä työttömien määrä väheni 9 300 henkilöllä eli yli 40 prosentilla. Saman ajanjakson aikana myös kaikilla muilla kaupunki-maaseutuluokituksen alueilla työttömien määrä vähentyi, mutta suhteellinen muutos oli merkittävin harvaan asutulla maaseudulla.

Lähes kaikissa maakunnissa HAMA-alueiden työkäisten, työllisten ja työpaikkojen kehityksen yleinen logiikka oli koko maata vastaava (ks. tarkemmin taulukko 10 liitteissä). Lähes kaikissa maakunnissa HAMA-alueilla työkäinen väestö supistui suhteellisesti mitattuna huomattavasti enemmän kuin työllisten määrä ja työttömien määrä supistui työkäistä väestöstä nopeammin. Työpaikkojen ja työllisen työvoiman kehityksessä oli sen sijaan hajontaa: vaikka koko alueella työpaikkaomavaraisuus kasvoi, kaikissa maakunnissa näin ei käynyt.

Työkäinen väestö väheni jokaisessa maakunnassa harvaan asutulla maaseudulla vuosien 2015–2021 aikana, maltillisimmillaan noin 10 prosentilla, mutta useimmissa maakunnissa noin 20 prosentilla. Työllisen työvoiman määrä kasvoi ainoastaan Lapin harvaan asutulla maaseudulla vuosien 2015–2021 aikana, mitä voi pitää huomattavana, sillä työkäinen väestö väheni samaan aikaan 12,7 prosentilla. Supistumisen voimakkuus vaihteli: hillityimmillään työllinen työvoima supistui vain muutamalla prosentilla (esim. Pohjois-Pohjanmaalla),

²⁵ Tämä kehitys on vahvasti riippuvainen pelkästään yhdestä neliökilometristä: Eurajoen Olkiluodon ydinvoima sijaitsee harvaan asutulla maaseudulla, jonka alueelle syntyi 1 450 uutta työpaikkaa vuosien 2015–2021 välillä (muulla Eurajoen harvaan asutulla maaseudulla ei ole työpaikkoja; vain marginaalinen osa kunnasta on harvaan asuttua maaseutua Ks. liitekuva 3). Ilman Olkiluodon vaikutusta harvaan asutun maaseudun työpaikkojen määrä olisi vähentynyt 4,1 prosentilla.

suurimmillaan yli 10 prosentilla (esim. Etelä- ja Pohjois-Karjala, Etelä-Pohjanmaa). Työllisten hyvin eriävä kehitys eri maakuntien HAMA-alueilla polarisoikin alueiden välisiä eroja.

Työllisyys- ja työttömyysasteen kehitys

Harvaan asutulla maaseudulla työllisyysaste oli 68,5 prosenttia vuonna 2021. Työllisyysaste oli matalain kaupunki-maaseutuluokista, jääden jälkeen etenkin muista maaseutualueista. Ero kaupunkialueisiin oli vähäisempi, mutta tätä selittää osin kaupunkialueiden merkittävä opiskelijoiden osuus (jotka laskevat työllisyysastetta). Myös työttömyysaste oli harvaan asutulla maaseudulla heikoin kaupunki-maaseutuluokista, ero on työllisyysasteen tavoin suuri etenkin verrattuna maaseutualueisiin.

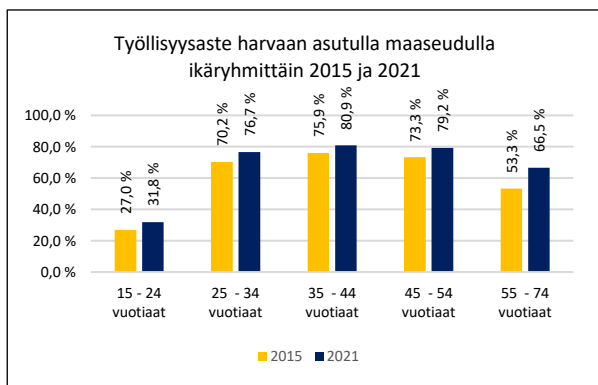
Taulukko 4 Työllisyys- ja työttömyysaste kaupunki-maaseutuluokissa 2015–2021

	Työllisyysaste 2015	Työllisyysaste 2021	Muutos työllisyysasteessa	Työttömyysaste 2015	Työttömyysaste 2021	Muutos työttömyysasteessa
Kaupunki	66,1 %	69,8 %	3,7 %	13,9 %	10,3 %	-3,7 %
Paikalliskeskukset	63,9 %	69,5 %	5,6 %	14,7 %	9,9 %	-4,8 %
Kaup. läheinen maaseutu	67,4 %	72,8 %	5,4 %	13,0 %	8,6 %	-4,4 %
Ydinmaaseutu	64,8 %	71,2 %	6,4 %	13,4 %	8,8 %	-4,6 %
Harvaan asuttumaaseutu	60,0 %	68,5 %	8,5 %	17,8 %	11,5 %	-6,3 %
Koko maa	65,6 %	70,1 %	4,4 %	14,1 %	10,1 %	-4,0 %

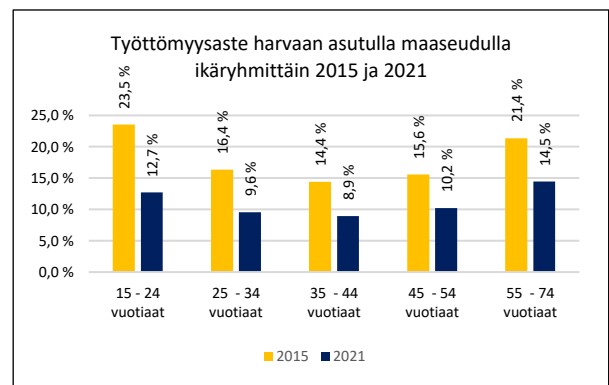
Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Työllisyys- ja työttömyysasteen kehitys oli sen sijaan erityisen vahvaa HAMA-alueilla. Työllisyysaste kasvoi alueella selvästi eniten ja työttömyysaste laski eniten kaikista kaupunki-maaseutuluokista. On kuitenkin huomioitava, että työllisyysasteen kasvusta huolimatta työllisten määrä väheni harvaan asutulla maaseudulla.

Työllisyys- ja työttömyysasteen kehitys oli vahvaa kaikissa ikäryhmissä harvaan asutulla maaseudulla, molemmat indikaattorit vahvistuivat jokaisessa ikäryhmässä vuosien 2015–2021 aikana. Työllisyysaste vahvistui erityisen paljon 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä (10,7 prosenttiyksikköä), mutta myös muissa ikäryhmissä muutos oli suuri. Työttömyysaste laski ikäryhmittäin erittäin voimakkaasti kaikissa ikäryhmissä. Suurin muutos tapahtui nuorten ryhmissä, jossa työttömyysaste laski jopa 10,8 prosenttiyksiköllä. Myös 55–64-vuotiaiden ryhmässä työttömyysaste laski merkittävästi (-6,9 prosenttiyksikköä).

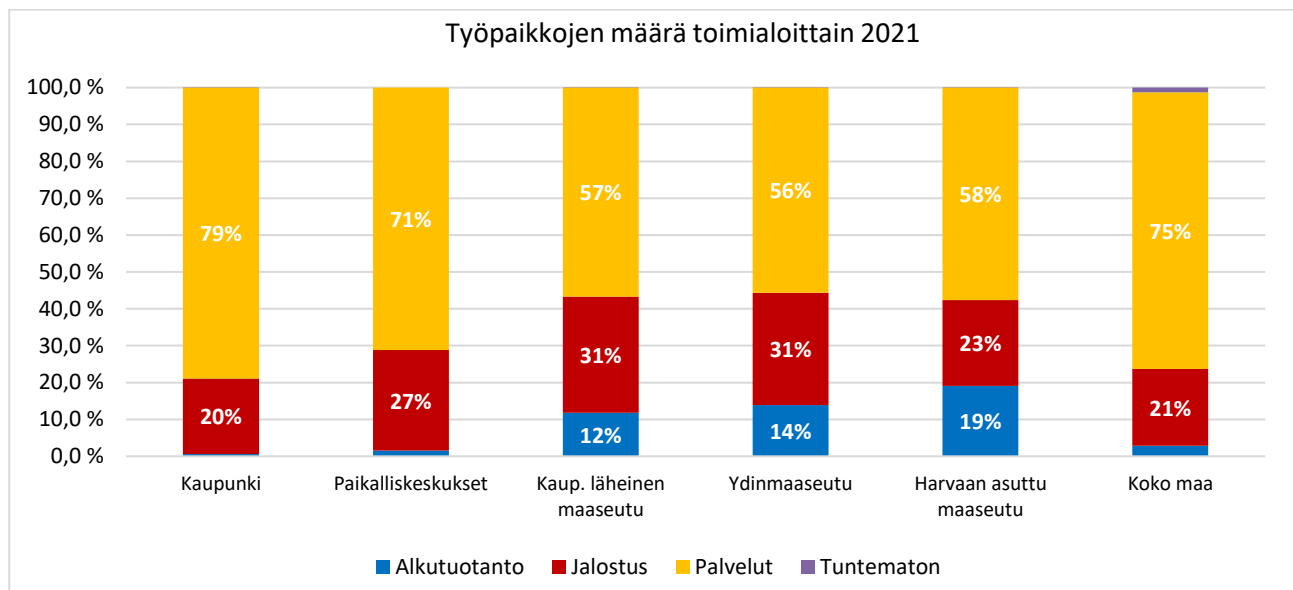
Kuvio 20 Hama-alueen ikäryhmittäinen työllisyysaste 2015 ja 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Kuvio 21 Hama-alueen ikäryhmittäinen työttömyysaste 2015 & 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Vahvasta kehityksestä huolimatta harvaan asutun maaseudun työllisyysaste on maaseudun keskitasoa matalampi kaikissa ikäryhmissä ja työttömyysaste on kaikissa ikäryhmissä maaseudun keskitasoa korkeampi. Kaupunkialueisiin verrattuna harvaan asutun maaseudun työllisyysaste on kuitenkin korkeampi 25–44-vuotiaiden ryhmissä, mutta ei saavuta nuorten tai yli 45-vuotiaiden ryhmissä kaupunkien tasoa. Etenkin 55–64-vuotiaiden työllisyystilanne on harvaan asutulla maaseudulla merkittävästi heikompi kuin muussa maassa.

etenkin palvelutoiminnan pienemmän roolin takia (koko maassa 75 prosenttia työpaikoista) ja alkutuotannon suuremman roolin takia (koko maassa kolme prosenttia työpaikoista). Alkutuotannon hyvin suuri painoarvo erottaa harvaan asuttua maaseutua myös muista maaseutualueista. Muuhun maaseutuun verrattuna jalostuksen merkitys on harvaan asutulla maaseudulla erityisen vähäinen²⁶.

Kuvio 22 Työpaikkojen jakautuminen päätoimialoittain vuonna 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Tarkemmalla luokituksella eniten työpaikkoja harvaan asutulla maaseudulla oli terveys- ja sosiaalipalveluissa ja seuraavaksi eniten maa-, metsätaloudessa sekä teollisuudessa. Tämä rakenne on kuitenkin tyypillinen koko maaseudulle. Muusta maaseudusta HAMA-alueita erottaa kaivostoiminta, majoitus- ja ravitsemispalvelut, julkishallinto, hallinto- ja tukipalvelutoiminta sekä pieni taiteiden, viihteen ja virkistyksen ala²⁷.

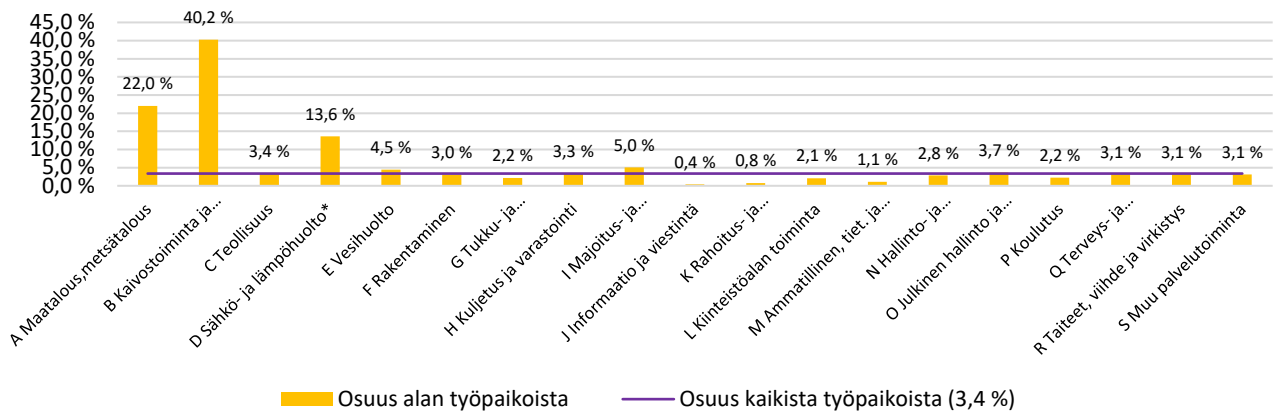
Muihin kaupunki-maaseutualueisiin verrattuna etenkin teollisuuden osuus työpaikoista on harvaan asutulla maaseudulla poikkeuksellisen vähäinen. Muita painoarvoltaan pieniä aloja harvaan asutulla maaseudulla olivat mm. tukku- ja vähittäiskauppa, rakentaminen sekä koulutus. Myös (muun maaseudun tavoin) ns. tietotyöalojen (toimialat J, K ja M kuviossa 23.) merkitys oli koko maan elinkeinorakenteeseen verrattuna hyvin vähäinen HAMA-alueilla (ks. tarkemmin MDI 2022). Lisäksi harvaan asutulla maaseudulla määrällisesti merkittävän sosiaali- ja terveyspalveluiden osuus työpaikoista oli muihin maaseutualueisiin verrattuna suhteellisen matala.

Jos harvaan asutun maaseudun työpaikkojen määrää tarkastellaan toimialoittain osuutena koko maan työpaikoista, korostuu harvaan asutun maaseudun merkitys etenkin koko maan alkutuotannossa. Vaikka HAMA-alueella sijaitsee vain 3,4 prosenttia kaikista työpaikoista, alueella sijaitsee yli viidesosa maa- ja metsätalouden työpaikoista. Kaivostoiminnan näkökulmasta harvaan asutun maaseudun merkitys on vielä suurempi, sillä jopa 40 prosenttia alan työpaikoista sijaitsee HAMA-alueella. Osuus etenkin palvelualoista jää taas hyvin harvaan asutulla maaseudulla erityisen vähäiseksi, lähinnä majoitus- ja ravitsemistoiminnan alan työpaikoista merkityksellinen osuus (5 prosenttia) sijaitsee harvaan asutulla maaseudulla. Alueella on erityisen vähän 2010-luvulla voimakkaasti kasvaneen informaatio- ja viestintä alan työpaikkoja (vähemmän kuin joka 200. alan koko maantyyppipaikka).

²⁶ Jalostuksen osuus laskee vielä 2 prosenttiyksikköä matalammaksi, jos Eurajoen ja Loviisan ydinvoimalaitoksiin sidotut työpaikat jätetään huomiotta. Joka kymmenes harvaan asutun maaseudun jalostuksen työpaikka on sidottu näihin kahteen neliökilometriin. Nämä työpaikat ovat selvityksen tulkintojen kannalta osin hankalia, sillä kummassakaan kunnassa harvaan asutun maaseudun merkitys, osuus pinta-alasta tai väestöstä on marginaalinen (Loviisassa on 91 asukasta harvaan asutulla maaseudulla, mutta 1 200 työpaikkaa; Eurajoella asuu harvaan asutulla maaseudulla neljä henkilöä, mutta harvaan asutulla maaseudulla on 2 900 työpaikkaa).

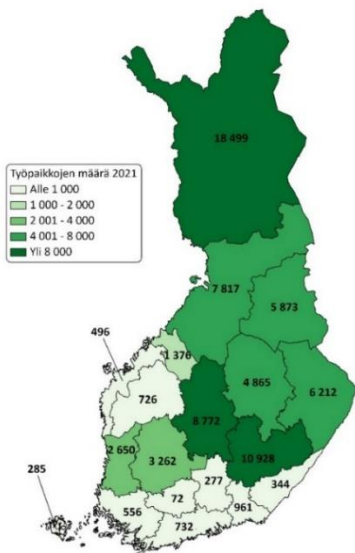
²⁷ Teknisesti myös kansallisesti hyvin pienen sähkö-, kaasun- ja lämpöhuollon työpaikkojen osuus on harvaan asutulla maaseudulla selvästi muita alueita korostuneempi, mutta tämä selittyy täysin kahdella ydinvoimalalla.

Harvaan asutun maaseudun osuus koko maan työpaikoista toimialoittain

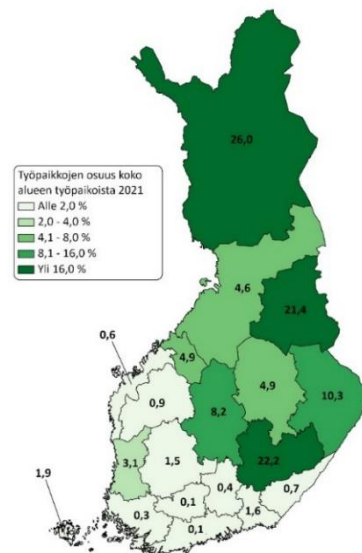

Kuvio 23 Harvaan asutun maaseudun osuus eri toimialojen kaikista työpaikoista vuonna 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto. *Sähkö- ja lämpöhuollon (toimiala D) osuus ilman Eurajoen ja Loviisan ydinvoimaloiden työpaikkoja on 1,7 prosenttia.

Harvaan asutun maaseudun osuus alueen työpaikoista vaihtelee marginaalisesta merkittävään maakunnittain (kartat 6 & 7). Etelä- ja Länsi-Suomessa harvaan asutulla maaseudulla sijaitsee pääosin alle prosentti kaikista maakunnan työpaikoista, mutta Itä- ja Pohjois-Suomessa HAMA-alueiden osuus työpaikoista on huomattavasti suurempi. Suurimmillaan Lapissa yli neljäsosa työpaikoista sekä Kainuussa ja Etelä-Savossa yli viidesosa työpaikoista sijaitsee HAMA-alueella. Myös Pohjois-Karjalassa yli kymmenen prosenttia työpaikoista sijaitsee harvaan asutulla maaseudulla. Muissa Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnissa osuus on matalampi, mutta yhä merkittävä. Määrällisesti mitattuna myös Keski-Suomen ja Pohjois-Pohjanmaan maakunnissa on merkittävästi työpaikkoja harvaan asutulla maaseudulla. Myös Pirkanmaan harvaan asutun maaseudun työpaikkamäärää voi pitää merkittävänä, vaikka osuus koko maakunnan työpaikoista onkin vähäinen.

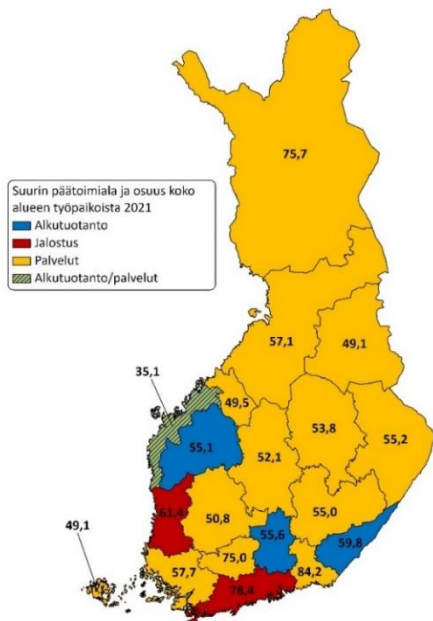
Kartta 4 Työpaikkojen määrä harvaan asutulla maaseudulla 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

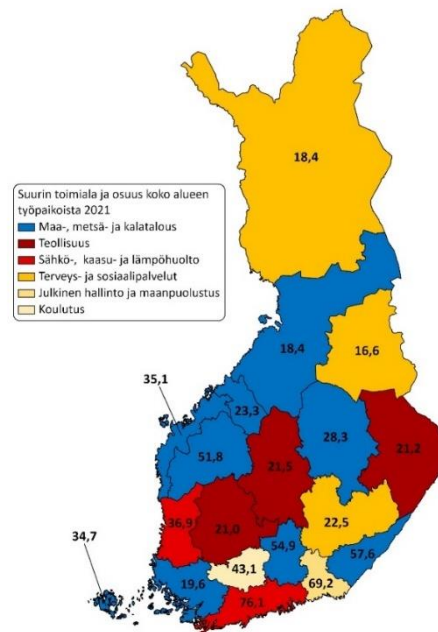
Kartta 5 Työpaikkojen osuus koko alueen työpaikoista maakunnittain vuonna 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Maakuntatasolla harvaan asutun maaseudun työpaikkarakenne vaihtelee. Yhdeksässä maakunnassa eniten työpaikkoja oli maa- ja metsätaloudessa, kolmessa maakunnassa teollisuudessa sekä terveys- ja sosiaalipalveluissa; muutamissa pienen HAMA- alueen väestön maakunnissa myös muilla aloilla (kartat 8 ja 9). Useimmissa maakunnissa etenkin maa- ja metsätalouden merkitys oli erittäin suuri, paikoin selittäen yli 50 prosenttia työpaikoista (etenkin maakunnissa, joissa ei ole taajamia harvaan asutulla maaseudulla). Maa- ja metsätalouden merkitys oli suhteellisen matala Lapin harvaan asutulla maaseudulla, minkä sijaan etenkin matkailu- ja majoitustoiminnan sekä taiteiden ja viihteen osuus työpaikoista oli Lapissa merkittävästi muita

maakuntia suurempi. Muita huomionarvoisia paikallisia korostuvia aloja ovat mm. Kainuussa kaivostoiminta, teollisuus Pohjois-Karjalassa sekä erityisen vahvasti korostuva sosiaali- ja terveyspalvelut Etelä-Savossa.

Kartta 6 Suurin päätoimiala harvaan asutulla maaseudulla maakunnittain (ja osuus työpaikoista) vuonna 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Kartta 7 Suurin toimiala harvaan asutulla maaseudulla maakunnittain (ja osuus työpaikoista) vuonna 2021. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Vuosien 2015–2021 aikana työpaikkojen määrä kasvoi ainoastaan kaupunkialueilla. Maaseudun negatiivisen työpaikkakehityksen seurauksena yhä suurempi osa maan työpaikoista sijaitsee kaupunkialueilla (78,3 prosenttia vuonna 2015, 80 prosenttia vuonna 2021). Harvaan asutulla maaseudulla työpaikkojen määrät laskivat 1 700 kappaleella. Myös harvaan asutun maaseudun osuus koko maan työpaikoista laski 3,7 prosentista 3,4 prosenttiin. Harvaan asutun maaseudun osuus koko maaseudun työpaikoista ei kuitenkaan ole laskenut.

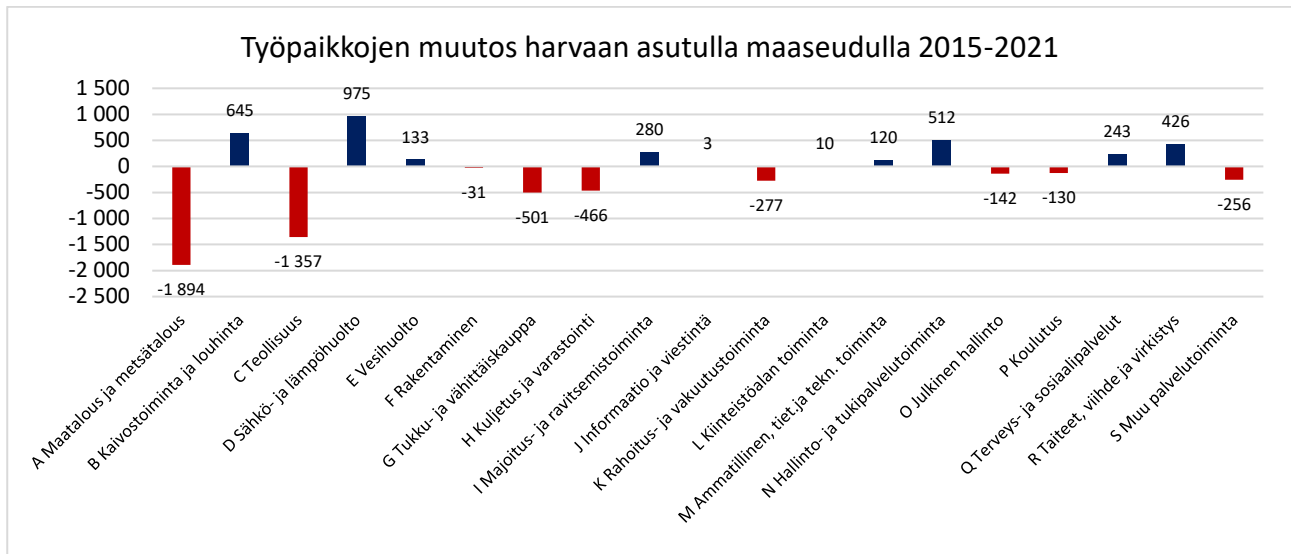
Kehityksessä on kuitenkin huomattavan suuria eroja toimialoittain. Koko maan tasolla palvelualojen ja jalostuksen työpaikkojen määrä kasvoi merkittävästi vuosien 2015–2021 aikana. Maaseutualueilla työpaikkojen määrät sen sijaan kasvoivat ainoastaan jalostuksen alalla (+5,1 %) ja etenkin alkutuotannon työpaikkojen määrä väheni hyvin huomattavasti (-10,7 prosenttia vuosien 2015–2021 aikana).

Harvaan asutulla maaseudulla työpaikkojen määrät laskivat kaikilla kolmella päätoimialalla vuosien 2015–2021 aikana. Alkutuotannossa työpaikkojen määrä väheni noin 1 250 työpaikalla (-8,0 %), jalostuksessa 280 työpaikalla (-1,6 %) ja palvelutoimialoilla 182 työpaikalla (-0,4 %). Huomionarvoisesti harvaan asutun maaseudun alkutuotannon työpaikkakehitys oli vahvempaa kuin koko maaseudulla, joskin tätä selittää pelkkä kaivostoiminnan vaikutus. Muusta maaseudusta poiketen HAMA-alueilla jalostuksen työpaikkojen määrä väheni vuosien 2015–2021 aikana. Ero jalostuksen työpaikkakehityksessä on vielä suurempi, jos Eurajoen ydinvoimalaitoksen työpaikkojen määrän huomattava kasvu ajanjakson aikana jätetään huomiotta, jolloin harvaan asutun maaseudun jalostuksen työpaikkojen määrä väheni 1 500 työpaikalla eli 8,6 prosentilla.

Kuviossa 26 on kuvattu tarkemmin harvaan asutun maaseudun työpaikkakehitystä toimialoittain vuosien 2015–2021 aikana. Vaikka kokonaisuudessaan työpaikkojen määrä väheni ajanjakson aikana, alueella oli myös merkittävästi kasvavia toimialoja. Huomattavinta määrällinen kasvu oli lämpö- ja vesihuollon alalla, joskin tämä kasvu selittyy pelkällä Eurajoen olkiluodon ydinvoimalalla. Laajemmalla alueella kasvua tapahtui etenkin kaivostoiminnan alalla sekä hallinto- ja tukipalvelutoiminnassa²⁸. Määrällisesti merkittävää kasvua tapahtui

²⁸ Hallinto- ja tukipalvelutoiminnan työpaikkojen kasvu liittyy työllistämistoimintaan sekä vuokratyötä tekeviin. Todellinen työnteon ala saattaa olla täysin toinen.

myös majoitus ja ravitsemistoiminnan sekä taiteen ja viihteen aloilla. Etenkin jälkimmäisen suhteellinen kasvu oli hyvin huomattavaa: taiteen ja viihteen työpaikkojen määrä kasvoi vuosien 2015–2021 aikana harvaan asutulla maaseudulla lähes 50 prosentilla.

Kuvio 24 Työpaikkojen kehitys toimialoittain vuosina 2015–2021 harvaan asutulla maaseudulla. Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto.

Samalla määrällinen supistuminen oli harvaan asutulla maaseudulla erityisen voimakasta maa- ja metsätalouden sekä teollisuuden aloilla. Myös tukki- ja vähittäiskaupan sekä kuljetuksen ja varastoinnin työpaikkojen määrä laski merkittävästi. Pienempiä, mutta merkittäviä, muutoksia tapahtui myös rahoitus- ja vakuutustoiminnan sekä muun palvelutoiminnan aloilla. Rahoitus- ja vakuutustoiminnan suhteellinen muutos oli erityisen negatiivinen, lähes puolet alan työpaikoista katosi harvaan asutulta maaseudulta vuosien 2015–2021 aikana. Tätä selittää mm. pankkien palveluverkon voimakas keskittyminen.

Muuhun maaseutuun verrattuna harvaan asutun maaseudun toimialoittaista työpaikkakehitystä yhdistää etenkin maa- ja metsätalouden, tukku- ja vähittäiskaupan sekä kuljetuksen ja logistiikan heikko kehitys. Myös hallinto- ja tukipalvelutoiminnan sekä sote-palveluiden työpaikkojen määrän kasvu oli kansallinen trendi. HAMA-alueiden työpaikkakehitys kuitenkin myös eroaa muusta maaseudusta. Erityisesti teollisuuden työpaikkakehitys oli harvaan asutulla maaseudulla poikkeuksellisen heikkoa, sillä muulla maaseudulla alan työpaikkojen määrä kasvoi. Vastaavasti rakentamisen alan työpaikkojen määrä kasvoi muulla maaseudulla, mutta väheni harvaan asutulla maaseudulla. Toisaalta taas harvaan asutulla maaseudulla kaivostoiminnan, matkailun sekä taiteiden ja viihteen työpaikkojen määrä kasvoi muusta maaseudusta poiketen.

Harvaan asuttu maaseutu ei kuitenkaan kehittänyt ”yhtenä yksikkönä”, vaan kehityksessä oli merkittäviä alueellisia eroja. Työpaikkojen määrä kasvoi esimerkiksi Kainuussa, Lapissa ja Ahvenanmaalla HAMA-alueilla (lisäksi Satakunnan harvaan asutulla maaseudulla työpaikkojen määrä kasvoi erittäin voimakkaasti, mutta tätä selitti yksin Eurajoen ydinvoimala). Samalla esimerkiksi Etelä- ja Pohjois-Karjalassa, Pohjanmaalla sekä Etelä-Pohjanmaalla harvaan asutun maaseudun työpaikkakehitys oli hyvin heikkoa.

Maakunnissa, joissa työpaikkoja oli merkityksellisesti, harvaan asutulla maaseudulla työpaikkakehitys oli pääsääntöisesti harvaan asutulla maaseudulla muita maaseutualueita heikompaa (poikkeuksena Lappi). Tarkempaa aloittaista työpaikkakehitystä on kuvattu liitetaulukossa 11. Toimialoittainen kehitys monipuolistaa eri maakuntien HAMA-alueiden työpaikkakehityksen kuvaa. Esimerkiksi Kainuussa kaivostoiminnan työpaikkojen määrä kasvoi harvaan asutulla maaseudulla merkittävästi, kun taas palvelualueiden työpaikkojen määrä väheni. Lapissa taas kaivostoiminnan sekä tiettyjen palvelualueiden (etenkin matkailu sekä taiteet ja viihteet) työpaikkojen määrä kasvoi merkittävästi. Samalla Lapissa jalostuksen työpaikkojen määrä väheni HAMA-alueilla merkittävästi. Tästä poiketen useimmissa maakunnissa HAMA-alueiden jalostuksen työpaikkojen määrä kasvoi hieman, mutta kasvu peittyi alkutuotannon sekä palveluiden heikolla kehityksellä.

3. Älykäs sopeutuminen harvaan asutun maaseudun näkökulmasta

Osana työtä toteutettiin kuvaileva kirjallisuuskatsaus älykkään sopeutumisen keskustelusta maaseudun näkökulmasta. Projektissa tunnistettiin, että tuoreessa VN TEAS -hankkeessa²⁹ on kattavasti selvitetty älykkään sopeutumisen käsitettä tutkimuskirjallisuuden avulla, joten tehdyssä selvityksessä pyrittiin tarkastelemaan erityisesti sitä, onko keskustelussa havaittavissa uusia kiinnostavia piirteitä vuosien 2022–2023 aikana. Mainitun VN TEAS -hankkeen vahvuutena suhteessa toteuttamaamme selvitykseen on se, että hankkeen loppuraportissa on kuvattu kattavasti mm. älykkään sopeutumisen käsitettä ja määritelmää sekä älykkään sopeutumisen tutkimusta Suomessa. Tämä perustelee valintaamme keskittyä lähinnä VN TEAS -selvityksen jälkeisiin julkaisuihin päällekkäisen työn välttämiseksi.

Älykästä sopeutumista on määritelty tutkimuskirjallisuudessa kirjavasti eikä sille ole olemassa yhtä vakiintunutta määritelmää. Vaihtoehtoisia käytettyjä käsitteitä ovat mm. *smart decline*, *smart shrinking* ja *rightsizing*. Käsite tuotiin keskusteluun 2000-luvun alkupuolella erityisesti kaupunkitutkimuksessa ja suunnittelutieteessä. Älykästä sopeutumista keskeisesti luonnehtiva piirre on ajatus siitä, että pitkällä aikavälillä supistumisen kierteessä olevien alueiden suunnittelun ei tulisi nojata kasvuun ja suunnittelun näkökulma tulisi kääntää erityisesti alueelle jääviin asukkaisiin ja heidän elämän perusedellytysten turvaamiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen. Keskeistä onkin supistumiskehityksen uudelleentulkinta, jossa supistumista ei nähdä lähtökohtaisesti kielteisenä prosessina. (Kahila ym. 2022, 26–27.)

Koska työmme keskittyy erityisesti harvaan asuttuihin maaseutualueeseen, on huomionarvoista, että älykästä sopeutumista koskeva keskustelu on käsitellyt erityisesti kaupunkien supistumista ja sopeutumistoimia. Maaseutualueiden älykästä sopeutumista koskeva keskustelu (*rural smart shrinkage*) on verrattain uusi, vaikka sopeutumisen merkitys korostuu erityisesti maaseutualueilla. Uuden keskustelunhaaran taustalla on vaikuttanut ajatus siitä, että kaupunkitutkimuksen piirissä syntyneen älykkään sopeutumisen käsitteen tuottamat strategiat ja ratkaisut eivät ole välttämättä sellaisenaan sovellettavissa maaseutualueilla. (Emt. 27.) On kuitenkin huomionarvoista, että älykkään sopeutumisen linkki spesifisti harvaan asuttuun maaseutuun jää kirjallisuudessa epäselväksi.

Älykkään sopeutumisen ajatus on suomalaisessa keskustelussa varsin uusi ja sitä on ruvettu käyttämään vasta viime vuosina. Vaikka suomalaisen keskustelun sisällöt ovat hyvin samankaltaisia kuin kansainvälisen keskustelun on keskeinen terminologinen ero se, että puhutaan älykkäästä sopeutumisesta supistumisen tai taantumisen sijaan. Sekä suomalaisessa että kansainvälisessä kirjallisuudessa supistuva kunta on määritelty alueeksi, joka on menettänyt väestöään pidemmällä aikavälillä ja on samanaikaisesti joutunut negatiivisen taloudellisen kehityksen kierteeseen. Suomalaisen keskustelun leimallisena piirteenä pidetään kuitenkin muutoksen näkeminen mahdollisuutena. Keskeisiä näkökulmia ovat olleet mm. hyvinvointi ja osallisuus, talouden tasapainottaminen, uudistuminen, kasvusta riippumaton kehitys, paikkaperustaisuus sekä asukkaiden elämänlaatu. (Emt. 30.)

Tässä selvityksessä analysoitu uusi aineisto on hankittu Google Scholar-haulla, käyttämällä hakusanapareja *smart decline + rural*, *smart shrinking + rural* sekä *rightsizing + rural*. Julkaisujen aikaväliksi asetettiin 2022–2023. Koska hanke on kooltaan verrattain tiivis, hankkeen puitteissa ei ollut mahdollisuutta varsinaisen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttamiseen. Jokaisen hakutermin tuloksista huomioitiin kolme ensimmäistä Google Scholar-sivua. Tuloksista suodatettiin pois selvästi epäolennaiset tulokset, esimerkiksi lääketieteelliset julkaisut. Tarkastelussa on lisäksi huomioitu mahdolliset päällekkäiset osumat. Tutkimukset (n = 69) on käyty läpi lukemalla tutkimuksien abstraktiosio ja erityisen relevanttien tutkimusten kohdalla tutkimuksiin on syvennytty tarkemmin.

Läpikäydyssä aineistossa puhutaan verrattain vähän eksplisiittisesti älykkäästä sopeutumisesta, älykkyyden toimiessa monesti laajempaan kehittämisen ja kehityksen kehyksenä. Tämä ilmenee mm. käsitteellisenä

²⁹ Mitä on älykäs sopeutuminen? <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164165>

keskusteluna älykylistä (*smart village*) sekä keskusteluna teknologian roolista maaseudun kehityksessä sekä digitaalisesta transformaatiosta maaseutukontekstissa.

Älykkyyden ja teknologisten ratkaisujen ohella aineistossa korostuvat mm. kestävyys ja ilmastonäkökulmat sekä innovaatiot ja suunnittelu maaseutualueilla, joka tuo teemana vahvasti esiin myös julkisen toiminnan näkökulmaa. Aineistossa käsitellään esimerkiksi supistumiskehityksen tuottamia haasteita sekä demografisiin muutoksiin sopeutumista. Ilmastonmuutoksesta käytävä keskustelu liittyy esimerkiksi maanviljelyyn (*climate-smart agriculture*) luontopohjaisiin ratkaisuihin sekä ilmastonmuutoksen vaikutuksiin maaseutualueilla. Näin läpikäydyn aineiston näkökulma on laajempi ja laajempi, kuin esimerkiksi edellä hyödynnettyssä älykystä sopeutumista tarkastelleessa raportissa (vrt. Kahila ym. 2022). Esimerkiksi älykylä ja ilmastonäkökulmia ei raportissa juurikaan käsitellä.

Katsauksen perusteella älykkään sopeutumisen käsitteellinen sisältö ei ole parissa vuodessa juurikaan muuttunut, mutta siihen liittyen on kerätty uutta tietoa mm. älykkään sopeutumisen vähäisestä vetoavuudesta toimintapoliittisena orientaationa³⁰, tapaustutkimuksina eri kaupungeista^{31,32}, kehitetty uusia tapoja mitata älykystä sopeutumista³³, kehitetty tapoja hyödyntää älykystä sopeutumista arvioinnin välineenä³⁴ sekä tarkasteltu konseptia liittyen vihreän siirtymän teollisuusinvestointeihin.³⁵

Älykkään sopeutumisen tarkastelun tueksi toteutettiin haastatteluja (n = 6) koskien kolmea eri kuntaa/aluetta. Haastatteluissa käsiteltiin mm. paikallisia tulkintoja supistumiskehityksestä, kasvun ideologiaa osana suunnittelua, kasvusta riippumattomia tulevaisuuden visioita, sopeuttamistoimien tarpeellisuutta, palvelujen ja tilojen sopeuttamista, supistumisen huomioimista maankäytössä, hyvinvoinnin ja sujuvan arjen edistämistä supistumisen olosuhteissa, kuntien ja kaupunkien uudistumiskykyä, kuntien aktiivista sopeutumispolitiikkaa sekä mahdollisia tarpeita kansallisille toimille.

Alkuperäinen tavoite oli toteuttaa tapaustutkimuksen tyypinen kuvaus kolmesta kunnasta ja tavoitteena oli saada tehtyä 10–12 haastattelua, johon työssä ei päästy. Selvityksen toteuttamisen aikataulu oli verrattain tiivis ja haastattelut ajoittuivat loppuvuoteen, minkä takia haastatteluajan varaaminen oli haastavaa annetussa aikaikkunassa.

Valitut kolme kuntaa ovat Rautavaara, Sulkava sekä Rovaniemi, joista Rautavaara ja Sulkava edustavat sekä tyypillisiä HAMA-alueiden kuntia että älykkään sopeutumisen näkökulmasta tyypiesimerkkejä supistuvista kunnista. Rovaniemi haluttiin mukaan tarkasteluun siksi, että vaikka kyseessä on kasvava yliopistokaupunki, on Rovaniemellä tämän lisäksi laajoja HAMA-alueita.

Haastattelujen pieni määrä vaikuttaa mm. siihen, että tapaustutkimukselle tyypillinen tapauksen syvälinen kuvaaminen, ainakin luotettavasti on haastavaa. Näin osion asetelmaa onkin muutettu siten, että haastatteluaineistoa tulkitaan yhtenä kokonaisuutena, jossa paikalliset esimerkit toimivat illustroivina esimerkkeinä. Tämän lisäksi aluekohtaista tarkastelua on syvennetty tutustumalla esimerkiksi paikallisiin asiakirjoihin, kuten strategioihin.

HAMA-alueet ovat monilta osin supistumiskierteessä olevia alueita, jolloin supistumisen tulkintojen tarkastelu on kiinnostava tärkeä lähtökohta aiheen tarkasteluun. Tulkintojen jäsentäminen nähdään yhtenä älykkään

³⁰ Schmidt-Thomé, K., & Lilius, J. (2023). Smart shrinkage and multi-locality – The appeal of hope illustrated through Puolanka, a rural municipality in Finland. *Urban Planning and Transport Research*, 11(1), 2165140. <https://doi.org/10.1080/21650020.2023.2165140>

³¹ Huberts, H., Puriņš, R., Adele, B., Heiskanen, V., Mustonen, V., Jacks, L., & Keegan, E. (2023). Case study of Daugavpils Latvia. Nordplus: Smart Shrinking as Development Approach for De-populating Regions around the Baltic Sea.

³² Ilumets, M. H., Rautiainen, S., Kaprālis, G., Cvetkovaitė, I. (2022). Smart shrinking as a development approach for Kerimäki and Valga.

³³ Makkonen, T., & Inkinen, T. (2023). Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies*, 97, 334-344. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.023>

³⁴ Ye, X., Fan, L., & Lei, C. (2023). Intensive-Use-Oriented Performance Evaluation and Optimization of Rural Industrial Land: A Case Study of Wujiang District, China. *Sustainability*, 15(15), 8523. <https://doi.org/10.3390/su15118523>

³⁵ Lundmark, L., Carson, D. A., & Eimermann, M. (2022). Spillover sponge or something else? Dismantling expectations for rural development resulting from giga-investments in Northern Sweden. *Fennia*, 200(2), 157–174. <https://doi.org/10.11143/fennia.120530>

sopeutumisen arvokkaista piirteistä ja sen katsotaan sisältävän potentiaalia väestönmuutoksia koskevan yhteisen tulkinnan rakentamisessa (Kahila ym. 2022.)

Tapaushaastattelut osoittavat, että supistumiskehitys tunnistetaan kunnissa ja se otetaan huomioon kuntien kehittämisessä ja suunnittelussa. On mielenkiintoista huomata, että supistumista tulkitaan useissa haastatteluissa viime kädessä elinvoiman kysymyksenä ja kysymyksenä siitä, miten elinvoima voidaan säilyttää ja miten sitä voidaan jopa edistää supistumisen olosuhteissa. Useat haastateltavat kytkevät supistumiskehityksen osuvasti laajempiin kehityskulkuihin ja megatrendeihin, joka osoittaa hyvää ymmärrystä supistumisen tilannekuvasta.

Vastauksissa myös pohditaan kuntien erilaisuutta ja erilaisia tapoja tarjota vastauksia supistumisen haasteisiin: ”Osa pyrkii taklaamaan ja hidastamaan, ja osa pyrkii hyväksymään ja keksimään uusia keinoja.” Muutos kolmitasoiseen hallintojärjestelmään (ns. sote-uudistus) kuitenkin merkitsee sitä, että hyvinvointialueilla on merkittävää valtaa koskien palveluita, niiden sijaintia ja näiden suunnittelua suhteessa supistumiseen. Näin esimerkiksi kunnat ovat uudistuksen myötä tilanteessa, missä niiden elinvoimarooi korostuu, talouden ennakoitavuus paranee ja tietyt taloudelliset ”rasitteet” eivät ole enää kuntien vastuulla, mutta samaan aikaan ote monien tärkeiden palveluiden järjestämisestä ja niihin liittyvästä päätöksenteosta irtoaa.

Esimerkiksi supistuvien taajamien suunnitteluun liittyen on todettu, että supistuvien taajamien suunnittelu ei voi perustua kasvun ideologiaan.³⁶ Tämä on tyypillinen ajatus osana älykkään sopeutumisen keskustelua koskien alueita ylipäättään ja kasvun ideologian rooli osana suunnittelua oli yksi haastattelun teemoista. Haastattelut kuitenkin saavat pohtimaan ”kasvun ideologian” soveltuvuutta käsitteenä juuri kuntakentän analyysiin. Käy nopeasti ilmi, että paikallisessa ja aluetason keskustelussa kasvua jäsennetään nyansoidusti ja sen puitteissa osataan hahmottaa osuvasti alueellisia eroja sekä kasvun ja supistumisen dynamiikkaa: jotkut asiat kasvavat ja voivat kasvaa, kun jotkin asiat taas eivät kasva ja kaikki kasvu ei ole edes toivottavaa.³⁷ Toisaalta kasvun ideologian pohtiminen on hyödyllistä, koska se tuo esiin taustalla vaikuttavia käsitteellisiä malleja ja dualismeja. Kun keskustellaan kehittämisestä ja sopeutuksesta, kasvu on tyypillisesti juuri kehityksen ja kehittämisen taustalla vaikuttava ajatus ja tahtotila.

Tapaushaastattelujen perusteella Suomen kunnissa ei ole tyypillistä tavoitella pelkästään kasvua tai jonkinlaista maksimaalista kasvua ilman, että sen laadullisia piirteitä ja reunaehjoja otetaan huomioon. Tämä ilmenee mm. pohdintana vastuullisesta kasvusta, hallitusta kasvusta ja elinvoiman ja väestönkasvun välisestä suhteesta. Myös kasvun jälkeisyyden ilmenemismuotoja on havaittavissa esimerkiksi kuvatuissa suunnitteluratkaisuissa: tiloja ja palveluja on keskitetty ja sopeutettu kaikissa tarkastelluissa esimerkeissä.

Kaikissa haastatteluissa nousee kiinnostavalla tavalla esiin myös se, kuinka taajamarakenteen ulkopuolisten alueiden teemat saattavat nousta keskusteluun erilaisten megatrendien myötä ja toisaalta myös luoda uudenlaisia kasvun mahdollisuuksia juuri maaseutualueille. Tällaisia ovat esimerkiksi ilmastonmuutos, luontokato, luonnonläheisten elämäntapojen suosio, etätyö ja digitalisaatio sekä muuttunut turvallisuusympäristö. Kyse ei ole ainoastaan spekulatiivisesta, vaan tämä näkyy ihan konkreettisesti eri alueiden ja kuntien strategisissa pohdinnoissa. Esimerkiksi Rautavaaralla on pohdittu, mitkä asiat voisivat kasvaa kunnassa ja yksi tällainen tunnistettu teema on luontomatkailu.³⁸

Vaikka kestävyys kuuluu näkökulmana älykkään sopeutumisen keskusteluun³⁹ saavat haastattelut pohtimaan ilmasto- ja luontoteemojen roolia älykkään sopeutumisen hahmottamisessa. Esimerkiksi työmme lähtökohtana käyttämämme ”Mitä on älykäs sopeutuminen Suomessa?”-hankkeessa toteutettu tutkimuskatsaus ei tunnista

³⁶ Taegen, J., Verma, I. & Arpiainen, L. (2020). Taajamien kehittäminen väestöltään vähenevissä kunnissa: Elinvoimainen taajama-hanke. Ympäristöministeriön julkaisuja 2020(21).

³⁷ Vrt. 170 tutkijan kirjoittama manifesti koronan jälkeisestä Alankomaista, jossa tavoitellaan kasvua tulevaisuuden resilienssiä turvaavissa toiminnoissa ja kestävämmien toimintojen, kuten fossiilitalous annetaan supistua: <https://braveneweuropa.com/manifesto-for-a-more-sustainable-and-fairer-netherlands-after-corona>

³⁸ Konkreettisesti kasvu näkyy myös kansallispuiston kasvuna, johon kunta on ollut aktiivisesti vaikuttamassa: <https://www.luontoon.fi/-/kesakuussa-laajentuneen-tiilikajarven-kansallispuiston-kayntimaara-kasvoi-reippaasti>

³⁹ Vrt. Makkonen, T., & Inkinen, T. (2023). Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies*, 97, 334-344. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.023>

ilmasto- ja luontoteemoja ainakaan kovin eksplisiittisesti osana älykästä sopeutumista. Sama ilmiö toistuu myös tämän projektin katsauksessa. Vaikka ilmasto- ja luontoteemat ovat esillä melko laveassa katsauksessa, niiden kytkös juuri älykkääseen sopeutumiseen jää monin paikoin ohueksi.

Kun tarkastellaan valittujen kuntien strategioita, voidaan huomata, supistuminen ei ole varsinaisesti esillä strategisessa puhunnassa. Esimerkiksi Rovaniemen strategiassa on kiinnostavalla tavalla nostettu esiin erilaisten kaupunkialueiden tavoitteiden erilaisuuden merkitys: *”Edistämme kaupungin viihtyisyyttä ja toimivuutta asettamalla Rovaniemen eri osien kehittämistavoitteet niiden erityispiirteet ja tarpeet huomioiden.”* Näiden kehittämistavoitteiden muotoiluun ja toimeenpanoon ei ole kuitenkaan osoitettu erillistä resurssia, jolloin kirjauksen käytännön merkitys on jäänyt vielä hahmotumatta. Kuitenkin esimerkiksi valtiovarainministeriön virkahenkilöt ovat pohtineet älykästä sopeutumista käsittelevässä blogikirjoituksessaan kuntastrategioiden kykyä ennakoita supistumisen aiheuttamia muutoksia ja jopa esittävät, että supistumiseen sopeutuva kunta tarvitsee kasvusta riippumattoman tulevaisuuden vision.⁴⁰

Yleisesti haastatteluista ja myös strategiadokumenteista nousee esiin kuva siitä, että vaikka älykkään sopeutumisen kaltaisia strategisia valintoja ja toimia tehdään, niitä ei välttämättä merkityksellisestä tai jäsennetä spesifisti älykkäänä sopeutumisena. Kuitenkin esimerkiksi Etelä-Savossa älykäs sopeutuminen on nostettu yhtenä teemana alueelliseen strategiakeskusteluun ja sitä aiotaan tuoda esiin tulevissa strategioissa. On myös huomionarvoista, että sopeutuminen näyttäytyy monin paikoin tilannesidonaisena sopeutumisena eikä sopeutuminen ole välttämättä erityisen ennakoivaa toimintaa. Älykkään sopeutumisen yksi potentiaalinen merkitys paikallistasolla voisikin olla ennakoivan ja strategisen otteen vahvistaminen sekä tiedolla johtamisen ideaalien toteuttamisen vahvistaminen. Myös aiemmin kuvatun VN TEAS -raportin politiikkasuosituksissa esitetään, että ”älykäs sopeutuminen edellyttää tiedolla johtamista”.

Sopeutuminen vähenevään väestöön merkityksellisyyttä elinvoimanäkökulmien ohella erityisesti palveluiden kysymyksenä. Yksi keskeinen muutos osana älykkään sopeutumisen tematiikkaa on jo edellä mainittu sote-uudistus, jonka myötä myös hyvinvointialueet ovat keskeisiä älykkään sopeutumisen toimijoita. Tätä näkökulmaa on kuitenkin käsitelty älykkään sopeutumisen keskustelussa todella vähän ja se on keskeinen jatkotarkastelun aihe tulevissa selvityksissä ja tutkimuksissa. Kaikkineen hyvinvointialueiden toiminta ja rooli alueellisessa ja paikallisessa yhteistyössä näyttäytyy vasta muotoaan hakevana.

Kaikissa tarkasteluissa on jo ennen uudistusta sopeutettu palveluita ja monesti keskeisenä tekijänä vaikuttavat kuntatalouden realiteetit ja kustannus-hyötyajattelu, joka näkyy myös palveluiden osalta keskittyvänä kehityksenä. Toisaalta myös älykkään sopeutumisen keskustelussa on tuotu esiin ns. talouden realiteetit ja yksi muotoilu älykkäälle sopeutumisen strategialle on se, että sen tavoitteena tulee olla kunnan talouden ja toiminnan sopeuttaminen vastaamaan väestö- ja tuloverorealiteeteista seuraavaa taloudellista pohjaa.⁴¹

Aineistoista löytyy kiinnostavia käytännön esimerkkejä siitä, miten palveluita on pyritty sopeuttamaan. Rautavaaralla palvelukysymyksen eräänlaisena ratkaisuna on päädytty yhteen selkeään kuntakeskukseen, mihin peruspalvelut on keskitetty. Sulkavalla palveluiden sopeuttamista on tehty mm. yhtiöittämällä palvelutoiminta liiketoiminnaksi sekä tekemällä yhteistyötä muiden kuntien kanssa. Rovaniemellä maaseudun palveluiden sopeuttaminen on käytännössä toteutettu ns. palvelukylämallilla, jossa palveluita pyritään keskittämään ja turvaamaan tietyissä valituissa kylissä, joka on kuitenkin myös merkinnyt monien kylien palvelutason heikentämistä. Nämä ratkaisut nähdään myös vastauksena siihen, miten arjen sujuvuutta ja asukkaiden hyvinvointia pyritään turvaamaan myös supistumisen olosuhteissa.

On myös nähtävissä, että syrjäseudulla kunnan rooli tietyllä tavalla ohenee, kun taas yhdistystoimijoiden ja kolmannen ja neljännen sektorin merkitys on suuri. Näin palveluita koskevassa älykkäässä sopeutumisessa on kyse monitoimijaisesta kentästä, jossa kansalaiset, yhdistyksen, kunnat ja hyvinvointialueet toimivat yhdessä. Haastattelujen perusteella erityisesti pienissä kunnissa yhteisöllisyyden merkitys korostuu ja asukkaiden kanssa

⁴⁰ Ahonen, V-V. & Savolainen, S. (2020). Mitä on kuntien älykäs muutokseen sopeutuminen? <https://valtioneuvosto.fi/-/10623/mita-on-kuntien-alykas-muutokseen-sopeutuminen->

⁴¹ Donner-Amnell, J. (2020). Elinvoimaista ja kestävästä kehitystä kasvuseutujen ulkopuolella? Tapaustutkimukset Jämtlannista ja Kainuusta. Terra 132(3), 115–131.

pyritään vuorovaikuttamaan aktiivisesti. Tällainen toimintatapa sopii älykkään sopeutumisen eetokseen, missä on tärkeää huomioida talouden ja kasvun ohella myös sosiaalisen kestävyuden näkökulmia, kuten osallisuus, elämänlaatu ja sosiaaliset verkostot.⁴²

Näin älykkäällä sopeutumisella on yhteys myös kuntakentällä keskeiseen veto- ja pitovoima keskusteluun, joka on sisällöltään polveilevaa ja vapaamuotoista, ja kiinnittynyt vahvasti paikalliseen ja alueelliseen käytäntöön. Voidaan ajatella, että erityisesti pitovoiman näkökulma on relevantti älykkään sopeutumisen näkökulmasta sen katseen suuntautuessa erityisesti alueelle jääviin asukkaisiin. Pitovoima viittaa tekijöihin, jotka saavat alueen asukkaat ja toimijat viihtymään sekä jäämään alueelle.⁴³ Onkin pohtimisen arvoista, olisiko älykkään sopeutumisen teemoja mahdollista kehittää eteenpäin pitovoimakeskustelun kautta, sen ollessa esimerkiksi kunnille älykästä sopeutumista tutumpi tematiikka.

Haastateltavilla oli mahdollisuus myös vapaammin visioida millaista kuntien aktiivinen sopeutumispolitiikka voisi olla. Tähän liittyen tuotiin esiin kasvupolitiikkaan liittyvä mahdollisuuksien epätasa-arvo; kaikilla kunnilla ei ole samanlaisia tosiasiallisia mahdollisuuksia olla osallisen kasvusta. Visioinnissa pohdittiin myös päätösten läpinäkyvyyden tärkeyttä esimerkiksi liittyen palveluiden alas ajamiseen, joka toisi päätöksentekoon ennakoitavuutta. Esille tuotiin suunnittelun pitkän aikajänteen merkitys sopeutumista tukevana kehikkona.

Useassa vastauksessa tuotiin esiin luonnon ja ympäristön merkitys syrjäseutujen voimavarana ja näitä resursseja hyödyntävät vapaa-ajan asukkaat. Tähän liittyen pohdittiin myös digitalisaation mahdollisuuksia esimerkiksi paikkariippumattomuuden ja etätyön muodossa. Yhdessä haastattelussa nostettiin esiin myös kaksoiskuntalaisuuden mahdolliset hyödyt älykkään sopeutumisen kannalta, mutta tunnistettiin myös tähän liittyviä haasteita. Tähän liittyen on kuitenkin kiinnostava havainto, että 2021 toteutetun kyselyn perusteella ovat kiinnostuneita kakkoskuntansa palveluiden kehittämistä, vaikuttamisesta ja jonkinlaisesta kevytkuntalaisuudesta, mutta varsinainen kaksoiskuntalaisuus ei herätä enemmistön kiinnostusta.⁴⁴ Tärkeäksi näkökulmaksi vastauksissa nostettiin vastavuoroisuus kunnan vakituisten asukkaiden sekä vapaa-ajan asukkaiden välillä, sekä myös suhteessa luontoon. Riistävät suhteet ihmisten tai ihmisten ja luonnon välillä eivät ole toimivia menestyksekkäässä sopeutumispolitiikassa.

Haastatteluissa nostettiin esiin myös elinvoimanäkökulman merkitys sopeutumista ohjaavana periaatteena, hyvän arjen takaaminen sekä ihmisten ja ympäristön hyvinvoinnin huomioiminen. Yhdessä haastattelussa tuotiin kiinnostavalla tavalla esiin, että osana elinvoiman edistämistä on olennaista pitää huolta myös ympäristön elinvoimasta. Lisäksi aktiivisen sopeutumispolitiikan agendalle nostettiin mukaan megatrendien tunnistamisen tärkeys. Jos peilataan aineiston sisältöä esimerkiksi Sitran megatrendien⁴⁵ sisältöön, voidaan huomata, että vastaajat joko tiedostetusti tai tiedostamatta huomioivat näiden kehityskulkujen vaikutukset omassa työssään ja ajattelussaan.

Visiopohdinnan laajentamiseksi haastatteluissa käsiteltiin myös sitä, millaisia kansallisia ja alueellisia toimia visioidun sopeutumispolitiikan tueksi voitaisiin tarvita. Useassa haastattelussa tuotiin esiin kansallisten infrainvestointien merkitys syrjäseutujen kannalta ja se, kuinka suomalaisessa aluepolitiikassa on valittu ns. voittajien tukemisen tie. Aluetasolla tähän liittyen nostettiin esiin erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen huomioiminen. Yhdessä haastattelussa myös pohdittiin alueellisten älykkään sopeutumisen kokeilujen mahdollisuutta. Vaikka kokeilujen määrä on jäänyt suomalaisessa hallintokulttuurissa vähäiseksi, esimerkiksi Orpon hallituksen kuntapolitiikassa lähdetään edistämään hallitusohjelmassa linjattua tavoitetta normien purkamisesta erilaisten kunta- ja aluekohtaisten kokeilujen kautta.⁴⁶ On selvittämisen arvoista voisiko myös näihin kokeiluihin tuoda mukaan älykkään sopeutumisen elementtejä.

⁴² Vrt. Ihmisten saaristo – Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämissuunnitelma vuosille 2020–2023. (2020). Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 13. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-385-5>

⁴³ <https://www.mdi.fi/uusi-indeksi-kertoo-miten-suomen-alueilla-menee/>

⁴⁴ <https://hybridisuomi.fi/artikkelit/kaksoiskuntalaisuus-ei-innosta-mokkeilevia-suomalaisia/>

⁴⁵ <https://www.sitra.fi/aiheet/megatrendit/>

⁴⁶ <https://vm.fi/-/kuntien-normien-vahentaminen-ja-kuntakokeilut-kaynnistyvat-ehdotuksia-purettavista-normeista-voi-jattaa-marraskuussa>

4. Yhteenveto ja johtopäätökset

Harvaan asutun maaseudun nykytila on tilastojen valossa vaikea. Selvityksessä tarkasteltiin harvaan asutun maaseudun toteutunutta kehitystä ja nykytilaa tilastojen valossa väestönkehityksen sekä työssäkäyntiin ja työpaikkoihin liittyvän elinvoiman näkökulmasta. Lisäksi työssä tulkittiin harvaan asuttua maaseutua älykkään sopeutumisen näkökulmasta. Poikkileikkaavana tuloksena tilastoanalyysissä nousee alueen poikkeuksellisen haastava kehitys suhteessa muihin kaupunki-maaseutuluokkiin, joiden syyt kytkeytyvät laajempiin maaseudun ja koko maan pidempiaikaisiin väestö- ja aluekehityksen ilmiöihin.

Nykytilan ja kehityksen haastavuudesta huolimatta työssä havaittiin myös positiivisia kehitystrendejä harvaan asutulla maaseudulla, etenkin kuntien välisessä muuttoliikkeessä, työllisyydessä ja työpaikkakehityksessä tapahtuneisiin muutoksiin sekä vapaa-ajan asumiseen liittyen. Näiden positiivisten kehitystrendien tulevaisuuden vaikutukset riippuvat kuitenkin trendien jatkuvuudesta tulevina vuosina.

Harvaan asutun maaseudun suurimmaksi menneen kehityksen, nykyhetken ja tulevan kehityksen haasteeksi nousee alueen kroonisesti ja poikkeuksellisen voimakkaasti vähenevä väestö. Alueen väestönkehitys on ollut jo pitkään supistumiskierteessä, jonka rikkominen edes keskipitkän tai jopa pitkän aikavälin aikana näyttäytyy haastavana. Kehitys on haastavaa kaikissa maakunnissa HAMA-alueilla, myös maakunnissa, joissa muuten väestö kasvaa. Huomionarvoisesti myös HAMA-alueen sisällä on suuria eroja etenkin haja-asutuksen ja muiden alueiden välillä: alueen väestö keskittyi 2010-luvulla kohti tiiviimmin asuttuja alueita ja taajamia.

Harvaan asutun maaseudun väestön supistumisen tärkein ”katalysaattori” on (osin jo 1960-luvulta lähtien jatkunut) epätasapaino maan sisäisessä muuttoliikkeessä. HAMA-alue kärsii merkittäviä muuttotappioita muulle maalle kuntien välisen ja kuntien sisäisen muuttoliikkeen muodossa. Harvaan asuttu maaseutu menettää etenkin nuoria muuttajia muulle maalle koulutuksen, työn ja muiden syiden takia tehtyjen muuttojen seurauksena. Muuttotappiot nuorten ryhmässä ovat kaupunki-maaseutualueista suurimmat HAMA-alueella. Näiden tappioiden merkitys jäisi vähäiseksi, jos alueella muuttaisi merkittävästi 25–44-vuotiaita. Harvaan asuttu maaseutu saakin 25–44-vuotiaista muuttovoittoa, mutta muuttovoitot vain kahdeksasosan nuorten ryhmän tappioista. Tämän epäsuhdan seurauksena harvaan asutulla maaseudulla syntyvä ikäluokka yli puolittuu ikävuosien 18–24 aikana eikä koskaan palaudu edes puoleen syntymävuoden koosta.

Alueelta siirtyy muuttajien lisäksi muuttojen myötä myös huomattavasti potentiaalista tulevaa syntyvyyttä. Negatiivista vaikutusta korostaa tappioiden painottuminen naisten ryhmään. Muuttoliikkeen seurauksena hedelmällisessä iässä oleva väestö vähenee koko ajan, mikä supistaa alueella syntyvien määrää, johtaen tulevaisuudessa entistä nopeammin supistuvaan hedelmällisessä iässä olevaan väestöön. Kehän katkaisu on vaikeaa, sillä etenkin nuorten muuttoliikkeeseen vaikuttaminen on haastavaa. Supistumisen kehän katkaisussa avainasemassa ovatkin ennemmin 25–44-vuotiaiden muuttopäätökset maan sisäisessä ja kansainvälisessä muuttoliikkeessä, jotka taas sitoutuvat alueen elinvoiman sekä houkuttelevuuden kehitykseen.

Huolimatta muuttoliikkeen kehityksestä harvaan asutulla maaseudulla on käynnissä tiettyjä väestönkehityksen prosesseja, jotka johtavat lähes väistämättä väestön supistumiseen harvaan asutulla maaseudulla. Keskeisin näistä liittyy alueen ikärakenteeseen: harvaan asuttu maaseutu on poikkeuksellisen iäkästä. Poikkeuksellisen iäkäs väestö on taas seuraus⁴⁷ pitkänä jatkuneista muuttotappioista, jotka ovat vähentäneet etenkin nuorta väestöä alueella. Samaan syntyneiden määrä on vuosi vuodelta vähäisempi hedelmällisessä iässä olevan väestön vähenemisen takia ja kuolleiden määrä kasvaa vuosi vuodelta väestön ikääntymisen takia. Lopputuloksena harvaan asutulla maaseudulla kuolee jo nyt kolme henkilöä jokaista syntynyttä kohden. Tätä prosessia kiihdyttää 2010-luvulla myös harvaan asutulla maaseudulla laskenut yksilötason syntyvyys.

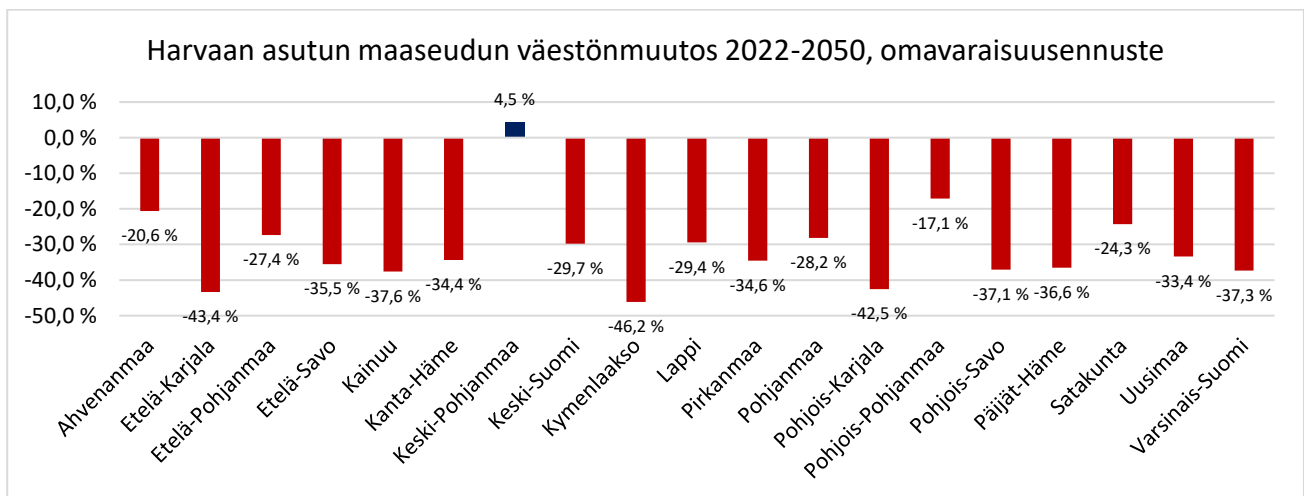
⁴⁷ Myös syntyvyyden lasku 1950-luvulta lähtien selittää osin tätä.

Kuva 2 Harvaan asutun maaseudun keskipitkän aikavälin lähes vääjäämätön väestön supistumisprosessi

Kuviossa 27. on kuvattu yllä esitetyn väestön prosessin vaikutusta HAMA-alueen väestönkehitykseen omavaraisuusennusteen muodossa maakunnittain⁴⁸ vuosien 2022–2050 aikana. Omavaraisuusennuste mallintaa, miten alueen väestö kehittyy pelkän syntyvyyden ja kuolleisuuden vaikutuksesta, ilman muuttoliikettä. Olettamina on maltillinen eliniän nousu vuosien 2022–2050 aikana ja vuosia 2017–2022 vastaava syntyvyys. Aiemman kehityksen perusteella omavaraisuusennuste on optimistinen kuva alueen tulevasta kehityksestä, sillä harvaan asuttu maaseutu kärsii myös muuttotappioita, joita mallinuksessa ei ole.

Omavaraisuusennusteessa alueen väestö vähenee 81 000 henkilöllä eli 31 prosentilla vuoteen 2050 mennessä, vuotta kohden keskimäärin 1,1 prosentilla eli 2 800 henkilöllä. Supistuminen on hieman nopeampaa 2020-luvulla. Muutos on valtava, etenkin jos harvaan asuttu maaseutu kärsii tämän lisäksi muuttotappioita. Jotta alueen väestö ei vähentyisi ollenkaan, harvaan asutun maaseudun täytyisi saada asukasluvuun suurempia muuttovoittoja⁴⁹ kuin sisempi kaupunkiseutu on saanut vuosien 2015–2022 aikana: muuttovoittojen täytyisi olla ennustejakson jokaisena vuonna samalla tasolla kuin Espoon ja Tampereen muuttovoitot (eniten muuttovoittoja saaneet kaupungit 2010-luvulla). **Harvaan asutulla maaseudun onkin pakko varautua myös tulevaan väestön supistumiseen**

Kuvio 25 Harvaan asutun maaseudun väestönkehitys omavaraisuusennusteessa (kehitys ilman muuttoliikkeen vaikutusta) 2022–2050. Lähde: Mallinnus MDI, pohjadata mallinnukseen: Tilastokeskus, Statfin; erillisaineisto.

Maakunnista ainoastaan Keski-Pohjanmaan HAMA-alueen väestö kasvasi vuosien 2022–2050 aikana ilman muuttoliikkeen vaikutusta, mitä selittää alueen poikkeavan nuori väestö sekä erityisen korkea. Muissa maakunnissa supistuspaine on hyvin suuri, joskin esimerkiksi Lapin HAMA-alueen kehitys voi vahvistua merkittävästi muuttoliikkeen vaikutuksesta, jos aiempi positiivinen kehitys jatkuu alueella. Osassa maakuntia harvaan asutun maaseudun kehitys uhkaa jäädä erittäin heikoksi, esimerkiksi Pohjois-Karjalassa väestö vähenee ilman muuttoliikkeen vaikutusta yli 40 prosentilla ja Kainuussa lähes 40 prosentilla.

⁴⁸ Omavaraisuusennuste on laskettu erikseen MDI:n toimesta tätä työtä varten.

⁴⁹ Tämä on osin yksinkertaistus, myös muuttoliikkeen rakenteella on myös merkittävä vaikutus vaadittujen muuttovoittojen tasoon.

Vaikka muuttoliike tuskin riittää kääntämään supistumiskierrettä, on muuttoliikkeen kehityksellä tästä huolimatta suuri merkitys alueen tulevaisuudelle. Alueen jatkuva väestön supistuminen ei tule katkeamaan tai tasaantumaan, ellei harvaan asutun maaseudun asema muuttoliikkeessä vahvistu. Muuttoliike on myös ainoa mekanismi, jolla alueen työikäisen väestön supistuminen hidastuisi tai päättyisi. 2020-luvun kehitys on ollut tässä mielessä positiivista harvaan asutulla maaseudulla. Muutos ei kuitenkaan ole vielä riittävä kääntämään merkittävästi alueen kehityksen kuvaa, mutta osoittaa alueella olevan vetovoimaa oikeissa olosuhteissa. Aluetasolla erot ovat kuitenkin suuria, etenkin Lapin harvaan asutun maaseudun vetovoiman kehitys oli 2020-luvulla vahvaa, toisaalta osissa harvaan asuttua maaseutua muutos oli vähäinen.

Myös maahanmuutto harvaan asutulle maaseudulle on lisääntynyt 2020-luvulla. Tulkinta harvaan asutun maaseudun asemasta kansainvälisen muuttoliikkeen näkökulmasta on kuitenkin kaksinainen. Toisaalta maahanmuuton kasvattaa työikäistä väestöä ja tuo alueella nuoria. Maahanmuutto tarjoaa myös uuden kasvun ”väylän” alueelle. Toisaalta maahanmuuton kasvu on ollut harvaan asutulla maaseudulla muita alueita vähäisempää: entistä pienempi osa koko maahan tulevasta maahanmuutosta kohdistuu HAMA-alueelle. Tulevan kehityksen kannalta maahanmuutto on harvaan asutulla maaseudulla mahdollinen ”jokerikortti”. Lisääntyvä maahanmuutto voi vahvistaa alueen väestönkehitystä vielä huomattavasti nykyistä enemmän, mutta toisaalta HAMA-alue uhkaa jäädä pahasti jälkeen muun maan kansainvälisestä vetovoimasta. Lisäksi pelkkä maahanmuuttojen lisääntyminen ei riitä, vaan maahanmuuttajien täytyisi myös jäädä alueelle.

Väestönkehityksestä poiketen muussa harvaan asutun maaseudun työllisyyteen liittyvässä elinvoimassa ja vapaa-ajan asumisessa havaittiin merkittävästi positiivisempia kehitystrendejä. Vaikka alueen työikäinen väestö supistui voimakkaasti heikon väestönkehityksen seurauksena, alueen työpaikkakehitys ja työllisen työvoiman kehitys oli vain maltillisesti negatiivista.

Harvaan asuttu maaseutu kärsi pitkään hyvin haastavasta työllisyystilanteesta, joka on osin saattanut selittää heikkoa väestönkehitystä⁵⁰. 2010-luvun loppupuolella alueen työllisyyden tila on kuitenkin lähestynyt muuta maata ja ero koko maan keskitasoon välillä on kaventunut, joskin harvaan asutun maaseudun työllisyyden tila on yhä jäljessä etenkin muusta maaseudusta. Harvaan asutun maaseudun haasteena on etenkin eläkeikää lähestyvien matala työllisyysaste, osin korkean työttömyyden ja osin aikaisten eläköitymisten takia. Vahvistunut työllisyystilanne on kuitenkin alueen elinvoiman ja hyvinvoinnin näkökulmasta erittäin positiivinen signaali. Etätyön yleistyminen voi myös tarjota tulevaisuudessa aiempaa parempia työllistymisen mahdollisuuksia harvaan asutulla maaseudulla, tuoden mahdollisuuksia myös alueen väestönkehitykselle. Työllisyystilanne parani kaikkien maakuntien harvaan asutulla maaseudulla, joskin etenkin Itä-Suomen maakunnissa työllisyyden tila on yhä heikko. Erityisen positiivinen muutos oli Lapissa ja Kainuussa.

Myös alueen työpaikkakehitys oli väestönkehitykseen verrattuna vahvaa, vaikka myös työpaikkojen määrä väheni. Työpaikkakehitys ei eronnut muista maaseutualueista ja oli myös työllisen väestön kehitystä vahvempaa. Alueen työpaikkaomavaraisuus on kasvanut, mikä kertoo alueen elinkeinotoiminnan positiivisesta kehityksestä. Työllisten määrä ei kasvanut vain koska muuhun maahan syntyi työllistymisen mahdollisuuksia, vaan harvaan asutulle maaseudulle syntyi ennemminkin työllistymisen mahdollisuuksia sekä alueella asuville että muussa maassa asuville. Supistumisen kehän yksi osatekijä, työpaikkojen määrän jatkuva väheneminen, on osin murtunut tai murtumassa HAMA-alueella, joskin maakunnittain kehityksessä on suuria eroja.

Alueen haasteena on kuitenkin yhä ”perinteisin” ja alkutuotantoon painottuva elinkeinorakenne. Maatalouden merkitys on erityisen korostunut alueella, mutta alan työpaikkakehitys on erittäin heikkoa. Heikko kehitys jatkunee myös tulevaisuudessa jo pelkästään eläköitymisten myötä. Samalla merkittävien kasvualojen, kuten tietotyön, työpaikkojen määrä on alueella yhä marginaalinen. Vastaavasti myös julkisen sektorin työpaikkojen merkitys on muita alueita vähäisempi ja vähenevä: sote-uudistus voi entisestään kiihdyttää tätä viemällä alueelta tärkeitä sota-alan työpaikkoja. Työpaikkakehitys on kuitenkin muuttamassa elinkeinorakennetta

⁵⁰ Koko kaupungeista katsottuna syrjäisen maaseudun haastava väestönkehitys vähintään 1990-luvulta lähtien on linkittynyt elinkeinorakenteen murrokseen ja tästä seuranneeseen työpaikkojen määrän huomattavaan vähenemiseen: monille maaseutualueille ei syntynyt korvaavia työpaikkoja 1990-luvun laman jälkeen, toisin kuin kaupunkeihin, joka on osaltaan ruokkinut keskittävää muuttoliikettä. (Muilu & Rusanen 2003; Tervo 2005; Lehtonen & Tykkyläinen 2010;).

kasvattaen esimerkiksi kaivosalan, matkailun sekä taiteiden ja viihteen osuutta työpaikoista. Jälkimmäiset kaksi alaa sitoutuvat myös alueen supistuvan oman väestöpohjan lisäksi kasvavaan monipaikkaiseen väestöön.

Vakituisesta väestöstä poiketen monipaikkainen väestö kasvaa HAMA-alueella. Jo nyt huomattava osuus koko maan vapaa-ajan asunnoista sijaitsee harvaan asutulla maaseudulla. Lisäksi vapaa-ajan asuntojen määrä on kasvanut HAMA-alueella merkittävästi (joskin maakunnittain hajonta on huomattavaa, suurin osa kasvusta tapahtui pelkästään Lapissa). Harvaan asutulla maaseudulla oli vuonna 2022 lähes vastaava määrä vapaa-ajan asuntoja kuin vakituisia asukkaita. Ennakoidulla väestönkehityksellä 2030-luvulla alueella vapaa-ajan asuntojen määrä ylittää vakituisten asuntojen määrän. On myös todennäköistä, että vapaa-ajan asujien määrä vain kasvaa tulevaisuudessa (Rannanpää et al. 2022).

Harvaan asuttu maaseutu on muuttumassa entistä vahvemmin vapaa-ajanvieton paikaksi, sillä vakituisten ja ei-vakituisten asukkaiden kehityksen trendit ovat täysin päin vastaiset. Jo nyt Etelä-Suomen maakuntien harvaan asuttu maaseutu on ensisijaisesti vapaa-ajan asumisen alue, jossa vain murto-osa etenkin kesäajan väestöstä on alueen vakituisia asukkaita. Vastaava kehitys voimistuu tulevaisuudessa myös muussa maassa, korostaen monipaikkaisten asukkaiden merkitystä alueen palveluille ja kehityksellä. Vapaa-ajan asumisen erittäin suuren merkityksen takia kaksoiskuntalaisuus muuttaisi hyvin huomattavasti harvaan asutun maaseudun toimintaympäristöä, ja ylipäättään alueen tulevan kehityksen kuvaa. Lisäksi vapaa-ajan asuminen on saanut harvaan asutulla maaseudulla uusia muotoja etätöön myötä: vaikka alueella ei sijaitse kovinkaan paljoa esimerkiksi tietotalojen työpaikkoja, todellisuudessa alueen vapaa-ajan asunnoilta tehdään mm. näille aloille merkittävässä määrin työtä.

Työssä tehtyjen haastatteluiden ja aiempien tutkimusten tarkastelun perusteella myös muut vallitsevat megatrendit kuin etätö tuovat taajama-alueiden ulkopuolisia alueita keskusteluun uudella tavalla. Tällaisia ovat esimerkiksi ilmastonmuutos, luontokato, luonnonläheisten elämäntapojen suosio sekä muuttunut turvallisuusympäristö.

Työssä tarkasteltu älykkään sopeutumisen käsite voi tarjota mielekkään tarkastelun viitekehityksen sekä toimintamalleja harvaan asutun maaseudun osin vääjäämättömille trendeille sekä muulle kehitykselle. Älykäs sopeutuminen korostaa keskittymistä asukkaiden elämän perusedellytysten turvaamiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen kasvun sijaan pitkällä aikavälillä. Tätä kautta lähestymistapa tarjoaa uusia tapoja tarkastella ja hallita väestön vähenemisen ja talouden supistumisen tuottamia haasteita. Älykkäässä sopeutumisessa supistumista ei tulkita kielteisenä prosessina, vaan se tarjoaa uusia mahdollisuuksia keskittyä asukkaiden elämänlaatuun ja hyvinvointiin hyödyntäen kestäviä ja innovatiivisia ratkaisuja.

Eryteisesti toimintamallit, jotka kytkeytyvät oletettiin talouden ja/tai väestöpohjan kasvusta voivat olla ongelmallisia harvaan asutun maaseudun näkökulmassa, jossa supistuminen on ollut pitkäaikaista ja tulee olemaan merkittävää myös tulevaisuudessa. Spesifisti harvaan asutun merkitys osana älykästä sopeutumista jää kuitenkin osin epäselväksi, ajattelun kiinnittyessä luontevammin supistuviin alueeseen tai maaseutualueisiin yleisesti. Tämä on myös kuntien toiminnan näkökulmasta luontevaa, sillä monissa harvaan asutun maaseudun kunnissa on myös muun tyyppisiä alueita: kunnat voivat hyödyntää älykkään sopeutumisen periaatteita eri alueille ominaisten haasteiden ja mahdollisuuksien mukaisesti.

Älykkään sopeutumisen käsitteen pohjalta on tärkeää hahmottaa supistumista ja elinvoimaa toisistaan osittain erillisinä kysymyksinä ja myös tunnistaa kasvun ja supistumisen erilaisia nyansseja. Kasvu ja supistumisen ovat dynamisessa suhteessa toisiinsa ja ne ovat tyypillisesti prosesseina olemassa samanaikaisesti koskien eri teemoja. Kaikki kasvu ei ole toivottavaa, mutta tästä huolimatta supistumisen tuottamat tosiasialliset haasteet on syytä tunnistaa. Esimerkiksi harvaan asutun maaseudun näkökulmasta väestön supistuminen ei yksin ole haaste, vaan kehitys muuttuu haasteeksi, kun tämä tuottaa taloudellisia tai hyvinvointiin liittyviä haasteita alueen asukkaille ja toimijoille.

Vaikka älykkään sopeutumisen käsitettä ei ole Suomessa kovin aktiivisesti käytetty harvaan asutun maaseudun tai ylipäättään supistuvien alueiden näkökulmasta, kuntien käytännön toiminnassa tehdään jo älykkääksi sopeutumiseksi tulkittavia toimia, mikä näkyy esimerkiksi kunnissa tehdyissä palveluverkkoihin ja kiinteistöihin

liittyvissä päätöksissä. Esimerkiksi väestön keskittymiseen harvaan asutulla maaseudulla kohti taajamia on reagoitu kunnissa myös keskittämällä palveluita kohti taajamia, mikä toisaalta myös tuottaa tulevaa väestön keskittymistä.

Työssä tunnistettiin, että älykkäällä sopeutumisella on kytkös myös kuntakentällä tuttuun pitovoiman käsitteeseen, joka on yksi mahdollinen väylä edistää älykkään sopeutumisen teemoja kuntakentällä. Tämän lisäksi älykkään sopeutumisen keskusteluun tulisi tuoda entistä vahvemmin mukaan ilmastoon ja luontoon liittyviä teemoja, jotka näkyvät vahvasti jo nyt kuntien ja alueiden toimissa. Kansallisella tasolla harvaan asuttujen älykästä sopeutumista voidaan tukea esimerkiksi kansallisilla infrainvestoinneilla, joita tulisi kohdistaa kaikille alueille.

Älykkään sopeutumisen toimijakenttä on moninainen ja siinä tulee huomioida kuntien ja alueiden lisäksi kolmas ja neljäs sektori, kansallinen toiminta ja hyvinvointialueet. Erityisesti hyvinvointialueet ovat uutena rakenteena jääneet vähemmälle huomiolle älykkään sopeutumisen keskustelussa. Hyvinvointialueiden merkitys kuitenkin korostuu erityisesti palveluiden sopeuttamiseen liittyvissä kysymyksissä. Lisäksi on syytä huomioida, että syrjäseuduilla erityisesti kolmannen ja neljännen sektorin merkitys korostuu suhteessa julkiseen toimintaan.

Vaikka älykäs sopeutuminen suunnittelua ja strategista päätöksentekoa kehystävänä käsitteenä voi tarjota uusia mahdollisuuksia hallita kestäväällä tavalla väestön ja talouden supistumista kunnissa ja alueilla, on myös tärkeää pohtia kriittisesti sen kykyä vastata supistumiskehityksen tuottamiin haasteisiin. Onko supistuvilla alueilla riittäviä resursseja älykkään sopeutumisen toimiin ja tarpeeksi kyvykkyyttä ennakoivaan tiedolla johtamiseen? Onko älykästä sopeutumista mahdollista käyttää vaikuttamisen välineenä riittävien resurssien takaamiseksi? Entä onko sen vetoavuus käsitteenä tarpeeksi suuri ohjaamaan kehittämistä ja kehitystä kestäväälle polulle?

Älykkään sopeutumisen lupauksien ohella sen haasteena on monitulkintaisuus ja vähäinen konkretia. Tästä huolimatta älykkään sopeutumisen mahdollisuuksiin tulisi suhtautua tutkivasti ja uteliaasti ja sen sijaan, että kunnissa ja alueilla tulisi pyrkiä toteuttamaan jonkinlaista ideaalimallia älykkäästä sopeutumisesta tulisi sen puitteissa käydystä keskustelusta ammentaa oman alueen haasteiden kanssa resonoivia oppeja ja suunnata kehittämistä ja esimerkiksi hanketoimintaa tästä inspiroituneena. Älykäs sopeutuminen on osaltaan myös jatkuva oppimisprosessi, joka tarjoaa eri toimijoille mahdollisuuden yhteiskehittämällä oppimiseen. Tämän tueksi kuitenkin kaivataan lisää tietoa älykkään sopeutumisen vaikuttavuuden logiikoista, joiden hahmottaminen voisi osaltaan auttaa älykkään sopeutumisen toimien suunnittelua ja toivottujen tulosten aikaansaamista.

Vapaa-ajan asuminen on erityisesti harvaan asuttuja alueita koskettava teema, joka tulee huomioida myös älykkäässä sopeutumisessa. Tämä kuitenkin korostaa vastavuoroisuuden merkitystä ja uusien käytäntöjen opettelua, jolla varmistetaan sopeutumisen kestävyys niin kakkosasujien, paikallisyhteisöjen kuin luonnon ja ympäristön näkökulmasta. Tämän teeman merkitystä korostaa entisestään vapaa-ajan asujien jatkuvassa kasvussa oleva määrä ja osuus harvaan asutun maaseudun alueella olevasta väestöstä.

Kokonaisuudessaan harvaan asutun maaseudun voimakas väestön supistuminen on alueen ehkä keskeisin haaste, mikä voi pahimmassa tapauksessa heikentää merkittävästi myös muun elinvoiman kehitystä. Väestön väheneminen ei ole yksinään haaste, mutta sen vaikutukset voivat olla erittäin negatiivisia.

Suhteellisen vahvasti kehittyvälle elinkeinotoiminnalle haasteena on työvoiman kehitys: jo pelkät eläköitymiset tulevat supistamaan HAMA-alueen työvoimaa poikkeuksellisen voimakkaasti. Tätä kehitystä tapahtui jo 2010-luvulla, mutta työllisyysasteen kasvu kompensoi tätä kehitystä. Työllisyysaste ei voi kuitenkaan kasvaa loputtomiin, jolloin työvoiman on tultava alueen ulkopuolelta. Optimistisessa skenaariossa tämä johtaa vahvistuvaan muuttoliikkeeseen alueelle ja väestönkehityksen vahvistumiseen, pessimistisessä skenaariossa tämä johtaa taloudellisen toimeliaisuuden vähenemiseen, ruokkien taas supistumisen kehää. Alueen kyky houkutelaa työvoimaa maan sisältä ja ulkomailta onkin nousemassa tulevan kehityksen kannalta avainkysymykseksi.

Vääjäämätön ja voimakas väestön supistuminen heijastuu erityisen negatiivisesti alueen asuntomarkkinoihin, ilman oikeasuhtaisia toimia paikalliselta ja kansalliselta tasolta. Voimakas väestön supistuminen vähentää esimerkiksi alueen asuntoihin liittyvää varallisuutta ja tekee pahimmassa tapauksessa alueen kiinteistöistä arvottomia. Tällä on hyvin negatiivisia vaikutuksia alueen asukkaiden taloudelliseen hyvinvointiin, sillä suomalaisten asuntokuntien varallisuudesta huomattava osuus on sidottu asuntoihin. Samalla myös uusi asuntotuotanto alueelle muuttuu entistä haastavammaksi, esimerkiksi lainoituksen haasteiden ja heikkojen vakuusarvojen takia. Tämä kehitys on erityisen huomionarvoisesta alueen nopeasti iäkkään väestön näkökulmasta, jolle voi syntyä tarve muuttaa lähemmäs palveluita.

Alueen väestön vähetessä myös harvaan asutun maaseudun väestöllinen painoarvo ja merkitys luonnollisesti vähenee kansallisesti. Tämä voi (entisestään) vähentää valtion tai muiden tahojen halukkuutta panostaa ja investoida harvaan asuttuun maaseutuun sekä torjua alueeseen liittyviä spesifejä haasteita. Lisäksi vähenevä väestöpohja voi johtaa palveluiden entistä laaja-alaisempaan vetäytymiseen alueelta (etenkin sote-palveluiden osalta riski on hyvin suuri). Alueeseen tehtyjen investointien väheneminen ja palveluiden vetäytyminen tulisivat kuitenkin entisestään ruokkimaan alueen supistumista ja osin sementtoimaan myös tulevaisuudessa hyvin negatiivisen kehityksen, samalla syöden jo olemassa olevia mahdollisuuksia alueen elinvoiman vahvistumisesta ja uudistumisesta.

Tarkastelussa nousee myös vahvasti esille harvaan asutun maaseudun moninaisuus alueittain. Vaikka kehityksessä on monia yhteisiä piirteitä, eri osissa Suomea harvaan asutun maaseudun elinvoiman tila ja tämän kehityksen tulevaisuuden kuvat poikkeavat merkittävästi. Osissa maakuntia elinvoiman kehityksessä on hyvinkin positiivisia trendejä, osin myös väestönkehityksen osalta. Erityisesti Lapin harvaan asutun maaseudulla oli kaikilla osa-alueilla erittäin positiivisia trendejä, jotka tarjoavat 2020-luvulle huomattavasti paremmat lähtökohdat kuin alueella oli 2010-luvun alussa (myös osoittaen positiivisen muutoksen mahdollisuuden harvaan asutulla maaseudulla). Pienempiä positiivisia muutostrendejä on havaittavissa myös esimerkiksi Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Samalla kuitenkin erityisesti Itä-Suomen maakunnissa (ja erityisesti Pohjois-Karjalassa) harvaan asutun maaseudun tila ja kehitys on erityisen haastavaa sekä väestön että työssäkäynnin näkökulmasta. Alueelta jo pelkkä väestöpohjan erityisen voimakas toteutunut ja tuleva supistuminen tulee johtamaan asutuksen harvenemiseen tai jopa alueiden tyhjentymiseen. Tähän liittyy myös huomionarvoisia turvallisuuspoliittisia aspekkeja. Turvallisuuspoliittisen ympäristön muutos vuoden 2022 Venäjän Ukrainaan kohdistaman hyökkäyssodan eskalaation takia on myös entisestään heikentänyt koko Itä-Suomen elinvoiman nykytilaa ja tulevaisuutta, mikä heijastuu negatiivisesti myös harvaan asutulle maaseudulle ilman aktiivisia toimia.

On huomionarvoista, että vielä vuonna 2050 harvaan asutulla maaseudulla on negatiivisimminkin tulevaisuuden kuvissa suuren kaupungin verran asukkaita. Harvaan asuttu maaseutu tulee siis säilymään merkittävänä ja ominaispiirteiltään poikkeavana alueena myös tulevaisuudessa, jossa asuu palveluita tarvitsevia ja niitä käyttäviä vakituisia ja enenemässä määrin myös ei-vakituisia asukkaita. Vaikka alueen elinvoiman tilaan liittyy merkittäviä ja osin vääjäämättömiä haasteita, harvaan asutulla maaseudulla on ja tulee olemaan huomattavaa kansallista merkitystä, jota tietyt megatrendit saattavat korostaa entisestään. HAMA-alueen haasteisiin vastaaminen vaatii kuitenkin HAMA-alueen ja kansallisilta toimijoilta sekä panostusta että mahdollisesti myös uusia näkökulmia ja avauksia.

LÄHTEET

Ahonen, V-V. & Savolainen, S. (2020). Mitä on kuntien älykäs muutokseen sopeutuminen?

<https://valtioneuvosto.fi/-/10623/mita-on-kuntien-alykas-muutokseen-sopeutuminen->

Antikainen, J., Honkaniemi, T., Jolkkonen, A., Kahila, P., Kotilainen, A., Kurvinen, A., Lemponen, V., Lundström, N., Luoto, I., Niemi, T., Pyykkönen, S., Rehunen, A., Saukkonen, P., Viinamäki, O. & Viinikka, A. (2017) *Smart Countryside – Maaseudun palveluiden kehittäminen ja monipuolistaminen digitalisaatiota ja kokeiluja hyödyntämällä*. Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisusarja 9/2017

Are Young Swedes Moving More? A Cohort Analysis of Internal Migration by Move Order Bernard, Aude & Kolk, Martin *European journal of population*, 2019-11-29, Vol.36 (3), p.601-615

Aro, Rasmus; Kangas, Emilia; Manu, Samuli; Rannanpää, Sari & Siltanen, Kirsi (2021): Tilastokatsaus naisten tietotyöstä maaseudulla. MDI Public Oy. Julkaisu osana Uuden työn mahdollisuudet maaseudulla naisten näkökulmasta (Maa- ja metsätalousministeriö).

Aro, Rasmus; Ruokonen, Henrika & Varjonen, Jani (2022) Tietotyö maaseutualueilla — mitä kertovat tilastot? MDI:n julkaisu, osa MMM makera-rahoitettua Matti-hanketta

Branden, Maria (2014): Gender, Gender Ideology, and Couples' Migration Decisions. *Journal of Family Issues* 2014, Vol. 35(7) 950–971.

Brave New Europe. (2020). Manifesto for a More Sustainable and Fairer Netherlands after Corona. Saatavilla: <https://braveneweuropa.com/manifesto-for-a-more-sustainable-and-fairer-netherlands-after-corona>

Dahlström, Maria (1996): Young Women in a Male Periphery- Experiences from the Scandinavian North

Donner-Amnell, J. (2020). Elinvoimaista ja kestävää kehitystä kasvuseutujen ulkopuolella? Tapaustutkimukset Jämtlannista ja Kainuusta. *Terra* 132(3), 115–131.

Fischer, Peter & Malmberg, Gunnar (2001): 'Settled people don't move: on life-course and (im)mobility in Sweden'. *International Journal of Population Geography* 7(5): 357–371.

Haapanen, Mika & Ritsilä, Jari (2007) Can Migration Decisions be Affected by Income Policy Interventions? Evidence from Finland, *Regional Studies*, 41:3, 339-348

Haavisto, I. & Saarinen, J. (2021). Kaksoiskuntalaisuus ei innosta mökkeileviä suomalaisia. Saatavilla: <https://hybridisuomi.fi/artikkelit/kaksoiskuntalaisuus-ei-innosta-mokkeilevia-suomalaisia/>

Huberts, H., Puriņš, R., Adele, B., Heiskanen, V., Mustonen, V., Jacks, L., & Keegan, E. (2023). Case study of Daugavpils Latvia. Nordplus: Smart Shrinking as Development Approach for De-populating Regions around the Baltic Sea.

Ihmisten saaristo – Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020–2023. (2020). Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 13. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-385-5>

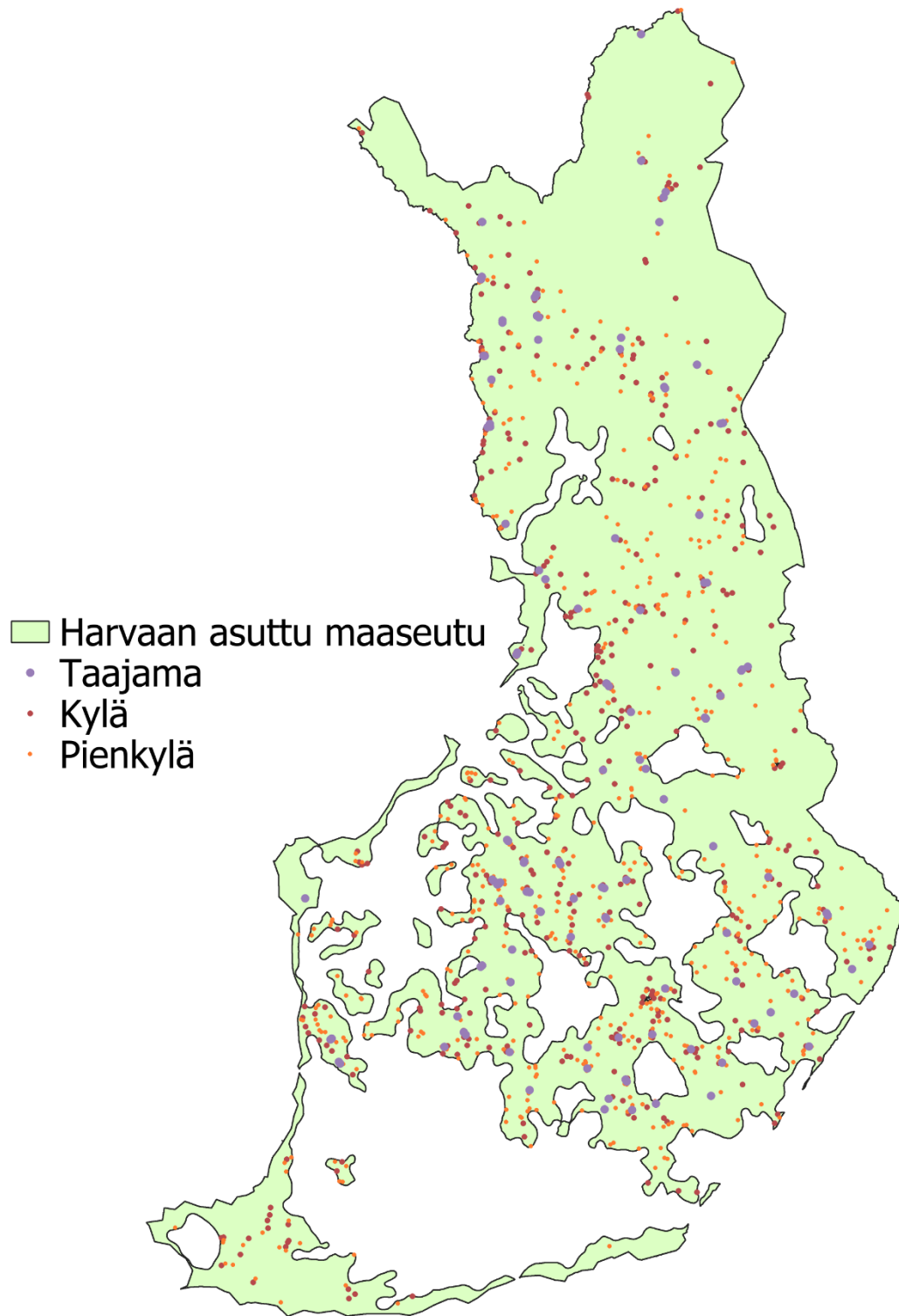
Illumets, M. H., Rautiainen, S., Kaprālis, G., Cvetkovaitė, I. (2022). Smart shrinking as a development approach for Kerimäki and Valga.

Kahila, P., T. Hirvonen, A. Jolkkonen, A. Kurvinen, V. Lemponen, T. Makkonen, S. Rautiainen, A. Copus, J. Teräs, E. Turunen, J. Lebbing, L. Vester & M. Meijer (2022). Mitä on älykäs sopeutuminen? Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:42. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Kallinen, A. & Pirttijärvi, R. (2018) *Maatilojen kehitysnäkymät 2025*. Kantar TNS. <https://www.ely-keskus.fi/documents/10191/32907946/Kehitysnäkymät+2025+Kaakkois-Suomi.pdf/17f5e929-f08f-48f8-88bb-b9d3ffd05b4d> Luettu 14.11.2023
- Kattilakoski, M., Husberg, A., Kuhmonen, H., Rutanen, J., Vihinen, H., Töyli, P., Lukkari, T., Osmonen, E., Väre, T. & Åström, C. (2021) *Ajassa uudistuva maaseutu – Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2021 – 2027*. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2021:12
- Kauppinen, J. (2022) *Kuka auttaa harvaan asutuilla alueilla ja maaseudulla? – Lisää ymmärrystä pelastustoimelle*. Sisäministeriön julkaisuja 2022:9
- Kontio, T. (2015) *Maaseudun asukkaiden hyvinvointi Kaakkois-Suomessa*. Maaseudun uusi aika 1.
- Kulu, Hill. 2013. Why Do Fertility Levels Vary between Urban and Rural Areas. *Regional Studies* 47(6):895-912.
- Kytö, H., Tuorila, H. & Leskinen, J. (2006) *Maaseudun vetovoimaisuus ja kuluttajien yksilölliset elämäntavat – tutkimuskokonaisuuden loppuraportti*. Kuluttajantutkimuskeskus.
- Lehtonen, O. & Vihinen, H. (2020) *Kohti kestäväää monipaikkaista yhteiskuntaa* Teoksessa Maaseutututkimus 1/2020
- Lehtonen, Olli & Kotavaara, Ossi (2021): Havainnot ihmisten liikkuvuudesta ja nettomuuttoliikkeestä koronapandemian aikana. *Maaseutututkimus, Finnish Journal of Rural Studies* vol. 29 nro 1 (2021).
- Lehtonen, Olli & Tykkyläinen, Markku (2010b). Kuinka väestö sijoittuu siirryttäessä tietoyhteiskuntaan? – esimerkkinä Itä-Suomi. *Yhteiskuntapolitiikka*, 75 (5), 500-518.
- Lundmark, L., Carson, D. A., & Eimermann, M. (2022). Spillover sponge or something else? Dismantling expectations for rural development resulting from giga-investments in Northern Sweden. *Fennia*, 200(2), 157–174. <https://doi.org/10.11143/fennia.120530>
- Luontoon.fi. (2023). Kesäkuussa laajentuneen Tiilikjärven kansallispuiston käyntimäärä kasvoi reippaasti. Saatavilla: <https://www.luontoon.fi/-/kesakuussa-laajentuneen-tiilikajarven-kansallispuiston-kayntimaara-kasvoi-reippaasti>
- Maa- ja metsätalousministeriö (2017): Nuoret aikuiset mökkeilijöinä 2030 -selvitys. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 5/2017
- Makkonen, T., & Inkinen, T. (2023). Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies*, 97, 334-344. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.023>
- Makkonen, T., Jolkkonen, A., Kurvinen, A. & Lemponen, V. (2022) *Sopeutuvat innovatiiviset maaseudut* Spatia raportteja 2/2022
- MDI. (2023). Uusi indeksi kertoo, miten Suomen alueilla menee. Saatavilla: <https://www.mdi.fi/uusi-indeksi-kertoo-miten-suomen-alueilla-menee/>
- Muilu, Toivo & Rusanen, Jarmo: Rural young people in regional development— the case of Finland in 1970–2000. *Journal of Rural Studies* 19 (2003) 295–307
- Nordregio 2022:3: Remote work: Effects on Nordic people, places and planing 2021-2024
- Rannanpää, S., Manu, M., Aro, R., Ruokonen, R., Sinerma, J., Teräs, J. & Turunen, E. (2023) *Monipaikkainen ja paikkariippumaton tietotyö maaseudulla – Potentiaalista toimiin*. MDI Policy Brief 2023:2
- Rannanpää, Sari; Antikainen, Janne; Aro, Rasmus; Huttunen, Jaakko; Hovi, Sebastian; Pitkänen, Kati; Strandell, Anna; Nurmio, Kimmo; Rehunen, Antti; Vihinen, Hilikka; Lehtonen, Olli; Muilu, Toivo; Weckroth, Mikko (2022): Elinvoimainen ja kestävä monipaikkainen Suomi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:9.

- Rauhut, Daniel & Littke, Helene (2016): A One Way Ticket to the City, Please!' on Young Women Leaving the Swedish Peripheral Region Västernorrland. *Journal of Rural Studies* Volume 43, February 2016, Pages 301-310.
- Rotkirch, Anna (2020): Syntyvyyden lasku ja muuttunut lastensaantimaisema. *Väestöliitto* 2020, 27-48. Raportissa Kestävän väestönkehityksen Suomi - Väestöliiton väestöpoliittinen raportti 2020. Toim. Tiia Sorsa
- Rotkirch, Anna; Tammissalo, Kristiina; Miettinen, Anneli & Berg, Venla: Miksi vanhemmuutta lykätään? *Väestöliitto, Perhebarometri* 2017.
- Roustaei, Zahra; Räisänen, Sari; Gissler, Mika & Heinonen, Seppo (2019): Fertility rates and the postponement of first births: a descriptive study with Finnish population data. *BMJ Open* 2019
- Saarsalmi, P., Karvonen, S., Kauppinen, T. & Koskela, T. (2017) *Kaupunki-maaseutuluokituksen mukaisten terveys- ja hyvinvointierojen vaihtelu maan eri osissa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017):2
- Schmidt-Thomé, K., & Lilius, J. (2023). Smart shrinkage and multi-locality – The appeal of hope illustrated through Puolanka, a rural municipality in Finland. *Urban Planning and Transport Research*, 11(1), 2165140. <https://doi.org/10.1080/21650020.2023.2165140>
- Sitra. (2023). Megatrendit. Saatavilla: <https://www.sitra.fi/aiheet/megatrendit/>
- Soininvaara, Ilppo, Aro, Rasmus, Hämäläinen, Timo ja Pyykkönen, Sinikukka (2022): COVID-19-pandemian vaikutukset Helsingin seudun muuttoliikkeeseen, asuntomarkkinoihin ja asumispreferensseihin. *HSL Helsingin seudun liikenne, Helsingin kaupunki, MAL2023*
- Taegen, J., Verma, I. & Arpiainen, L. (2020). Taajamien kehittäminen väestöltään vähenevässä kunnissa: Elinvoimainen taajama-hanke. *Ympäristöministeriön julkaisuja* 2020(21).
- Tantarinmäki, S. (2020) *Etätyö tulee taas!* Teoksessa *Maaseutututkimus* 1/2020
- Tervo, H., Helminen, V., Rehunen, A. & Tohmo, T. (2018) *Onko urbanisaatio maaseudun turma? Kaupunkien väestönkasvun vaikutukset erityyppisen maaseudun väestönkehitykseen Suomessa ajanjaksolla 1990 – 2015*. *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2018):3
- Tervo, Hannu (2005): Regional policy lessons from Finland. 267-282. Teoksessa *Regional Disparities in Small Countries* (2005). Toim. Daniel Felsenstein, Boris A. Portnov
- Valtiovarainministeriö. (2023). Kuntien normien vähentäminen ja kuntakokeilut käynnistyvät – ehdotuksia purettavista normeista voi jättää marraskuussa. Saatavilla: <https://vm.fi/-/kuntien-normien-vahentaminen-ja-kuntakokeilut-kaynnistyvat-ehdotuksia-purettavista-normeista-voi-jattaa-marraskuussa>
- Voutilainen, Olli; Korhonen, Kirsi; Ovaska, Ulla; Vihinen, Hilikka (2021): *Mökkibarometri 2021*. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 47/2021
- Ye, X., Fan, L., & Lei, C. (2023). Intensive-Use-Oriented Performance Evaluation and Optimization of Rural Industrial Land: A Case Study of Wujiang District, China. *Sustainability*, 15(15), 8523. <https://doi.org/10.3390/su15118523>
- Vilkama, Katja & Yousfi, Saara (2010): Integration policies and legislation in Finland. Teoksessa *Immigration, Housing and Segregation in the Nordic Welfare States*.

LIITTEET

Kartta 8 Harvaan asuttu maaseutu. Lähde: Suomen ympäristökeskus.

Taulukko 5 Suomen ympäristökeskuksen kaupunki-maaseutu-luokituksen kriteerit (Lähde: SYKE).

Alue	Kriteerit
Sisempi kaupunkialue	"Sisempi kaupunkialue kuvaa kaupunkien tiivistä ja yhtenäistä tehokkaasti rakennettua aluetta. Sisemmällä kaupunkialueella lähiympäristön vallitseva aluetehokkuus on vähintään 0,1, joka vastaa tiivistä pientaloaluetta. Sisemmästä kaupunkialueesta irrallaan sijaitsevat korkean aluetehokkuuden alueet sisällytetään ulompaan kaupunkialueeseen. Jokaisella keskustaajamalla voi olla vain yksi sisempi kaupunkialue. Poikkeuksen tästä muodostavat Helsingin kaupunkiseudulla sijaitsevat kaupungit Järvenpää ja Kerava, joille muodostetaan oma sisempi kaupunkialue."
Ulompi kaupunkialue	"Ulompi kaupunkialue koostuu erillisistä lähiöistä, kaupan, teollisuuden ja toimistojen reunakaupungista sekä toisaalta kaupungin viheralueista ja alemman tehokkuuden asuinalueista, jotka kuitenkin ovat selvästi osa yhtenäistä kaupunkialuetta. Ulomalla kaupunkialueella kolmasosa lähiympäristöstä on vähintään 0,02 aluetehokkuuden aluetta. Tällä kriteerillä ulomman kaupunkialueen ulkoraja estimoi asemakaavoitetun alueen ulkorajaa ja näin suunnitellusti rakennettua yhtenäistä kaupunkialuetta."
Kaupungin kehysalue	"Kehysalue kuvaa välittömästi fyysiseen kaupunkialueeseen kytkeytyvää osaa kaupungin ja maaseudun välivyöhykkeestä. Kehysalueen rajaukseen liittyy kaupunkiseutujen lähitaajamien tunnistaminen. Lähitaajamat ovat välittömässä fyysisessä ja toiminnallisessa yhteydessä keskustaajamaan. Kehysalueen rajausta perustuu ydinkaupunkialueen ulkorajalta ja lähitaajamien ytimistä laskettuihin aika- ja matkaetäisyyksiin. Kehysalueen laajuus riippuu paljolti lähitaajamien määrästä. Perussääntönä kehysalueen laajuus on 5 kilometriä ydinkaupunkialueen reunasta ja 3 kilometriä lähitaajaman ytimistä. Lisäksi tietyhteyksiä on painotettu matka-aikaetäisyyteen perustuvalla kriteerillä. Kehysalue kattaa kaupungin välittömässä läheisyydessä olevat sekoittuneet alueet. Siihen sisältyy sekä tiiviitä taajama-alueita että maaseutumaisia alueita. Kehysalueella on kaupunkien viherkennettä tukevia alueita, mutta sieltä löytyvät myös kaupungin tulevat kasvualueet."
Maaseudun paikalliskeskukset	"Maaseudun paikalliskeskukset ovat kaupunkien vaikutusalueen ulkopuolelle jääviä pienempiä keskuksia. Ne koostuvat pienemmistä kaupunkimaisista taajamista, joilla on selkeä keskusta sekä isoimmista maaseutumaisemmista kirkonkyläkeskuksista. Paikalliskeskuksille on ominaista rakenteeltaan tiivis keskusta sekä rooli ympäröivän alueen keskuksena. Ne rajataan väestömäärä, asukastiheys, työpaikkamäärä ja aluetehokkuuskriteerien perusteella, joilla kuvataan taajaman keskusalueen laajuutta sekä kokoa ja tiiveyttä niin asumisen kuin työpaikkojen alueena." "Kolme neljästä kriteeristä pitää täytyä, jotta taajama luokitellaan maaseudun paikalliskeskukseksi. Näiden joukossa on kuitenkin sellaisia, jotka ovat suurempien kaupunkiseutujen lähitaajamia. Näitä ei siis erotella erikseen paikalliskeskuksiksi, joten lisäkriteeriksi siis muodostuu taajaman fyysis-toiminnallinen etäisyys kaupunkialueista."
Kaupungin läheinen maaseutu	"Kaupungin läheinen maaseutu on maaseutumaista aluetta, joka on toiminnallisesti ja fyysisesti lähellä kaupunkialueita. Se rajataan suhteessa jo rajattuihin kaupunkialueisiin. Luokka kuvaa kaupunkien laajempaa toiminnallista työssäkäyntialuetta. Aluerajaus perustuu potentiaaliseen saavutettavuuteen ja ydinkaupunkialueille suuntautuvaan työssäkäyntiin. Kaupungin läheinen maaseutu pitää sisällään erityyppisiä maaseutualueita: taajamia, ydinmaaseudun kaltaisia maaseutualueita sekä harvaan asuttuja alueita. Kaupungin läheinen maaseutu on laajin niiden kaupunkialueiden ympärillä, joissa väestöä on paljon tai kaupungin työssäkäyntialue on laaja."
Ydinmaaseutu	"Ydinmaaseutu on joko vahvaa alkutuotannon aluetta tai toimintoiltaan monipuolista suhteellisen tiiviisti asuttua maaseutua. Ydinmaaseutu on suhteellisen etäällä suurista keskuksista, sillä se rajautuu kaupungin läheisen maaseudun ulkopuolelle. Pienien kaupunkien ympärillä se voi kuitenkin ulottua lähelle kaupunkialuetta. Aluetta luonnehtivat keskikokoiset keskuskeskukset, kirkonkylät ja suhteellisen tiheä pienten taajamien verkosto. Alueen maankäyttö on intensiivistä, joten erityisesti maatalousvaltaiset alueet nousevat ydinmaaseuduksi. Myös suhteellisesti pienemmän intensiteetin harvemmin asutut alueet voivat nousta ydinmaaseuduksi, mikäli alueella asuvien työllisten toimialajakautta on paikallistasolla monipuolinen."
Harvaan asuttu maaseutu	"Harvaan asuttu maaseutu on paikalliselta elinkeinorakenteeltaan yksipuolista ja väestömäärältään harvaan asuttua aluetta, jonka yleisin maankäyttöluokka on metsä tai suo. Lähtökohtaisesti alueet sijaitsevat kaukana isoista keskuksista. Alueen asutusrakenne on

	hajanaista, taajamia on harvassa ja niiden välillä saattaa olla laajoja asumattomia alueita. Harvaan asutuksi maaseuduksi luokitellaan ne maaseutualueet, jotka eivät täytä kaupungin läheisen maaseudun tai ydinmaaseudun kriteereitä.”
--	--

Taulukko 6 Yhdyskuntarakenteen alueiden kriteerit sekä taajamat ja lähialueen kriteerit (Lähde: SYKE),

Alue	Kriteerit
Taajamat	”Ruudukolle toteutetaan yleistys, jossa jokaiseen ruutuun lasketaan summa 1 km:n etäisyydellä olevien ruutujen rakennuksen lukumäärästä ja valitaan ne ruudut, joiden summa-arvo on > 39. Valittujen ruutujen sisältä toteutetaan uusi yleistys, jossa lasketaan vierekkäisten ruutujen summa kerrosalasta. Valitaan ne arvot, jotka ylittävät arvon 1499. Poistetaan ruudukon sisään jäävien tyhjien alueiden ruudut. Valitaan ne alkuperäisen rakennuskannan tilastoruuduston ruudut, jotka jäävät valittujen ruutujen sisään. Valituista perusaineiston ruuduista valitaan ne ruudut, joissa rakennusten lukumäärän summa on > 1 tai kerrosalan summa > 299 Lasketaan ruuduista 250 metrin etäisyysvyöhyke. Lasketaan etäisyysvyöhykkeestä uusi etäisyysvyöhyke ”sisäänpäin”. Valitaan ne alkuperäisen rakennuskannan tilastoruuduston ruudut, jotka jäävät valittujen ruutujen sisään. Yhdistetään ruudusto (ehtona ruudun sivun osuminen toiseen ruutuun) Lasketaan muodostuneisiin alueisiin väestötieto ja valitaan ne alueet, joissa asukasluku > 199.”
Kylät	”Ne yhtenäiset rakennetut 250 x 250 m ruuduista muodostetut alueet, joissa ruudun ja sitä ympäröivien kahdeksan ruudun rakennusten yhteenlaskettu lukumäärä on vähintään kuusi. - Alueet eivät ole taajama-alueita - Alueella asuu vähintään 40 asukasta. Loma-asuntoja ei ole huomioitu.”
Pienkylät	”Samat kriteerit kuin kylien muodostamisessa, mutta yli 20 asukkaan ja alle 40 asukkaan alueet luokitellaan pienkyliksi.”
Haja-asutusalue	”Alueet, jotka eivät kuulu taajamiin, kyliin eivätkä pienkyliin, mutta joissa on vähintään yksi asuttu rakennus (=väestöä) kilometrin säteellä. Harvaan maaseutu-asutukseen voi kuulua myös saaria, joissa ei ole asutusta. Kilometrin säteellä näistä on kuitenkin maaseutu-asutusta, joten ne kuuluvat maaseutu-asutuksen 'piiriin'. YKR-taajamien ja kylien ulkopuolelle voi myös kuulua harvaan maaseutu-asutukseen kuuluvia alueita, joissa ei ole asutusta. Näiden alueiden mukaantulo johtuu läheisen YKR-taajaman tai kylän vaikutuksesta.”
Taajamat ja lähialueet	Taajamien keskipisteestä 15 minuutissa saavutettavissa olevat harvaan asutun maaseudun alueet henkilöautolla ajaessa.

Taulukko 7 Maakunnittainen HAMA-alueiden väestönkehitys 2009–2021 YKR-taajamissa ja haja-asutusalueilla.

Maakunta	Taajamat	Kylät	Pienkylät	Haja-asutusalue	15 minuutin päässä taajamasta*
Ahvenanmaa	-	-68	-21	-108	-
Etelä-Karjala	-	-57	-37	-709	-
Etelä-Pohjanmaa	-53	-135	-70	-986	-73
Etelä-Savo	-2 762	-443	-239	-3 458	-1126
Kainuu	-1 717	-147	-135	-2 547	-451
Kanta-Häme	-	-7	-11	-59	-
Keski-Pohjanmaa	-209	-159	-62	-224	-150
Keski-Suomi	-2 213	-519	-220	-3 685	-1255
Kymenlaakso	-	-24	-46	-234	-
Lappi	-1 938	-560	-593	-3 010	-546
Pirkanmaa	-894	-221	-37	-1 285	-248
Pohjanmaa	-48	-148	-41	-311	4
Pohjois-Karjala	-2 354	-400	-441	-3 455	-1100

Pohjois-Pohjanmaa	-1 232	-719	-170	-3 052	-809
Pohjois-Savo	-1 190	-261	-196	-3 223	-709
Päijät-Häme	-	-5	-23	-353	-
Satakunta	-325	-104	-58	-486	-226
Uusimaa	-	-15	0	-53	-
Varsinais-Suomi	-	-126	-46	-90	-

Taulukko 8 Asutetut ja autoituneet asuinalueet ja niiden väestötiedot vuosien 2010–2022 aikana.

Maakunta	Uudet asuinalueet (km ²)	Autoituneet asuinalueet (km ²)	Uudet asukkaat	"Kadonneet" asukkaat
Ahvenanmaa	39	49	92	117
Etelä-Karjala	54	134	102	232
Etelä-Pohjanmaa	39	127	96	259
Etelä-Savo	422	605	879	1 070
Kainuu	158	445	332	946
Kanta-Häme	6	20	9	32
Keski-Pohjanmaa	21	41	56	80
Keski-Suomi	252	500	569	933
Kymenlaakso	18	59	30	110
Lappi	375	690	833	1 293
Pirkanmaa	127	255	241	432
Pohjanmaa	21	67	50	136
Pohjois-Karjala	256	565	516	905
Pohjois-Pohjanmaa	213	471	541	895
Pohjois-Savo	218	497	437	901
Päijät-Häme	58	118	101	220
Satakunta	30	68	59	113
Uusimaa	15	42	23	63
Varsinais-Suomi	69	86	148	146
Yhteensä	2 391	4 839	5 114	8 883

Taulukko 9 Väestönkehityksen osatekijät harvaan asutulla maaseudulla maakunnittain 2015–2022

	Henkilöä				Henkilöä/1 000 asukasta			
	Luonnollinen väestönlisäys	Kuntien välinen nettomuutto	Netto-maahanmuutto	Kuntien sisäinen muuttoliike	Luonnollinen väestönlisäys	Kuntien välinen nettomuutto	Netto-maahanmuutto	Kuntien sisäinen muuttoliike
Ahvenanmaa	-140	-152	145	-36	-7,3	-7,9	7,6	-1,9
Etelä-Karjala	-259	-79	9	-229	-9,0	-2,7	0,3	-7,9
Etelä-Pohjanmaa	-228	-314	17	-509	-4,9	-6,8	0,4	-11,0
Etelä-Savo	-4140	-910	597	-1084	-11,6	-2,6	1,7	-3,0
Kainuu	-2069	-970	542	-848	-11,0	-5,1	2,9	-4,5
Kanta-Häme	-80	7	11	-13	-23,9	2,2	3,4	-3,8

Keski-Pohjanmaa	-25	-461	11	-111	-0,6	-10,3	0,2	-2,5
Keski-Suomi	-2871	-1523	323	-983	-9,2	-4,9	1,0	-3,2
Kymenlaakso	-76	25	14	-179	-8,0	2,6	1,5	-18,8
Lappi	-3635	-423	798	-1384	-7,6	-0,9	1,7	-2,9
Pirkanmaa	-1144	-327	184	-516	-9,4	-2,7	1,5	-4,2
Pohjanmaa	-165	-124	57	-159	-6,3	-4,7	2,2	-6,1
Pohjois-Karjala	-3113	-1053	264	-1298	-12,2	-4,1	1,0	-5,1
Pohjois-Pohjanmaa	-1673	-2036	776	-1058	-5,6	-6,8	2,6	-3,5
Pohjois-Savo	-2037	-832	158	-1176	-9,7	-4,0	0,8	-5,6
Päijät-Häme	-129	5	13	-211	-6,8	0,2	0,7	-11,1
Satakunta	-340	-285	26	-138	-7,4	-6,2	0,6	-3,0
Uusimaa	-40	7	21	-27	-6,5	1,2	3,4	-4,4
Varsinais-Suomi	-198	11	58	-46	-8,3	0,5	2,4	-1,9

Taulukko 10 Työllisyyden ja työpaikkojen vuosien 2015–2021 kehityksen avainlukuja maakunnittain harvaan asutulla maaseudulla

Muutos 2015–2021	Työkäinen				Työkäinen väestö (15–64)			
	väestö (15–64)	Työllinen työvoima	Työtön työvoima	Työpaikat	(%)	Työllinen työvoima (%)	Työtön työvoima (%)	Työpaikat (%)
Ahvenanmaa	-132	-75	-5	240	-10,4 %	-7,5 %	-12,8 %	72,7 %
Etelä-Karjala	-377	-253	-49	-260	-19,6 %	-20,4 %	-22,0 %	-27,4 %
Etelä-Pohjanmaa	-695	-202	-187	-266	-21,3 %	-10,2 %	-51,5 %	-15,5 %
Etelä-Savo	-4022	-1 049	-1 212	-1424	-17,4 %	-7,3 %	-43,6 %	-6,1 %
Kainuu	-2640	-495	-985	148	-20,5 %	-6,9 %	-49,5 %	1,3 %
Kanta-Häme	-43	-17	-11	-18	-18,7 %	-13,5 %	-40,7 %	-11,1 %
Keski-Pohjanmaa	-469	-132	-126	-308	-16,3 %	-7,3 %	-47,4 %	-10,1 %
Keski-Suomi	-3595	-635	-1 404	-766	-17,6 %	-5,2 %	-47,1 %	-4,2 %
Kymenlaakso	-148	-66	-31	168	-22,4 %	-15,6 %	-38,8 %	9,6 %
Lappi	-4143	226	-1 722	482	-12,7 %	1,1 %	-40,7 %	1,3 %
Pirkanmaa	-1185	-137	-520	-640	-15,3 %	-2,9 %	-53,0 %	-8,9 %
Pohjanmaa	-202	-71	-68	-182	-12,1 %	-5,9 %	-60,7 %	-15,5 %
Pohjois-Karjala	-3657	-944	-987	-1762	-21,5 %	-10,0 %	-37,2 %	-12,4 %
Pohjois-Pohjanmaa	-3125	-256	-1 077	-448	-15,7 %	-2,3 %	-41,2 %	-2,8 %
Pohjois-Savo	-2711	-748	-662	-1028	-19,4 %	-9,0 %	-41,5 %	-9,6 %
Päijät-Häme	-243	-87	-46	-122	-19,5 %	-11,3 %	-31,9 %	-18,0 %
Satakunta	-508	-74	-178	2746	-16,8 %	-4,0 %	-48,1 %	107,5 %
Uusimaa	-26	-13	-5	126	-6,9 %	-5,1 %	-16,7 %	9,4 %
Varsinais-Suomi	-174	-53	-32	-100	-11,6 %	-5,1 %	-28,1 %	-8,3 %

Taulukko 11 Kuntien välinen nettomuutto harvaan asutulla maaseudulla ikäryhmittäin ja maakunnittain

Vuodet 2015–2022	Henkilöä				
	Alle 15 vuotta	15–24 vuotta	25–44 vuotta	45–65 vuotta	Yli 65 vuotta
Ahvenanmaa	-15	-80	-27	21	-51

Etelä-Karjala	14	-167	37	99	-63
Etelä-Pohjanmaa	14	-314	-34	47	-27
Etelä-Savo	36	-1816	129	811	-70
Kainuu	24	-1170	4	222	-51
Kanta-Häme	10	17	-14	3	-8
Keski-Pohjanmaa	-7	-360	-80	3	-16
Keski-Suomi	-20	-2000	88	547	-138
Kymenlaakso	-1	22	-2	12	-7
Lappi	339	-2328	1337	661	-432
Pirkanmaa	-8	-675	99	333	-76
Pohjanmaa	-27	-106	-13	32	-10
Pohjois-Karjala	-65	-1368	166	396	-182
Pohjois-Pohjanmaa	-4	-2169	-70	345	-138
Pohjois-Savo	1	-1192	144	347	-132
Päijät-Häme	8	-119	20	96	-2
Satakunta	10	-301	36	14	-44
Uusimaa	8	-9	-3	18	-7
Varsinais-Suomi	-4	-88	27	112	-36

Vuodet 2015–2022	1000 saman ikäistä kohden				
	Alle 15 vuotta	15–24 vuotta	25–44 vuotta	45–65 vuotta	Yli 65 vuotta
Ahvenanmaa	-8	-55	-9	4	-17
Etelä-Karjala	6	-129	12	11	-11
Etelä-Pohjanmaa	2	-92	-5	4	-4
Etelä-Savo	1	-82	3	8	-1
Kainuu	1	-107	0	4	-2
Kanta-Häme	42	45	-41	3	-12
Keski-Pohjanmaa	-1	-85	-11	0	-3
Keski-Suomi	-1	-96	2	7	-3
Kymenlaakso	-1	38	-2	4	-4
Lappi	6	-72	17	5	-6
Pirkanmaa	-1	-89	6	10	-4
Pohjanmaa	-9	-62	-3	5	-2
Pohjois-Karjala	-3	-104	5	5	-4
Pohjois-Pohjanmaa	0	-96	-2	4	-3
Pohjois-Savo	0	-97	5	6	-4
Päijät-Häme	6	-129	10	17	0
Satakunta	2	-98	5	1	-6
Uusimaa	14	-21	-4	11	-6
Varsinais-Suomi	-2	-71	8	17	-7

Kuva 3 Olkiluodon ydinvoimalaitos Eurajoella sijaitsee juuri ja juuri harvaan asutun maaseudun puolella. Voimalan alueella työpaikkojen määrä kasvoi vuosien 2015–2021 aikaan 1 450 työpaikalla vahvistaen huomionarvoisen paljon koko harvaan asutun maaseudun työpaikkakehitystä. Karttapohjien lähde: Suomen ympäristökeskus (harvaan asutun maaseudun rajat), OpenStreetMap (pohjakartta).

Taulukko 12 Työpaikkojen alueellinen muutos päätoimialoittain harvaan asutulla maaseudulla vuosien 2015–2021 aikana.

Maakunta	Alkutuotanto	Jalostus	Palvelut
Ahvenanmaa	48	25	47
Etelä-Karjala	-64	-17	-50
Etelä-Pohjanmaa	-67	-50	-16
Etelä-Savo	-259	38	-493
Kainuu	277	88	-291
Kanta-Häme	-13	1	3
Keski-Pohjanmaa	-106	54	-102
Keski-Suomi	-187	58	-253
Kymenlaakso	-34	4	114
Lappi	58	-1 599	1 781
Pirkanmaa	-54	-42	-224
Pohjanmaa	-56	-16	-19
Pohjois-Karjala	-273	-107	-501
Pohjois-Pohjanmaa	-73	74	-225
Pohjois-Savo	-322	35	-228
Päijät-Häme	-36	-25	0
Satakunta	-43	1 172	243
Uusimaa	-9	47	25
Varsinais-Suomi	-36	-20	7
Koko maa	-1 249	-280	-182

Lähde: Tilastokeskus, erillisaineisto

Haastatellut tahot

Heikki Sirviö, Pohjois-Savon liitto

Katriina Rosengren, Rovaniemen kaupunki

Merja Olenius, Etelä-Savon liitto

Mikko Kärnä, Rautavaaran kunta

Mirjami Laitinen, Sulkavan ja Puumalan kunta

Tuula Palojärvi, Rautavaaran kunta

Aineistolistaus – älykkään sopeutumisen kuvaileva katsaus

Alhari, M. I., Febriyani, W., & Nur Fajrillah, A. A. (2022). Meta-Analysis and Systematic Review: A Strategy and Dimension to Achieve of Smart Village Concept. In 2022 4th International Conference on Smart Sensors and Application (ICSSA). IEEE. DOI: 10.1109/ICSSA54161.2022.9870963.

Aryani, N. W. S., Yuniarsa, S. O., & Bogataj, D. (2022). Eco-Tourism: Concepts and Application by Smart Rural Areas: Case Study in Trenggalek East Java. *Journal of Economics Finance and Management Studies*, 5(12), 4000-4005.

Atta-Aidoo, J., Antwi-Agyei, P., Dougill, A. J., Ogbanje, C. E., Akoto-Danso, E. K., & Eze, S. (2022). Adoption of climate-smart agricultural practices by smallholder farmers in rural Ghana: An application of the theory of planned behavior. *PLOS Climate*, 1(10), e0000082. DOI: 10.1371/journal.pclm.0000082.

Augis, F. (2023). Social Housing Urban Shrinkage and Infrastructure: Analysis of a Social Housing Approach in Two Medium-Sized Shrinking Cities in France (Le Creusot and Montluçon). Doctoral Thesis, University of Porto, Faculty of Engineering, Department of Spatial Planning. Porto, Portugal.

Azeez, A. A., & Atan, T. (2022). The relationship between a number of administrative instructions in implementation the process of reducing employees (An explorative study for the managerial leadership opinions at a number of ministries of the Kurdistan Region of IRAQ). *Journal of Humanities and Social Sciences*, 26(1), 247-264. DOI: 10.21271/zjhs.26.1.16.

Barber, R., Hartt, M., & Collins, P. (2023). Excessive rightsizing? The interdependence of public school closures and population shrinkage. *Canadian Geographies / Géographies canadiennes*. DOI: 10.1111/cag.12870.

Barbon, W. J., Myae, C., Vidallo, R., Thant, P. S., Zhang, Y., Monville-Oro, E., & Gonsalves, J. (2022). The mitigating role of climate smart villages to the impacts of COVID-19 pandemic in the Myanmar rural communities. *Agricultural Systems*, 194, 103298. DOI: 10.1016/j.agsy.2022.103298.

Behnassi, M., Baig, M. B., Sraïri, M. T., Alsheikh, A. A., & Abu Rishah, A. W. A. (Year of Publication not provided). Food Security and Climate-Smart Food Systems—An Introduction. In [Book Title not provided] (pp. [Page range not provided]). Springer. DOI: 10.1007/978-3-030-92738-7_1.

Breen, S.-P., & Sutherland, C. (2022). Not In Service: A Typology of Barriers Facing Rural Transit Systems . *Canadian Planning and Policy Aménagement Et Politique Au Canada*, 2022(1), 172–190. <https://doi.org/10.24908/cpp-apc.v2022i1.15783>

Cambra-Fierro, J. J., & Pérez, L. (2022). (Re)thinking smart in rural contexts: A multi-country study. *Growth and Change*. First published: 31 January 2022. DOI: 10.1111/grow.12612

Dax, T., & Copus, A. (2022). European Rural Demographic Strategies: Foreshadowing Post-Lisbon Rural Development Policy? *World*, 3(4), 938-956. DOI: 10.3390/world3040053.

Dembovska, I., Klavinska, A., Dimanta-Svilpe, Z., & Raupeliene, A. (2023). Factors in the development of smart villages regarding tourism in the Baltic states. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. DOI: 10.1108/WHATT-06-2023-0086.

Dhanaraju, M., Chenniappan, P., Ramalingam, K., Pazhanivelan, S., & Kaliaperumal, R. (2022). Smart Farming: Internet of Things (IoT)-Based Sustainable Agriculture. *Agriculture*, 12(10), 1745. DOI: 10.3390/agriculture12101745.

Dhingra, S., Dhingra, A. K., & Gupta, S. B. (2022). Smart Farming: An IOT Based Automation. In *Ambient Communications and Computer Systems* (pp. 79–88). Springer. DOI: 10.1007/978-981-16-7952-0_8.

- Dokl, D., Rogelj, V., & Bogataj, D. (2022). Smart Age-Friendly Villages: Literature Review and Research Agenda. *IFAC-PapersOnLine*, 55(10), 928-933. DOI: 10.1016/j.ifacol.2022.12.528.
- Dubois, A., & Sielker, F. (2022). Digitalization in sparsely populated areas: between place-based practices and the smart region agenda. *Regional Studies*, 56(10), 1771-1782. DOI: 10.1080/00343404.2022.2035707.
- Fraher, E., Page, C. P., Hawes, E. M., Galloway, E., Pathak, S., Tomola, L., & Holmes, G. M. (2022). Bolstering the rural physician workforce in underserved communities: Are Rural Residency Planning and Development Programs finding the sweet spot? *The Journal of Rural Health*. DOI: 10.1111/jrh.12735.
- Friedländer, B., & Kersting, N. (2022). Joint Production of Public Services in Shrinking Rural Areas in Germany: Results of Exploratory Research. *Lex Localis- Journal of Local Self-Government*, 20(4), 837-858.
- Friedländer, B., & Schaefer, C. (2022). Co-production of Public Goods in Shrinking Rural Regions in Germany: Why Does Public Action Still Matter? In P. Bance, M. J. Bouchard, & D. Greiling (Eds.), *New perspectives in the co-production of public policies public services and common goods* (pp. 125-142). Liège: CIRIEC. DOI: 10.25518/ciriec.css3chap6.
- Friedländer, B., & Schaefer, C. (2022). The Role of Public Economy in Innovation and Digital Transformation of Structural Weak Rural Regions in Germany. Helmut-Schmidt-University/University of the Federal Armed Forces Hamburg, Germany.
- Gale, J. A. (2023). Twenty-five years of the Medicare Rural Hospital Flexibility Program: The past as prologue. *The Journal of Rural Health*. DOI: 10.1111/jrh.12754.
- Gerli, P., Navio Marco, J., & Whalley, J. (2022). What makes a smart village smart? A review of the literature. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 16(3), 292-304. Emerald Publishing Limited. DOI: 10.1108/TG-07-2021-0126.
- Ghaderi, Z., Hall, M. C. M., & Ryan, C. (2022). Overtourism, residents and Iranian rural villages: Voices from a developing country. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 37, 100487. DOI: 10.1016/j.jort.2022.100487.
- Gómez-Carmona, O., Buján-Carballal, D., Casado-Mansilla, D., López-de-Ipiña, D., Cano-Benito, J., Cimmino, A., Poveda-Villalón, M., García-Castro, R., Almela-Mirallas, J., Apostolidis, D., Drosou, A., Tzovaras, D., Wagner, M., Guadalupe-Rodriguez, M., Salinas, D., Esteller, D., Riera-Rovira, M., González, A., Clavijo-Ágreda, J., Díez-Frias, A., ... Bujalkova, N. (2023). Mind the gap: The AURORAL ecosystem for the digital transformation of smart communities and rural areas. *Technology in Society*, 74, 102304. DOI: 10.1016/j.techsoc.2023.102304.
- Hagen, A., Higdem, U., & Overvåg, K. Planning to meet challenges in shrinking rural regions. Towards innovative approaches to local planning.
- Han, Z., Peng, K., Mi, J., & Li, B. (2022). The smart city: a new solution to urban shrinkage? Evidence from China. *Journal of Urban Regeneration & Renewal*. DOI: 10.1080/17516234.2022.2040086.
- Huberts, H., Puriņš, R., Adele, B., Heiskanen, V., Mustonen, V., Jacks, L., & Keegan, E. (2023). Case study of Daugavpils Latvia. Nordplus: Smart Shrinking as Development Approach for De-populating Regions around the Baltic Sea.
- Illumets, M. H., Rautiainen, S., Kaprālis, G., Cvetkovaitė, I. (2022). Smart shrinking as a development approach for Kerimäki and Valga.
- Ivanov, B. K. SHRINKING SMART: Identifying policy and planning alternatives for addressing urban shrinkage and population decline through cross-national comparative research on approaches from Spain, Germany and the Netherlands. Dissertation, Technische Universität Kaiserslautern.
- Jayanthi, R., Dinaseviani, A., Indraprahasta, G. S., & Sitompul, R. F. (2022). Digital technology and smart village development in Banyuwangi, Indonesia: an exploratory study. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. DOI: 10.12775/bgss-2022-0024.
- Khan, S., Jawad, M., Zahir, A., Khan, M., & Ali, L. (2023). Sociological Analysis of Job Security and Workers' Satisfaction in Rural Industries of District Dir Lower Khyber Pakhtunkhwa- Pakistan. *Journal of Xi'an Shiyou University*, 19(5), 355-364. ISSN: 1673-064X.
- Kiviaho, A., & Einolander, J. (2023). Digital transformation, well-being and shrinking communities: Narrowing the divides between urban and rural. *Heliyon*, Article e6009. DOI: 10.1016/j.heliyon.2023.e6009.
- Koutridi, E., & Christopoulou, O. (2023). The importance of integrating Smart Farming Technologies into Rural Policies (Aiming at sustainable rural development)- Stakeholders' views. *Smart Agricultural Technology*, 4, 100206. DOI: 10.1016/j.atech.2023.100206.

- Lintal, A. (Forthcoming). Shared Housing as a Missing Middle Solution for Rural Communities. *Nebraska Law Review*, 102(3).
- Lobao, L., & Kelly, P. (2023). Urban Austerity Theory, Politicizing Space, and Cutback Policies across Urban and Rural Communities. *City & Community*. DOI: 10.1177/15356841231183894.
- Lundmark, L., Carson, D. A., & Eimermann, M. (2022). Spillover sponge or something else? Dismantling expectations for rural development resulting from giga-investments in Northern Sweden. *Fennia*, 200(2), 157–174. <https://doi.org/10.11143/fennia.120530>
- Löfving, L., Kamuf, V., Heleniak, T., Weck, S., & Norlén, G. (2022). Can digitalization be a tool to overcome spatial injustice in sparsely populated regions? The cases of Digital Västerbotten (Sweden) and Smart Country Side (Germany). *European Planning Studies*, 30(5). DOI: 10.1080/09654313.2021.1928053.
- Makkonen, T., Inkinen, T., & Rautiainen, S. (2022). Mapping spatio-temporal variations of shrinkage in Finland. *Fennia*, 200(2), 137–156. DOI: 10.11143/fennia.119495.
- Makkonen, T., & Inkinen, T. (2023). Benchmarking the vitality of shrinking rural regions in Finland. *Journal of Rural Studies*, 97, 334–344. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.023>
- Matysiak, I., & Peters, D. J. (2023). Conditions facilitating aging in place in rural communities: The case of smart senior towns in Iowa. *Journal of Rural Studies*, 97, 507–516. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2023.01.005.
- McGuire, R., Longo, A., & Sherry, E. (2022). Tackling poverty and social isolation using a smart rural development initiative. *Journal of Rural Studies*, 89, 161–170.
- Min, H. (2023). Exploring the Commercialization of Smart Rural Energy in Times of Energy Supply Chain Disruptions. *Energies*, 16(14), 5364. DOI: 10.3390/en16145364.
- Meijer, M. (2022). Shrinking geographies or challenged rurality's? Three points of reflection – commentary to Sysner. *Fennia*, 200(2), 251–254. DOI: 10.11143/fennia.121861.
- Nel, E. *Shrinking Towns and Cities*. Springer. DOI: 10.1007/978-3-030-87745-3_162.
- Paniagua, A. (2021). The Histories of New (Geo)Politics of Smart Villages Communities in a Global World. A Contribution to Geographical Debate. In *Smart Village Technology* (pp. 67–83). Springer, Singapore. DOI: 10.1007/978-981-19-1146-0_4.
- Panzer-Krause, S. (2022). Rural Tourism in and after the COVID-19 Era: “Revenge Travel” or Chance for a Degrowth-Oriented Restart? Cases from Ireland and Germany. *Tourism and Hospitality*, 3(2), 399–415. DOI: 10.3390/tourhosp3020026.
- Panzer-Krause, S. (2023). Rural tourism, resilience and sustainability transitions: The influence of tourists and tourism businesses on the production of space. University of Hildesheim. DOI: 10.18442/higs-13.
- Oliphant, N. P., Ray, N., Curtis, A., Musa, E., Sesay, M., Kandeh, J., Kamara, A., Hassen, K., O'Connor, S., Suehiro, Y., Legesse, H., Temgbait, E. F., Jackson, D., & Doherty, T. (2022). Optimising scale and deployment of community health workers in Sierra Leone: a geospatial analysis. *BMJ Global Health*, 7, e008141. DOI: 10.1136/bmjgh-2021-008141.
- O'Sullivan, S., Buckley, M., Desmond, E., Bantry-White, E., & Cassarino, M. (2022). *Agency and Ageing in Place in Rural Ireland*. University College Cork and Age Action. ISBN: 978-1-906642-95-2.
- Palit, D., & Kumar, A. (2022). Drivers and barriers to rural electrification in India – A multi-stakeholder analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 166, 112663. DOI: 10.1016/j.rser.2022.112663.
- Papadopoulou, E., Kalantzi, E., & Papalexiou, C. (2023). Shrinkage of agricultural and rural areas: the case study of Kastoria. *International Journal of Sustainable Agricultural Management and Informatics*, 9(2). DOI: 10.1504/IJSAMI.2023.129859.
- Prezioso, M., D'Orazio, A. (2022). *Understanding Green Infrastructure and Shrinking rural areas – Uptake article [Working paper]*.
- Powe, N. A., Connelly, S., & Nel, E. (2022). Planning for small town reorientation: Key policy choices within external support. *Journal of Rural Studies*, 90, 65–75. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.01.008.
- Powe, N. A., & Oswell, D. (2022). Planning for Town Centre 'Smart-Decline'/Rightsizing': A New Lens for Strategy Development and Research? *Planning Theory & Practice*, 23(4). DOI: 10.1080/14649357.2022.2109718.

- Rajer, C., Bogataj, M., Drobne, S., & Bogataj, D. The smart silver villages through the lenses of the Slovenian rural inhabitants. In Proceedings of the 7th CIRRE Conference - Ankara 2022. Alma mater Europaea - ECM, Institute INRISK.
- Randell-Moon, H. E. K., & Hynes, D. (2022). 'Too smart': Infrastructuring the Internet through regional and rural smart policy in Australia. *Policy & Internet*, 10.1002/poi3.286. DOI: 10.1002/poi3.286.
- Regos, A., Pais, S., Campos, J. C., & Lecina-Diaz, J. (2023). Nature-based solutions to wildfires in rural landscapes of Southern Europe: let's be fire-smart! *International Journal of Wildland Fire*, 32(6), 942-950. DOI: 10.1071/WF22094.
- Satoła, Ł., & Milewska, A. (2022). The Concept of a Smart Village as an Innovative Way of Implementing Public Tasks in the Era of Instability on the Energy Market—Examples from Poland. *Energies*, 15(14), 5175. DOI: 10.3390/en15145175.
- Schmidt-Thomé, K., & Lilius, J. (2023). Smart shrinkage and multi-locality – The appeal of hope illustrated through Puolanka, a rural municipality in Finland. *Urban Planning and Transport Research*, 11(1), 2165140. <https://doi.org/10.1080/21650020.2023.2165140>
- Singh, S. (2022). Politics of reforms: Rightsizing vs job creation. *Public Administration and Governance*, 10(2), 165-176. DOI: 10.5958/2321-2136.2022.00010.8.
- Singh, D., Dangate, M. S., & Shaikh, N. I. (2023). Smart City Prospects for Economic Growth and Policies for Land Use. In O.V. Gnana Swathika, K. Karthikeyan, & S. Padmanaban (Eds.), (Ch. 41). DOI: 10.1002/9781394216796.ch41.
- Stich, A. E., & Crain, A. M. (2023). Structuring middle-class aspirations: the role of place-based habitus and higher education. *British Journal of Sociology of Education*, 44(5), 805-823. DOI: 10.1080/01425692.2023.2206947.
- Syssner, J. (2022). What can geographers do for shrinking geographies? *Fennia*, 200(2), 98–119. DOI: 10.11143/fennia.120536.
- Tent, N., Syssner, J., Mose, I., & Rennie, F. (2023). Post-school education in shrinking rural regions: experiences and solutions from Scotland and Sweden. *Raumforschung und Raumordnung | Spatial Research and Planning*, 0(0), 1-15. DOI: 10.14512/rur.1692.
- Turek Rahoveanu, M. M., Serban, V., Zugravu, A. G., Turek Rahoveanu, A., Cristea, D. S., Nechita, P., & Simionescu, C. S. (2022). Perspectives on Smart Villages from a Bibliometric Approach. *Sustainability*, 14(17), 10723. DOI: 10.3390/su141710723.
- Wang, Q., Luo, S., Zhang, J., & Furuya, K. (2022). Increased Attention to Smart Development in Rural Areas: A Scientometric Analysis of Smart Village Research. *Land*, 11(8), 1362.
- Whelton, A. J., Mitchell, J., Nejadhashemi, A. P., Rose, J., Lee, J., Dreelin, E., Aw, T. G., Salehi, M., & Shah, A. (2022). Right Sizing Tomorrow's Water Systems for Efficiency, Sustainability, and Public Health. Final Report. Prepared for U.S. Environmental Protection Agency. Purdue University. EPA Agreement Number: R836890.
- Ye, X., Fan, L., & Lei, C. (2023). Intensive-Use-Oriented Performance Evaluation and Optimization of Rural Industrial Land: A Case Study of Wujiang District, China. *Sustainability*, 15(15), 8523. <https://doi.org/10.3390/su15118523>
- Yu, H., Xu, L., Li, S., Li, Y., & Li, J. (2022). Do Protected Areas Exacerbate Rural Shrinkage? Research on China's Gaoligong Mountain Region from an Institutional-Space Perspective. *Forests*, 13(10), 1567. DOI: 10.3390/f13101567.
- Żukowska, S., Chmiel, B., & Połom, M. (2023). The Smart Village Concept and Transport Exclusion of Rural Areas—A Case Study of a Village in Northern Poland. *Land*, 12(1), 260. MDPI. DOI: 10.3390/land12010260.